

SPRÅKMÖTEN I SKÖNLITTERATUR

PERSPEKTIV PÅ LITTERÄR FLERSPRÅKIGHET

REDIGERAD AV SIV BJÖRKLUND OCH HARRY LÖNNROTH

Denna publikation innehåller nio artiklar som är referentgranskade enligt *double blind*-principen. Publikationen finns tillgänglig även i elektronisk form på adressen <http://www.uva.fi/sv/sites/vakki/publications/sprakmoten/>. Publikationen hör till serien VAKKI Publications.

Redaktörer

Siv BJÖRKLUND & Harry LÖNNROTH

Redaktionsråd

Marianne NORDMAN
Vasa universitet

Carin ÖSTMAN
Uppsala universitet

Redaktionsassistent

Nestori SIPONKOSKI

Omslag

Sanna PAKARINEN

Illustrationer

Hannu IKKALA

VAKKI Publications

Nr. 6

Språkmöten i skönlitteratur – perspektiv på litterär flerspråkighet

Redigerad av Siv Björklund och Harry Lönnroth

VAKKI

Vasa 2016

Tryck: Juvenes Print – Suomen Yliopistopaino Oy

Vasa 2016

ISBN 978-952-68538-0-2 (häft.)

ISBN 978-952-68538-1-9 (PDF)

ISSN-L 2242-6841

ISSN 2242-6841 (häft.)

ISSN 2242-685X (PDF)

© VAKKI and the authors 2016

Utgivare

Vasa universitet

PB 700

FI-65101 VASA

Innehåll

Förord	7
<i>I Analys av litterär flerspråkighet – teoretiska och metodologiska ansatser</i>	
<i>Siv Björklund</i> Kodväxling i tal och text och dess lämplighet för analys av litterär flerspråkighet	13
<i>Hans Landqvist och Sofia Tingsell</i> Flerspråkighet och språkväxling i skönlitteratur på svenska: att analysera kontexten för litterära verk	33
<i>Julia Tidigs</i> Litteraturens språkvariation, kritiken och det finlandssvenska rummets gränser. Kim Weckströms <i>Sista sommaren</i> , Kjell Westös <i>Drakarna över Helsingfors</i> och debatten om Finlandiapriset 1996	55
<i>II Litterär flerspråkighet i finlandssvensk litteratur – tre empiriska studier</i>	
<i>Bodil Haagensen</i> Två tider – två miljöer – två romaner. Språkväxling i Kjell Westös <i>Helsingforsskildringar</i>	75
<i>Maria Kvist</i> Text i illustrationer – uttryck för flerspråkighet i den moderna finlandssvenska bilderboken	91
<i>Maud Rantala</i> Flerspråkighet i finlandssvenska ungdomsromaner – vad anser läsarna?	111
<i>III Översättning av litterär flerspråkighet</i>	
<i>Mona Enell-Nilsson och Minna Hjort</i> Om översättning av svordomar och skällsord med språkväxling i Jens Lapidus romaner <i>Snabba cash</i> och <i>Aldrig fucka upp</i>	129

<i>Harry Lönnroth</i>	
Ekon från medeltiden. Om språkväxling i Eila Pennanens historiska roman <i>Pyhä Birgitta</i> och dess svenska översättning <i>Birgitta sierskan</i>	149
<i>Sanna Pakarinen</i>	
Språkväxling i Bengt Pohjanens <i>Smugglarkungens son</i> och dess översättning till finska	165
<i>Lars Sund</i>	
Efterord	181
I boken medverkar	187

Förord

Språkmöten i skönlitteratur – perspektiv på litterär flerspråkighet är det första samlingsverket på svenska om temat litterär flerspråkighet, ett tema som under de senaste åren börjat intressera allt fler språk-, litteratur- och översättningsforskare både i Finland och utomlands. Syftet med boken är att ge en mångsidig och aktuell bild av flerspråkighet och språkväxling inom skönlitteratur såväl i ett empiriskt som i ett teoretisk-metodiskt perspektiv. Boken omfattar nio vetenskapliga artiklar där skribenterna anlägger olika perspektiv på fenomenet och samtidigt visar på forskningsbredden inom området. Boken är således ett tillskott till ett rätt nytt forskningsområde och den vill ge impulser till fortsatt forskning med ytterligare bredd och fördjupning.

Initiativet till boken har tagits av en grupp forskare vid Vasa universitet som medverkar i projektet *Språkvariation i text*, SVIT. Inom projektet kombineras perspektiv från de tre vetenskapsområdena språkvetenskap, översättningsvetenskap och litteraturvetenskap på ett inom den nordiska språkvetenskapen nytt sätt. Projektets syfte är att genom olika studier av texter som är skrivna på svenska och andra nordiska språk analysera den flerspråkiga komponenten i texter som representerar varierande genrer och tider och diskutera dess roll i den aktuella texten. Forskarna strävar även efter att utveckla en teoriram för hur två- och flerspråkiga kontexter återspeglas i texter. Forskarna koncentrerar sig i första hand på språkparet svenska och finska, men även andra språk och varieteter ingår i analyserna. Doktorander och andra forskare arbetar med sina avhandlingar och delprojekt inom SVIT. Utöver forskare vid Vasa universitet deltar också associerade forskare vid Göteborgs universitet, Helsingfors universitet och Stockholms universitet i verksamheten. Genom kvalitativ närläsning och analys av olika texter identifierar och kartlägger forskarna språklig variation och flera språks samexistens i enskilda verk. Studierna kännetecknas även av komparativa inslag. Jämförelser görs mellan olika enskilda författare och deras verk liksom mellan olika länder, främst Finland och Sverige. Både individuell och samhällelig två- och

flerspråkighet fokuseras såväl inom de empiriska analyserna som i konstruerandet av en teoretisk modell för att analysera språklig variation i skönlitterära texter överlag.

* * *

Boken är indelad i tre avdelningar med tre artiklar var. Den första avdelningen består av artiklar som uppmärksammar den teoretiska och metodologiska diskussionen inom området. Teoridiskussionerna i avdelningen tar främst avstamp i aktuell två- och flerspråkighetsforskning. Siv Björklunds artikel handlar om kodväxlingens lämplighet som potentiell komponent i en analysmodell för litterär flerspråkighet, Hans Landqvist och Sofia Tingsell diskuterar och utvidgar tidigare existerande analysmodeller i kritisk belysning och Julia Tidigs ger en inblick i kritiken i massmedierna kring språkväxling i två finlandssvenska romaner.

Den andra avdelningen innehåller tre empiriska studier av litterär flerspråkighet i finlandssvensk litteratur: Bodil Haagensen skriver om språkväxlingen i Kjell Westös Helsingforsskildringar, Maria Kvist diskuterar flerspråkighet i illustrationer i moderna finlandssvenska bilderböcker och Maud Rantala redogör för resultaten av en läsarundersökning där hon undersökt ungdomars reaktioner på texter som involverar flera språk.

Den tredje avdelningen innehåller artiklar som utgående från olika språkkonstellationer behandlar hur översättare hanterar språkväxling vid översättning: Mona Enell-Nilssons och Minna Hjorts artikel handlar om översättning av svordomar och skällsord i den svenske författaren Jens Lapidus författarskap, Harry Lönnroth granskar språkväxlingen i den finska författaren Eila Pennanens historiska roman och dess svenska översättning (finska–svenska) och Sanna Pakarinen undersöker samma fenomen utgående från den svenske författaren Bengt Pohjanens roman och dess finska översättning (svenska–finska).

Boken avslutas med ett efterord skrivet av den finlandssvenske författaren Lars Sund, som också deltog i en av SVIT-forskarna arrangerad paneldiskussion vid Vasa Littfest den 8 november 2014.

* * *

Vi vill tacka alla skribenter som deltagit i detta bokprojekt. Vi vill också tacka de två anonyma referenter som granskade manuskriptet och kom med många värdefulla synpunkter. Ett tack vill vi också rikta till professor Christoph Parry, som språkgranskat de engelska abstrakten, och student Hannu Ikkala, som ansvarar för de teckningar som ingår i boken. Vi är också glada för att boken kan komma ut i serien *VAKKI Publications*. Till slut tackar vi Svenska kulturfonden som beviljat ekonomiskt stöd för seminariet *Språkmöten i skönlitteratur – tvärvetenskapliga perspektiv* vid Vasa universitet den 7 november 2014. Många artiklar i denna volym är resultat av detta seminarium.

Vasa skottdagen 2016

Siv Björklund och Harry Lönnroth

*Analys av litterär flerspråkighet –
teoretiska och metodologiska ansatser*

Kodväxling i tal och text och dess lämplighet för analys av litterär flerspråkighet

Siv Björklund

The aim of this article is to discuss code-switching and its role in literary bi- and multilingual works. Code-switching is a multi-faceted concept and is as a phenomenon typically associated with bi- and multilingual discourse. Code-switching is an important research objective within second language research. Therefore, the article is based upon discussions and results gained within this discipline. It starts with a discussion of terminology, evolving over time around code-switching. The use of other terms than code-switching in analyses of bilingual discourse is briefly presented. In addition, definitions of vital concepts such as second language and bi- and multilingualism are mentioned since it is likely that today's more usage-based definitions facilitate the presence of two or more languages also in written texts. The terminology part of the article is followed by a presentation of different research approaches to code-switching in bilingual speech and bilingual texts. Based upon the review, it is concluded that not all linguistic approaches to analysing code-switching seem relevant for analyses of literary bi- and multilingualism and that new ways of looking at code-switching in literary texts are needed. Aspects of authenticity, of norms for written language and of language comprehension among potential readers are important for understanding authors' choice of using two or more languages in their texts and for analysing the literacy framework in which the literary text has been produced.

Nyckelord: kodväxling, litterär flerspråkighet, tal, text, två- och flerspråkig diskurs

1 Inledning

I den här artikeln är mitt syfte att lyfta fram och diskutera perspektiv som man kan anlägga på analys av litterär flerspråkighet. Genomgången koncentreras på en redogörelse för hur man inom tvåspråkighetsforskning analyserat fenomen som berör två- och flerspråkighet eftersom den litterära flerspråkighetsforskningen huvudsakligen har använt metodologiska analysverktyg från detta forskningsfält (jfr Sebba 2012a). Då tvåspråkighetsforskning har en stark förankring i skolmiljöer och inlärning av språk kan man emellertid undra i hur stor utsträckning verktygen fungerar även för analys av litterär flerspråkighet? I min genomgång har jag valt att låta fenomenet kodväxling representera den två- och flerspråkiga diskursen eftersom kodväxling är central för både tal- och textstudier som innefattar två eller flera språk. Jag inleder med att diskutera hur man i dag inom tvåspråkighetsforskningen ser på centrala termer som hänför sig till

studier av kodväxling och övergår sedan till att visa på hur man analyserat kodväxling för att studera en två- och flerspråkig diskurs i tal och text.

Det kan redan före genomgången konstateras att kodväxling i andraspråksstudier huvudsakligen bygger på analys av tal och muntlig interaktion, medan det egentligen är förhållandevis rätt sällan som kodväxling undersökts i text. Hur kommer detta sig? Allt fler människor behärskar i dag i någon mån två eller flera språk. Brist på förståelse utgör sålunda inte något hinder och man kunde förvänta sig att skribenter i högre grad skulle utnyttja den potential som står till deras förfogande för att i text visa på samtidig närvaro av olika språk. Är det så att det är helt andra mekanismer som styr kodväxlingen i text i jämförelse med i tal? Och gäller samma mekanismer för litterära texter som för kodväxling i övriga texter? Författaren Lars Sund uttrycker närvaron av flera olika språk/varieteter i sitt författarskap enligt följande:

Det var inte jag som hittade språket, språket hittade mig. Under några timmar rann de första sidorna ur vad som skulle bli min debutroman av egen kraft ur skrivmaskinen. Språket var en modifierad variant av den slang, med inslag av dialekt, rikssvenska, engelska och finska, som vi pratade på stamkaféet Terazzo i Jakobstad. Det var mitt eget tonårsspråk. Jag hade haft det inom mig hela tiden. Jag måste bara inse det.

Givetvis kunde jag inte använda detta språk som det var. Litterärt språk är alltid modifierat, förbättrat och förenklat, annars skulle det aldrig fungera. Det viktiga är att det *låter* riktigt. (Sund 2015: 13.)

Av citatet framgår det klart att autenticitet är en viktig bakomliggande faktor för Lars Sunds motiv att använda såväl andra språk som svenska varieteter i sin text. Samtidigt påpekar han att han använder sig av en modifierad autenticitet eftersom det annars aldrig skulle fungera, vilket antyder att även förståelse är en central faktor. Ifall författare till litterära texter använder kodväxling i text, kan då analysen av kodväxling följa samma linjer som motsvarande analyser av kodväxling i tal? Hur väl lämpar sig de kriterier och verktyg som man inom språkvetenskaplig forskning utvecklat med tanke på analys av två- eller flerspråkig diskurs i tal för analys av kodväxling i texter och i synnerhet i litterära texter? Jag försöker besvara frågorna genom att i slutet av artikeln reflektera kring vilka möjligheter resultaten av studier i kodväxling i tal och text erbjuder för analysen av kodväxling i litterära texter.

2 Centrala termer och begrepp kring fenomenet kodväxling

Jag baserar min presentation av centrala och relevanta termer och begrepp för denna artikel på använd terminologi inom andraspråksforskning och i synnerhet på studier som berör kodväxling. Trots olika avgränsningar är det fråga om en svårtillgänglig terminologidjungel. Jag har inte här utrymme att nämna alla termer eller återge alla diskussioner som lett till att nya termer uppstått och/eller att flera termer i dag lever sida vid sida. Jag nöjer mig med att uppmärksamma tre mycket frekvent använda termer (*andraspråk*, *tvåspråkighet* och *flerspråkighet*) och koncentrerar mig sedan på att redogöra för utvecklingen av terminologin kring *kodväxling*.

2.1 Termerna *andraspråk*, *tvåspråkighet* och *flerspråkighet*

Andraspråksforskning kännetecknas starkt av undersökningar gjorda i en inlärningskontext, företrädesvis skola, där intresset fokuseras på hur eleven lär sig språk. Studierna är oftast antingen produktorienterade (t.ex. analys av elevtexter och -test) eller processorienterade (t.ex. observationer om vilka förutsättningar för lärande som skapas i klassrummet). För att få något slags mått på hur väl inläringen förlöper används ofta komparativa inslag som består av jämförelse med kontrollgrupper som till stor del utgörs av enspråkiga elever som har informanternas andraspråk (L2) som sitt modersmål. Eleverna i dessa kontrollgrupper fungerar med andra ord som en språknorm för hur det undersökta språket används.

I takt med en allt större kritisk granskning av metodologiska faktorer har man inom forskningsdisciplinen fått upp ögonen för hur olika omständigheter som berör inläringen bättre kunde beaktas inom forskningen. Ett angreppssätt som visar på en tendens att förenkla ett komplext och dynamiskt fenomen är att man inom andraspråksforskningen i allmänhet lyfter fram *ett* språk som forskningsobjekt (dvs. det språk som definierats vara ett L2 hos eleven) och inte beaktar hela den språkliga kompetens som språkbrukaren besitter. Genom att isolera analysen till ett språk blir perspektivet lätt inriktat på observationer om avvikelser där olika språkkontaktfenomen många gånger klassificeras som bristande språkförmåga utan att man beaktar den

kontext där språket används. Att man gärna fokuserar på olika analyser av språkkompetens hänger i sin tur nära samman med skolkontexten där bedömning är ett centralt instrument för all verksamhet. Bedömningen blir lätt problematisk när man förbigår den tvetydighet som finns inbyggd i att använda en idealiserad enspråkig norm som instrument för jämförelsen. Det finns många olika grader av kompetens bland enspråkiga och en motsvarande variation hos de språkbrukare som dagligen använder två eller flera olika språk. Dessutom kan man fråga sig om det i dag ens är möjligt att ett klassrum består av enbart enspråkiga elever med ingen som helst kunskap om något annat språk än sitt modersmål.

Frågan leder vidare till hur tvåspråkighet ska definieras och förstås. På motsvarande vis som i fråga om begreppet andraspråk förhöll man sig rätt länge okritisk till hur man använde termen tvåspråkighet. Trots att man inom disciplinen rätt tidigt definierade tvåspråkighet som ett komplext fenomen som innefattar färdigheter enligt en skala från förståelse av ett främmande språk till fullständig behärskning av två språk, förbigick man länge det faktum att man i många studier av tvåspråkighet egentligen avser flerspråkighet, det vill säga forskningsobjektet är en miljö eller en individ med flera språk men studien avgränsas till att omfatta enbart två språk. Den finns flera nya studier som visar att detta förhållningssätt inte är oproblemiskt (se t.ex. de Angelis 2007). Närvaron av flera språk har samtidigt visat att det inte går att förhålla sig till två språk som två skilda enheter som mäts separat. Det finns kopplingar, överlappningar och effekter som leder till att språken inte kan radas upp efter varandra som pärlor i ett halsband utan de bildar snarare ett smycke vars delar hör samman men kan ses ur olika vinklar med möjligheter att lyfta fram olika enskilda delar. Till exempel processen att tillägna sig ett nytt språk om man redan kan två eller flera språk kan alltså inte jämföras med inläringen av ett nytt språk (andraspråk) hos en person som kan enbart ett språk. Processen kännetecknas av både språkliga drag och kognitiva följder där de samverkande faktorerna gemensamt leder till ett mycket komplext sammanhang som bland annat jämförs med kaosteorier inom naturvetenskaperna (se t.ex. Herdina & Jessner 2002; de Bot, Lowie & Verspoor 2007).

Sammantaget kan man konstatera att sätten att definiera flerspråkighet under senare år tydligt visar på en definitionsprocess som är i förändring och som anpassar sig efter de sociala, kulturella och språkliga realiteter som de globala marknadskrafterna och den ökande mobiliteten hos människor leder till.

2.2 Termen *kodväxling*

Språkkontaktfenomen och framför allt språkväxling har länge intresserat språkforskare. En av pionjärerna var Einar Haugen som under 1950-talet presenterade en indelning av språkväxling i tre olika kategorier enligt graden av anpassning: växling (*switching*; alternativt bruk av två språk), interferens (*interference*; samtidig överlappning av två normer) och integration (*integration*; regelrätt bruk av material från ett språk i ett annat) (Haugen 1956/1974: 40). I samma artikel avråder han även från bruket av termerna språkblandning (*language mixture*) och inlåning (*borrowing*) eftersom han anser att de lätt misstolkas och missförstås. Genom sin kategorisering och sina ställningstaganden för termbruket bidrog Haugen alltså med ett första försök att analysera språkkontaktsituationer där han ansåg att både lingvistiska och icke-lingvistiska fenomen ingår och där lingvistens uppgift är att skapa en teoretisk modell som baserar sig på de lingvistiska fenomenen i språkkontaktsituationerna (Haugen 1956/1974).

Även om termen kodväxling (*code-switching*) myntades redan på 1950-talet dröjde det egentligen till 1960-talet innan forskningen på bred front fick ordentlig fart. I och med att Noam Chomsky i *Syntactic Structures* (1957) föreslog ett omvälvande perspektivbyte till en helhetssyn på språk, det vill säga att det finns en universell grammatik, en underliggande gemensam struktur för alla språk, öppnades för möjligheterna att tänka sig liknande universella grammatiska drag som framträder inte enbart i ett källspråk och i ett målspråk utan även i gränslandet mellan dessa två. Man utgick alltså ifrån att språkliga drag som beläggs under förändringsprocessen mot målspråkets normer kan vara universella och hänföras till ett tredje lingvistiskt system som inte är vare sig källspråket eller målspråket och som Corder (1967) kallar transitionell kompetens (*transitional competence*) och Selinker (1972) inlärarespråk eller interimsspråk (*interlanguage*). Inom forskningsgrenen aktualiserades och aktualiseras

alltjämt (se t.ex. Han & Tarone 2014) kodväxling och likartade termer såsom interferens, transfer och tvärspråkligt inflytande (*crosslinguistic influence*). Tvärspråkligt inflytande som förespråkas av bland annat Sharwood Smith och Kellerman (1986) täcker in fler fenomen som kännetecknar inlärarespråket, till exempel undvikande av vissa strukturer, och ses även som ett överbegrepp för kodväxling (se t.ex. Romaine 1995; Berglund 2008). I en sådan klassificering placerar sig kodväxling tillsammans med inlåning, transfer, interferens och så vidare på ett kontinuum av olika språkkontaktfenomen. Trots att interferens och transfer oftast förknippas med språkliga fenomen som anses vara negativa, det vill säga språkfel, används båda termerna fortfarande inom forskningsområdet (jfr t.ex. Abrahamsson & Bylund 2012). En skillnad som ofta nämns mellan å ena sidan transfer, interferens, språkblandning och blandspråk samt å andra sidan kodväxling är att de förra anses vara omedvetna handlingar och således lätt tolkas som tecken på bristande språkbehärskning. Samtidigt påpekar dock till exempel Håkansson (2003) att det är svårt att avgöra var gränsen mellan omedveten och medveten handling går, medan den negativa konnotation, som termer såsom blandspråk ofta väcker (se t.ex. Lainio 2007), talar för att det kan vara skäl att iakttä en viss försiktighet vid användningen av dem.

Sammantaget förefaller det som om kodväxling bland alla olika alternativ verkar vara en livskraftig term som de flesta lingvistiska forskare efter en termdiskussion oftast väljer som en kompromissterm som inte belastas av för många konnotationer. I definieringen av kodväxling utgår man oftast från Grosjeans (1982: 145) definition ”the alternate use of two or more languages in the same utterance or conversation”. Trots den relativt omfattande allmänna acceptansen av termen kodväxling inom forskningsområdet kan man förstås tycka att det är olyckligt att praktiskt taget varje forskare (om)formulerar sin egen definition av kodväxling, eller som Gardner-Chloros noterar:

Ideally, we would of course like to move forward, as researchers, speaking the same theoretical language. It would be preferable if the most salient phenomena which we observe had a name, which was not seriously misleading as to their nature. (Gardner-Chloros 2009: 11.)

Förutom att Gardner-Chloros (2009) menar att det vore optimalt om forskarna kunde använda samma teoretiska språk konstaterar hon också att de två lederna i termen kodväxling uppstått på helt annat sätt än vad de i dag förknippas med. *Kod* härstammar från kommunikationsteknologin men används i dag närmast så att den täcker samma betydelse som termen *varietet*. Den engelska leden *switching* leder å sin sida tankarna till snabba och enkla lösningar, medan kodväxling innefattar så mycket mer.

3 Kodväxling i tal

I andraspråksstudier av kodväxling undersöker man hur informanterna växlar mellan två eller flera språk i samma yttrande eller konversation/samtal och preciserar sedan typen av analys enligt de perspektiv (lingvistiska, psykolingvistiska, sociolingvistiska osv.) som man vill uppmärksamma. I det här kapitlet presenterar jag kort några perspektiv som berör både form och funktion.

3.1 Grammatik och språkkompetens

I kölvattnet av de tidigare nämnda studierna om universella drag uppstod ett intresse för möjliga mönster och strukturer i kodväxlingssituationer. I studier som undersöker kodväxling ur ett grammatiskt perspektiv fäster forskarna uppmärksamhet vid regelverk för hur språken ”tillåter” olika strukturer. En känd företrädare för denna inriktning är Shana Poplack som år 1980 definierade kodväxling på följande sätt:

Code-switching is the alternation of two languages within a single discourse, sentence or constituent. (Poplack 1980: 583.)

Som slutet av definitionen antyder är Poplack intresserad av hur kodväxling kan inträffa på olika nivåer. På basis av sina studier anser Poplack att det finns tre olika typer av kodväxling: meningsintern (*intrasentential*; kodväxling mitt i en mening), meningsextern (*intersentential*; kodväxling vid meningsslut och -början) och påhängsfras/tag-kodväxling (*extrasentential*; kodväxling i en påhängsfras, t.ex. *you*

know, ofta avskild från resten av meningen med komma). Hon konstaterar vidare att kodväxling inte ska ses som en följd av otillräcklig behärskning av det ena eller det andra språket. Snarare visar kodväxling på en tvåspråkig kompetens eftersom det finns olika regler för när en kodväxling sker. Bland annat Grosjean (2010) stöder denna tankegång och konstaterar att han endast kunnat observera okontrollerad kodväxling hos en handfull tvåspråkiga individer med afasi; även de flesta tvåspråkiga afasipatienter har generellt en kontrollerad kodväxling.

Bland de regler som utformats för kodväxling är Poplacks regler aktuella även i dag. Enligt Poplack (1980) tenderar kodväxling att förekomma på de ställen i en diskurs där element från L1 (förstaspråket) och L2 (andraspråket) inte bryter mot någon syntaktisk regel i någotdera språket, det vill säga i sådana fall där språkens strukturer liknar varandra (*the equivalence constraint*). Ytterligare kan kod växlas efter vilken konstituent som helst i diskursen under förutsättningen att konstituenten inte är ett bundet morfem (*the free morpheme constraint*). Detta gäller alla språkliga nivåer utom den fonologiska. Med utgångspunkt i Poplacks forskning har andra restriktioner vid kodväxling föreslagits och diskuterats, till exempel Myers-Scottons (1993a) MLF-modell (*Matrix Language Frame*) där hon bland annat antar att det vid kodväxling finns ett matrisspråk, det vill säga ett språk som dominerar, men att matrisspråket snabbt kan ändra under en och samma diskurs. Det finns även forskare som är skeptiska till att det överhuvud finns någon form av universell grammatik för kodväxling och som menar att allt egentligen handlar om språkspecifika restriktioner som berör endast de språk som aktualiseras i de undersökningar som gjorts (se t.ex. Cantone 2007).

I tidiga studier av kodväxling förespråkar man antingen öppet, eller utgår implicit ifrån, att kodväxling uppstår när talarens verbala resurser inte räcker till för att uttrycka det önskade. Till exempel Weinreich (1953/1970: 73) menar att det sannolikt finns stora skillnader i graden av tvåspråkighet; från dem som klarar av att kodväxla korrekt till dem som har svårt att hålla sig till koden eller inte kan växla korrekt. Det bestående intrycket av kodväxlingens funktion blir alltså lätt att kodväxling är ett tecken på bristfällig språkfärdighet. Att denna funktion är vanlig vid kodväxling har dock kraftigt ifrågasatts av senare forskning (för svensk kritisk genomgång se t.ex. Cromdal &

Evaldsson 2003). Även Norrby och Håkansson (2007) menar att den negativa synen på kodväxling är problematisk, och konstaterar vidare att också upplägget i en tudelning av informanter i infödda och icke-infödda talare skapar problem. Talare kategoriseras antingen som det ena eller som det andra trots att det finns stora skillnader inom båda grupperna. Tudelningen framhäver ytterligare enspråkighet som det normala tillståndet. Nyare såväl psyko- som sociolingvistisk forskning har dock visat att många andra dimensioner medverkar i en kodväxlingssituation.

3.2 Psyko- och sociolingvistiska ansatser

Inom psykolingvistisk forskning är kodväxling intressant för att undersöka hur två eller flera språk processas i hjärnan, vilka delområden som involveras samt hur språk aktiveras eller inaktiveras i olika två- och flerspråkiga situationer. Det finns ett flertal olika teorier av vilka till exempel Grosjeans (se t.ex. 1982 eller 2010) teori om individens förmåga att växla mellan enspråkigt och tvåspråkigt tillstånd (*monolingual/bilingual mode*) har utgjort en viktig källa för den vetenskapliga diskussionen. Ett flertal forskare har dock konstaterat att det är svårt att kunna verifiera olika psykolingvistiska teorier eftersom det är komplicerat att följa olika processer i hjärnan. Dessutom stöder den psykolingvistiska forskningstraditionen starkt kontrollerade experiment som rimmar illa med den spontana diskurs som kodväxling förekommer i (för sammanfattningar av forskningsproblematiken se t.ex. de Bot 2004; Gardner-Chloros 2009: 117–141). Kodväxling som ett resultat av spontan diskurs har däremot varit mycket givande för den sociolingvistiska ansatsen, där kodväxling intresserat diskursforskare i allmänhet och konversationsanalytiker i synnerhet.

Den tidiga sociolingvistiskt inriktade forskningen företräds av bland annat Blom och Gumperz (1972) som skiljer mellan situationell (*situational*) och metaforisk (*metaphoric*) kodväxling. Den situationella kodväxlingen utlöses av en ändring i situationen (t.ex. att en ny samtalspartner kommer med i samtalet), medan den metaforiska kodväxlingen innebär att talaren ändrar sitt kodval fastän situationen förblir densamma. När talaren väljer att kodväxla uppstår en kontrast gentemot det som han nyss yttrat och kodväxlingen kan då även fungera som en så kallad

kontextualiseringsmarkör (Gumperz 1982), som gör att talaren kan betona speciella aspekter i sin kommunikation. Kodväxling som kontextualiseringsmarkör har följts upp i synnerhet inom den samtalsanalytiska forskning som undersöker två- eller flerspråkig diskurs. Inom forskningsgrenen har man dock kritiserat Gumperz' definition av situationell kodväxling eftersom den bygger på att man så att säga redan definierat situationen och de normregler som gäller innan interaktionen ägt rum (se t.ex. Li Wei 1998). Enligt konversationsanalytiker är deltagarna i en interaktion aktiva medskapare av diskursen och varje samtal är både kontextberoende och kontextförnyande och kan inte förutsägas. Man skapar och organiserar interaktionen i samspel. Auer (1984) skiljer mellan kodväxling som ett resultat av deltagares språkliga preferenser (*preference-related code-switching*) och som ett resultat av diskursen (*discourse-related code-switching*).

Medan konversationsanalytiker främst arbetar på en mikronivå för att belägga vad som sker i en talepisod (jfr Auers 1998: 1 definition av kodväxling: "alternating use of two or more 'codes' within one conversational episode") finns det även sociolingvistiskt orienterad forskning som studerar kodväxling på makronivå där kodväxlingen direkt relateras till det omgivande samhället och dess två- och flerspråkighet. Gumperz (1982) har presenterat kodväxling som en funktion av kulturella värden, där användningen av kodväxling markerar ett vi-språk (*we-code*) och ett de-språk (*they-code*) som samtidigt visar på social närhet/social distans, inofficiella/officiella sfärer samt maktbalans. Även Myers-Scotton (1993b) utgår från att kodväxling baserar sig på kulturellt etablerade förväntningar om hur man hanterar sociala situationer. I hennes modell (*the markedness model of code-switching*) ses kodväxling som ett index på hur man i varje social situation har en kulturellt betingad uppsättning av kulturella och sociala identiteter där det ingår såväl rättigheter som skyldigheter (*rights-and-obligations-sets*) om hur man förhåller sig till varandra i en interaktion. Myers-Scotton menar att dessa olika sätt att reagera till mycket stor del är konventionaliserade i olika typer av interaktion och att deltagarna har en inre mental representation om hur man matchar kodväxlingen gentemot uppsättningen av rättigheter och skyldigheter. I en del interaktion är konventionaliseringen mycket stor och ger inte utrymme för ändringar i koden medan den i andra situationer tillåter olika val.

4 Kodväxling i text

En genomgång av synen på kodväxling i tal med dess olika forskningsinriktningar blir förhållandevis lång i jämförelse med en genomgång av kodväxling i text. Detta hör samman med att forskningen om två- och flerspråkighet i text i huvudsak har hämtat sina teoretiska modeller från analyser som gjorts på kodväxling i tal. Enligt bland annat Sebba (2012b: 1) är det verkligen en underdrift att påstå att skriven flerspråkig diskurs inte har undersökts tillräckligt. Han tillägger att det ändå inte är bristen på skriven två- eller flerspråkig text som orsakat situationen. I stället är det avsaknaden av teoretiska verktyg, utvecklade och operationaliserade för att fungera optimalt för skriven tvåspråkig diskurs, som lett till dagens läge. En annan bidragande orsak är den normativa synen på skriftspråk, speciellt inom skolvärlden. I jakten på metodologiska verktyg föreslår Sebba (2012b: 6–7) att det är viktigt att kategorisera åtminstone följande relevanta dimensioner vid analys av två språk: modalitet (*mode*, talat eller skrivet språk), interaktivitet (*interactivity*, möjligheter till direkt växelverkan och ömsesidig påverkan), synkronitet (*synchronicity*, möjligheter till samtidig diskurs och deltagande i realtid), sekventialitet (*sequentiality*, används här om social interaktion och meningsskapande för att visa hur en taltur följs upp av en annan som en följd av den initiala talturen och hur de olika talturerna bygger upp kedjor av olika turtagningar) samt varaktighet (*permanence*, skriven text består på annat sätt än talturer).

De dimensioner som Sebba nämner som relevanta för analys av två språk känns bekanta från sammanhang där skillnader mellan muntlig och skriftlig produktion diskuteras, oberoende av om analysen omfattar ett eller flera språk. Likaså betonar han i sin artikel vikten av att se inte enbart texten som verbala element utan att även beakta visuella och spatiella element och den semiotik som finns inbäddad i texter med olika multimodala dimensioner (Sebba 2012b, se även 2012a för förslag till analys av två- eller flerspråkig text). Jag väljer att inte vidareutveckla denna typ av forskning av text här eftersom den leder till en uppsjö av resultat av tvåspråkiga texter i reklamspråk och sociala medier som jag med tanke på mitt intresse för litterära texter inte har utrymme för i denna artikel.

Att undersöka kodväxling, konstaterar Laakso (2012), är troligen det mest uppenbara valet när man önskar forska i litterär flerspråkighet. I likhet med andra forskare inom området anser hon att det i en analys är viktigt att utöver texten ta hänsyn till sändare, mottagare och kontext. Av utrymmesskäl begränsar jag ändå min redovisning till att innefatta endast texten och jag redogör i det följande för hur olika forskare förklarar sina analysingångar i textsnittar som indikerar två eller flera språks närvaro, det vill säga kodväxling.

I sin beskrivning av flerspråkighet i litterär text använder sig Laakso (2012) av termerna explicit (intratextuell) och implicit (intertextuell) flerspråkighet och avser med den förra att man explicit använder element från ett annat språk medan den senare endast antyder ett annat språks påverkan eller närvaro utan att en växling mellan språk sker. Vidare menar Laakso att den explicita flerspråkigheten kan fungera antingen exkluderande (*exclusive multilingualism*) eller inkluderande (*inclusive multilingualism*). Exkluderande flerspråkighet används i syfte att betona annorlundaskap (här exemplifierar Laakso med att visa hur Agatha Christie låter sin romangestalt Hercule Poirot använda franska fraser i böcker skrivna för engelsktalande), medan inkluderande betonar samhörighet (exemplifierat genom användningen av *meänkieli* i svenska romaner).

En motsvarande indelning till Laakso's explicit och implicit flerspråkighet finns hos Eriksson och Haapamäki (2011) som diskuterar språkväxling som manifest och latent i sitt förslag till en modell för analys av flerspråkighet och språkväxling i litterära verk. De föreslår att den manifesta språkväxlingen kan analyseras enligt frekvens, markering (t.ex. med hjälp av kursivering) och integrering (hur väl kodväxlade ord och uttryck integreras i huvudspråket via t.ex. böjning). Till latent språkväxling hänför de å andra sidan metaspråkliga kommentarer och kontextuella ledtrådar. Metaspråkliga kommentarer exemplifieras i till exempel Haagensen (denna volym) och används för att ge läsaren en bild av den språkliga kontext som författaren vill lyfta fram eller frammana hos läsaren/mottagaren i texten. Kontextuella ledtrådar ger på liknande sätt läsaren en föreställning om hur den språkliga kontexten ser ut inom ramen för texten. Oftast är det här fråga om namn som många gånger inte har något namn på det språk

som texten är skriven på. Ur en mera litteraturvetenskaplig synvinkel kallar Tidigs (2014) i sin doktorsavhandling denna typ av latent språkväxling för realiareferenser.

Jonsson (2005, 2012) har en något annorlunda indelning av kodväxling genom att hon inte utgår från en kategorisering som bygger på närvaron eller frånvaron av reella element från ett annat språk än textens huvudspråk. I stället betonar hon i sin doktorsavhandling att kodväxlingen i pjästexter av en Chicanoförfattare har såväl lokala som globala funktioner. Lokalt fungerar kodväxlingssekvenser närmast som kontextualiseringsmarkör (t.ex. för att ge emfas till ett uttryck eller för att exkludera eller inkludera; jfr Gumperz 1982), medan den globala funktionen tydligast framhävs genom att se på texten som helhet. Helhetsperspektivet ger möjlighet att spegla maktbalans och identitet; man visar att det är möjligt att förena språk och kulturer i stället för att lyfta fram endast ett språk och en kultur och man kan påvisa orättvisa maktförhållanden via kodväxlingen.

Även Sebba (2012a) innefattar litterära texter i sin diskussion om två- och flerspråkiga texter. På basis av exempel excerperade ur litterär text noterar han att det är relativt vanligt att språkalternering *inbäddas* i ett större matrisspråk (dvs. verkets huvudspråk). Han nämner dialogen som ett representativt exempel där kodväxlingen kan bero på att språket i dialogen i sig självt är två- eller flerspråkigt. Alternativt kan dialogen vara enspråkig men på ett annat språk än verkets huvudspråk.

5 Kodväxling och litterär flerspråkighet

Min genomgång visar att det finns många olika ingångar att se på kodväxling i tal och text och att inte nödvändigtvis alla perspektiv är lika relevanta eller lämpliga i båda sammanhangen. Med tanke på en analys av litterär flerspråkighet diskuterar jag i det följande kring vad de olika sätten att analysera kodväxling kan tillföra en sådan analys. Jag börjar med att diskutera de typiska perspektiven inom talforskning (kompetens, psykolingvistisk och sociolingvistisk ansats) och flyttar sedan fokus till särdrag för textuell två- och flerspråkighet.

Inom L2-forskningen ansågs kodväxlingen länge vara en följd av otillräcklig språkbehärskning hos talaren medan många forskare inom området i dag betonar att kodväxling kräver en stor två- och flerspråkig kompetens. Här krävs förstås en nyansering av vad kodväxling i olika fall betyder, eftersom kodväxling i sig inte behöver innebära en stor färdighet i annat språk. Jag tänker bland annat på olika korta uttryck (i synnerhet på engelska) som i dag blivit så etablerade i svenskan att de används ledigt av de flesta talare (jfr t.ex. Backus 2005) och som också har hittat in i litterära texter (se t.ex. Enell-Nilsson & Hjort i denna volym). I sådana fall blir författare till litterära texter och deras språkbehärskning sällan noterade. Däremot blir kompetensen i ett andraspråk hos olika författare ofta föremål för graderande bedömningar både av dem själva och av utomstående (se t.ex. Landqvist & Björklund 2014) när kodväxlingen är mera synlig och integreras varierat i texten. Jag får intrycket av att det bakom många författares bedömningar implicit ligger någon form av standardspråklig norm som man utgår från, men samtidigt verkar det finnas en vilja att förmedla att detta språk är det som jag som författare använder och att detta i sig räcker. Trots intresset för författarens språkanvändning är det sällan dennes språkkompetens är föremål för samma färdighetsbedömning som kännetecknat andraspråksforskningen i skolkontext. Uppmärksamheten väcks snarare av det faktum att författaren valt att använda två eller flera språk i sitt verk, vilket är ett klart tecken på att flerspråkighet i text inte används så ofta som det kunde vara möjligt. Bland annat Behschnitt och Nilsson (2013) menar att en författares lingvistiska bakgrund inte nödvändigtvis leder till flerspråkighet i text utan att det är andra faktorer som spelar in.

I fråga om användningen och förståelsen av två eller flera språk i ett litterärt verk är det sannolikt orsak att betrakta mottagaren/läsaren och dennes relation till verkets flerspråkighet på annat sätt än ifråga om kodväxling i tal där talaren närvarar i samma situation som övriga deltagare och interagerar och skapar en gemensam diskurs med dem. Som mottagarresponsen i Rantala's (denna volym) studie visar reagerar läsare olika på flerspråkig input i text. Hur inverkar reaktionerna på läsoplevelsen och -motivationen? Behschnitt, De Mul och Minnaard (2013) menar att författaren kan riskera att förlora läsare om de skenbara fördelarna med flerspråkighet inte uppskattas av ett litterärt fält som domineras av en normativ enspråkighet. Å andra sidan är det

också tänkbart att en verklig språkförståelse inte är det centrala vid läsning av flera språk i text om flerspråkigheten ses som exotisk (Behschnitt, De Mul & Minnaard 2013; Tidigs 2014) och tillför något estetiskt för läsoplevelsen. Man kan ändå fråga sig om och när det finns en risk för att exotismen övergår i frustation på grund av bristande språkförståelse ifall kodväxlingen förekommer både frekvent och varierat utan att författaren ingriper på något sätt för att underlätta förståelsen.

Kodväxlingen i litterära texter behöver nödvändigtvis inte återge verkliga situationer, vilket är centralt för talforskningen. Litterär flerspråkighet kan mycket väl utgöra språkliga experiment (Behschnitt, De Mul & Minnaard 2013) hos författaren eller vara utslag av lingvistisk fiktion (Baetens Beardsmore 1978) som inte återspeglar språkbruket hos den allmänhet den vänder sig till. Därför känns det inte som om det finns relevanta kopplingar mellan den psykolingvistiska ansatsen för kodväxling och litterär flerspråkighet. Möjligen kunde man tänka sig att talforskningen kunde utnyttja möjligheten att testa hypotesen om olika universella drag typiska för ett tredje system, interimsspråket. Detta kunde låta sig göras genom att analysera hur författare med hjälp av fiktiva språk framställer kodväxling och kontrollera om det återfinns samma typer av restriktioner som belagts och föreslagits i olika talstudier.

Också inom den sociolingvistiska ansatsen är en noggrann återgivning av vad som händer under en kodväxlingssekvens mycket central, i synnerhet för samtalsanalytiker. Även korta pauser, tonfall och icke-verbala händelser dokumenteras, eftersom det mycket väl kan vara till exempel en sidoblick eller en rörelse som utlöser kodväxlingen. I litterära texter finns varken möjligheter eller behov att återge kodväxling med samma exakthet. Däremot finns det redan nu sociolingvistiska funktioner hos kodväxlingen som man kunnat använda sig av vid analyser av litterär flerspråkighet (Jonsson 2005; Sebba 2012a). Genom att använda två eller flera språk kan man visa hur språkval fördelas mellan olika gestalter, hur enspråkig eller flerspråkig profil olika gestalter har, vilken balans som råder mellan två eller flera språk ute i samhället och så vidare. Den här typen av kodväxling tycks hänga nära samman med språklig identifiering som i sin tur framför allt aktualiseras för författare som lever i miljöer där två eller flera språk är en del av vardagen. Behschnitt, De Mul och Minnaard (2013) konstaterar att tvåspråkiga

författare eller författare som lever i tvåspråkiga miljöer sannolikt är mer uppmärksamma på lingvistiska förhållanden och att denna uppmärksamhet kan komma till uttryck som växelverkan mellan språk i text. Eftersom en vardag med två- eller flerspråkighet oftast innebär att författaren samtidigt hör till en språklig minoritet är det kanske knappast konstigt att analys av litterär flerspråkighet domineras av analyser av författare som hör till en minoritet eller representerar invandrarkulturer (se t.ex. Grönstrand & Malmio 2011; Behschnitt, De Mul & Minnaard 2013). Innebär det att författare som representerar ett majoritetsspråk i samhället inte använder sig av kodväxling, använder en annan typ av kodväxling (se diskussionen tidigare om frekventa korta fraser på engelska som kodväxling) eller att språklig identifiering inte görs relevant på samma sätt som i analyser av den typ av kodväxling som hittills dominerat vad gäller litterär flerspråkighet?

I den genomgång av kodväxling i litterära texter som jag presenterade i kapitel 4 tycker jag att det klart framgår att man i de litterära texterna tar hänsyn till närvaron av två eller flera språk på sätt som inte alls aktualiseras inom andraspråksforskning och som man inom disciplinen inte definierar som kodväxling. Jag avser då element som hör in under olika benämningar (implicit flerspråkighet, latent språkväxling) men där ingen växling av kod nödvändigtvis äger rum. Här vore det skäl att diskutera terminologin och precisera definitioner av olika fenomen som hänför sig till kodväxling. Eftersom det känns som om man redan nu befinner sig i en återvändsgränd i fråga om att entydigt definiera kodväxling belastas begreppet av än fler betydelser om inte begreppsapparaten utvecklas. Om kontextuella ledtrådar (under latent språkväxling i Erikssons & Haapamäkis 2011 modell) till exempel innebär att man använder finska namn (eftersom de inte finns på något annat språk) i en litterär text på svenska äger onekligen en växling av kod rum. Samtidigt vore det i alla fall nyttigt att reflektera kring vad det innebär om författaren väljer mellan uttryck som ”Iltalehti”, ”en finsk kvällstidning” eller ”Iltalehti, en finsk kvällstidning”. Är kodväxlingen som sådan central för att platsa in under litterär flerspråkighet eller är funktionen närmast att måla upp miljöer där även språkliga element ingår och man kan välja att uttrycka dem på olika sätt? Ny sociolingvistisk forskning om lingvistiska landskap (se t.ex. Gorter 2006) kunde kanske tillföra nya perspektiv för denna diskussion.

Även placeringen av implicit flerspråkighet och metaspråkliga kommentarer som tillhörande kodväxling känns angelägen att diskutera vidare. Visst dyker olika aspekter som berör litterär flerspråkighet upp i metaspråkliga kommentarer men var ska de placeras i en analysmodell? Jag associerar här till tematisering och flerspråkighet som tema som en form av innehållsanalys snarare än en formell språkväxling.

Ytterligare kunde det vara intressant att se på hur kodväxlingen som helhet fungerar i ett litterärt verk. Är det möjligen så att den tar sig olika uttryck beroende på om den förekommer i dialogen eller relationen och behövs i så fall olika analysverktyg?

6 Avslutande diskussion: perspektiv på litterär flerspråkighet

I denna artikel har jag diskuterat hur kodväxling analyserats i tal och i (litterär) text och försökt hitta olika drag som kan tillföra perspektiv på hur analys av litterär flerspråkighet kunde utvecklas. Trots en relativt lång genomgång av kodväxling kan naturligtvis fler och andra perspektiv på kodväxling anföras. För terminologins del har jag till exempel visat hur traditionen inom andraspråksforskningen lett till att man undviker termer såsom *blandspråk* och *språkblandning*, medan jag å andra sidan inte berört olika viktiga begreppsdiskussioner som förts om *kodväxling* gentemot till exempel *inlåning* och *språkväxling*. Man kan även ställa sig frågan om det är mer ändamålsenligt att helt avstå från termen kodväxling i litterär flerspråkighet om man uttryckligen avser endast språkväxling?

Jag har i genomgången av kodväxling i den här artikeln utgått från andraspråksforskning, eftersom kodväxling ursprungligen hör hemma inom området. Min genomgång visar ändå att det för språkvetenskapen är fruktbart att beakta och samarbeta med andra forskningsområden eftersom litterär flerspråkighet inom språkvetenskapen är ett relativt nytt forskningsobjekt i jämförelse med till exempel litteraturvetenskapen (se t.ex. Landqvist 2013). Eriksson och Haapamäki (2011) konstaterar att litteraturvetenskapens ingång till analys av flerspråkighet och språkväxling kan förefalla osystematisk medan

språkvetenskapens i sin tur kan te sig yttlig. Ett närmande från båda sidor är därmed önskvärt och givande för utvecklingen av analysverktyg.

Eftersom kodväxlingen har varit utgångspunkt för min artikel har jag inte berört andra faktorer som jag uppfattar som viktiga för litterär flerspråkighet och i utvecklingen av en analysmodell. Två faktorer som jag enbart nuddat vid under genomgången är autenticitetens roll och normens roll. Autenticiteten förefaller man ha många olika åsikter om – från att man använder kodväxling för att ge en äkthet/autenticitet i den litterära texten till att kodväxlingen inte alls ska ses som ett uttryck för autenticitet. Normen har skyttat fram i hur författarna själva förhåller sig till språkval och språkkompetens. Normen är också en del av den litteracitetsram (*literacy framework*) som bland annat Sebba (2012a) nämner som viktig för att man ska kunna koppla två- och flerspråkiga texter till den skriftpraxis som kännetecknar kontexten där den två- och flerspråkiga texten uppstår.

Min genomgång av hur synen på två- och flerspråkighet förändrats kan ses som en del av litteracitetsramen och visar att det med tiden skapats en grogrund för att se på kodväxling som ett naturligt sätt att använda alla de språkliga resurser som man har till sitt förfogande. Detta förhållningssätt öppnar även för att lättare tolerera flera språk i text. I synnerhet i litterära texter kan det vara lättare att öppna för inslag på flera språk med hänvisning till sociala umgängesmönster jämfört med en skolkontext där bedömning är ett centralt verktyg för verksamheten och normen om den enspråkiga texten lever stark. Man kan spekulera i om en dylik två- eller flerspråkig skriftpraxis kan växa hur mycket som helst och landar då i tankar kring litterär flerspråkighet och språkförståelse, som också det får förbli uppslag till en annan artikel.

Litteratur

- Abrahamsson, Niclas & Emanuel Bylund (2012). Andraspråksinläring och förstaspråksutveckling i en andraspråkskontext. I: *Flerspråkighet – en forskningsöversikt*, 153–246. Red. Kenneth Hyltenstam, Monica Axelsson & Inger Lindberg. Stockholm: Vetenskapsrådet.
- Auer, Peter (1984). *Bilingual conversation*. Amsterdam: John Benjamins.

- Auer, Peter (1998). Introduction. Bilingual Conversation revisited. I: *Code-switching in conversation. Language, interaction and identity*, 1–24. Red. Peter Auer. London: Routledge.
- Backus, Ad (2005). Codeswitching and language change: One thing leads to another? *International Journal of Bilingualism* 9 (3–4), 307–340.
- Baetens Beardsmore, Hugo (1978). Polyglot literature and linguistic fiction. *International Journal of the Sociology of Language* 15 (1), 91–102.
- Behschnitt, Wolfgang & Magnus Nilsson (2013). "Multicultural literatures" in a comparative perspective. I: *Literature, Language, and Multiculturalism in Scandinavia and the Low Countries*, 1–15. Red. Wolfgang Behschnitt, Sarah De Mul & Liesbeth Minnaard. Amsterdam: Rodopi.
- Behschnitt, Wolfgang, Sarah De Mul & Liesbeth Minnaard (2013). Conclusion: A comparative view. I: *Literature, Language, and Multiculturalism in Scandinavia and the Low Countries*, 317–338. Red. Wolfgang Behschnitt, Sarah De Mul & Liesbeth Minnaard. Amsterdam: Rodopi.
- Berglund, Raija (2008). *Ett barns interaktion på två språk. En studie i språkval och kodväxling*. Vasa: Vasa universitet. Tillgänglig: http://www.uva.fi/materiaali/pdf/isbn_978-952-476-227-4.pdf/
- Blom, Jan-Petter & John J. Gumperz (1972). Social meaning in linguistic structure: Code-switching in Norway. I: *Directions in sociolinguistics*, 407–434. Red. John J. Gumperz & Dell Hymes. New York: Holt, Rinehart & Winston.
- Cantone, Katja F. (2007). *Code-switching in bilingual children*. Dordrecht: Springer.
- Chomsky, Noam (1957). *Syntactic Structures*. The Hague: Mouton.
- Corder, Stephen P. (1967). The significance of learners' errors. *International Review of Applied Linguistics* 5, 160–170.
- Cromdal, Jakob & Ann-Carita Evaldsson (2003). Flerspråkighet till vardags – en introduktion. I: *Ett vardagsliv med flera språk*, 11–43. Red. Jakob Cromdal & Ann-Carita Evaldsson. Stockholm: Liber.
- de Angelis, Gessica (2007). *Third or Additional Language Acquisition*. Clevedon: Multilingual Matters.
- de Bot, Kees (2004). The multilingual lexicon: modeling selection and control. *International Journal of Multilingualism* 1 (1), 17–32.
- de Bot, Kees, Wander Lowie & Marjolijn Verspoor (2007). A Dynamic Systems approach to L2 acquisition. *Bilingualism: Language and Cognition* 10 (1), 7–21. Tillgänglig: <http://www.rug.nl/staff/c.l.j.de.bot/debotetal2007-bilingualism.pdf/>
- Eriksson, Harriet & Saara Haapamäki (2011). Att analysera litterär flerspråkighet. I: *Svenskan i Finland* 12, 43–52. Red. Sinikka Niemi & Pirjo Söderholm. Joensuu: University of Eastern Finland.
- Gardner-Chloros, Penelope (2009). *Code-switching*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gorter, Durk (red.) (2006). *Linguistic landscape: A new approach to multilingualism*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Grosjean, François (1982). *Life with two languages: An introduction to bilingualism*. Cambridge: Harvard University Press.
- Grosjean, François (2010). *Bilingual life and reality*. Cambridge: Harvard University Press.
- Grönstrand, Heidi & Kristina Malmö (red.) (2011). *Både och, sekä että. Om flerspråkighet. Monikielisydestä*. Helsingfors: Schildts.
- Gumperz, John J. (1982). *Discourse Strategies*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Han, Zhao Hong & Elaine Tarone (2014). *Interlanguage. Forty years later*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Haugen, Einar (1956/1974). *Bilingualism in the Americas: A Bibliography and Research Guide*. Alabama: University of Alabama Press.
- Herdina, Philip & Ulrike Jessner (2002). *A Dynamic Model of Multilingualism. Perspectives of Change in Psycholinguistics*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Håkansson, Gisela (2003). *Tvåspråkighet hos barn i Sverige*. Lund: Studentlitteratur.
- Jonsson, Carla (2005). *Code-switching in Chicano Theater: Power, Identity and Style in Three Plays by Cherrie Moraga*. Umeå: Umeå universitet.
- Jonsson, Carla (2012). Making silenced voices heard: Code-switching in multilingual literary texts. I: *Language mixing and code-switching in writing: Approaches to mixed-language written discourse*, 212–232. Red. Mark Sebba, Shahrzad Mahootian & Carla Jonsson. Abingdon: Routledge.
- Laakso, Johanna (2012). Linguistic approaches to Finno-Ugric literary multilingualism. I: *Multilingualism and Multiculturalism in Finno-Ugric Literatures*, 26–36. Red. Johanna Laakso & Johanna Domokos. Wien: LIT Verlag.

- Lainio, Jarmo (2007). Tvåspråkighet och språkkontakter i Sverige – ett gammalt fenomen, nya utvecklingar. I: *Sociolingvistik*, 258–309. Red. Eva Sundgren. Stockholm: Liber.
- Landqvist, Hans (2013). Skönlitterära texter – enbart för litteraturvetare? Flerspråkighet och språkväxling i skönlitteratur på svenska. Poster vid personalkonferens, Institutionen för svenska språket, Göteborgs universitet.
- Landqvist, Hans & Siv Björklund (2014). Att analysera flerspråkighet och språkväxling i skönlitteratur på svenska: förslag till analys av kontextuella komponenter. *VAKKI Publications* 3, 122–133.
- Li Wei (1998). The "why" and "how" questions in the analysis of conversational code-switching. I: *Code-switching in conversation. Language, interaction and identity*, 156–176. Red. Peter Auer. London: Routledge.
- Myers-Scotton, Carol (1993a). *Duelling languages: Grammatical structure in codeswitching*. Oxford: Clarendon Press.
- Myers-Scotton, Carol (1993b). *Social Motivations for Codeswitching. Evidence from Africa*. Oxford: Clarendon Press.
- Norby, Carin & Gisela Håkansson (2007). *Språkinläring och språkanvändning. Svenska som andraspråk i och utanför Sverige*. Lund: Studentlitteratur.
- Poplack, Shana (1980). Sometimes I'll start a sentence in Spanish Y TERMINO EN ESPAÑOL: towards a typology of code-switching. *Linguistics* 18, 581–618. Tillgänglig: <http://www.sociolinguistics.uottawa.ca/shanapoplack/pubs/articles/Poplack1980a.pdf/>
- Romaine, Suzanne (1995). *Bilingualism*. 2 uppl. Oxford: Blackwell.
- Sebba, Mark (2012a). Multilingualism in written discourse: An approach to the analysis of multilingual texts. *International Journal of Bilingualism* 17 (1), 97–118.
- Sebba, Mark (2012b). Researching and theorising multilingual texts. I: *Language mixing and code-switching in writing: Approaches to mixed-language written discourse*, 1–26. Red. Mark Sebba, Shahrzad Mahootian & Carla Jonsson. Abingdon: Routledge.
- Selinker, Larry (1972). Interlanguage. *International Review of Applied Linguistics in Language Teaching* 10, 190–204.
- Sharwood Smith, Michael & Eric Kellerman (1986). Crosslinguistic Influence in L2 Acquisition: An introduction. I: *Crosslinguistic Influence in Second Language Acquisition*, 1–9. Red. Eric Kellerman & Michael Sharwood Smith. New York: Pergamon Press.
- Sund, Lars (2015). En morgontrött finlandismsamlares bekännelser. *Språkbruk* 2/2015, 10–15.
- Tidigs, Julia (2014). *Att skriva sig över språkgränserna. Flerspråkighet i Jac. Ahrenbergs och Elmer Diktonius prosa*. Åbo: Åbo Akademis förlag.
- Weinreich, Uriel (1953/1970). *Languages in contact*. The Hague: Mouton.

Flerspråkighet och språkväxling i skönlitteratur på svenska: att analysera kontexten för litterära verk

Hans Landqvist och Sofia Tingsell

The cooperating research projects *Language variation in text* at the University of Vaasa, Finland, and *Language, Society and Literature* at the University of Gothenburg, Sweden, are concerned with multilingualism in literary works in which the dominant language is Swedish, interpolated with other languages and/or other linguistic varieties. Empirical research is conducted on contemporary Finnish and Swedish literature, in which Finnish, Meänkieli and other languages and linguistic varieties occur. In addition, the research projects develop theoretical and methodological tools for analysing and describing multilingualism in fiction more generally. This article presents a model for analysing literary works and their context(s) by means of four components: society, sender, receiver and text, including themes of literary works. The model proposed is based on Landqvist and Björklund (2014), who evolve a model by Eriksson and Haapamäki (2011). Here, a revised version of the model in Landqvist and Björklund (2014) is presented in which the concepts 'translanguaging' and 'heritage language' are suggested as tools for analysing multilingual literary works (cf. García & Wei 2014 on translanguaging in literary works).

Nyckelord: analysmodell, arvsspråk, kontextuella komponenter, litterär flerspråkighet, språkväxling, translanguaging

1 Bakgrund, syfte och disposition

Intresset för skönlitteratur på svenska har inte varit särskilt stort bland språkforskare under de senaste decennierna (Svensson & Karlsson 2012: 13), men det finns tecken på att situationen håller på att förändras. Ett exempel är den nyutkomna antologin *Det skönlitterära språket. Tolv texter om stil* (Östman 2015), och ett annat är de samverkande projekten *Språkvariation i text* (SVIT) vid Vasa universitet och *Språk, samhälle och skönlitteratur* (SSoS) vid Göteborgs universitet. Forskarna inom projekten undersöker flerspråkighet och språkväxling i litterära verk där huvudspråket är svenska men där också andra språk, liksom varieteter inom olika språk, uppträder. Inom projekten genomför forskarna empiriska studier av nutida finländska och svenska litterära verk med inslag av finska, meänkieli och andra språk samt varieteter inom språken i fråga. Därtill ska forskarna utveckla teoretisk-metodiska verktyg för att

analysera och beskriva flerspråkighet och språkväxling ur ett mer generellt perspektiv (Vasa universitet [www]; Landqvist & Tingsell 2013).

Även internationellt har intresset för studier av flerspråkighet och språkväxling i skönlitteratur ökat på senare år, vilket Gardner-Chloros och Weston (2015: 183) formulerar som att "the study of written, and specifically literary, code-switching, has only recently enjoyed a surge of interest". Vi väljer att illustrera det ökande intresset med tre specialnummer av tidskrifter, utgivna 2014–2015: *Komparatistik online. Komparatistische Internet-Zeitschrift: Polyglotte Texten* (2014), *Language and Literature: Special Issue: Code-switching in Literature: Expanding the Paradigm* (2015) och *L2 Journal. Special Issue on Literary Translingualism: Multilingual Identity and Creativity* (2015).

I den här artikeln utvecklar vi den modell som Landqvist och Björklund (2014) föreslår för att analysera kontextuella komponenter för litterära verk på svenska där flerspråkighet uppträder. Syftet med artikeln är alltså att bidra till en teoretisk-metodisk utveckling i fråga om analys av kontexten för litterära verk där svenska är huvudspråk men där flerspråkighet och språkväxling uppträder. För att illustrera och konkretisera förslaget utnyttjar vi fyra författare och verk av dem. Tre av författarna är föremål för studier inom SVIT- respektive SSoS-projektet, nämligen den finlandssvenske författaren Kjell Westö, den svenske författaren Mikael Niemi, med stark förankring i Tornedalen, samt den sverigefinska författaren Eija Hetekivi Olsson (se t.ex. Haagensen 2014, 2015; Landqvist 2012a, 2012b, 2014a, 2014b). Till dessa kommer den sverigefinska författaren Susanna Alakoski, vars användning av finska i debutromanen *Svinalängorna* (2006) uppmärksammas av såväl professionella recensenter som "vanliga" läsare (Johansson 2008: 14–15; Österberg 2011: 17–18; Eriksson 2012: 27–28).

Återstoden av artikeln är indelad i fyra kapitel. I det närmast följande kapitlet presenterar vi våra teoretiska utgångspunkter och avgränsar centrala begrepp. Därefter ger vi en övergripande presentation av vårt förslag till analysmodell för att sedan

diskutera modellen. I det avslutande kapitlet summerar vi vårt förslag och anger hur arbetet med att utveckla en analysmodell ska fortsätta.

2 Teoretiska utgångspunkter och centrala begrepp

På senare år har intresset för forskning om flerspråkighet och språkväxling i skönlitteratur ökat (se t.ex. Lönnroth 2009; Eriksson & Haapamäki 2011: 43–44; Eriksson 2012: 2; Landqvist 2012b: 9, 23, 53–55; Beschnitt & Nilsson 2013: 1; Tidigs 2014: 18; Gardner-Chloros & Weston 2015: 183–184). I denna forskning kommer olika teoretiska perspektiv till uttryck, något som får antas bidra till att terminologin inom området varierar (jfr Tidigs 2014: 45–48). Som exempel väljer vi Beschnitt och Nilsson (2013: 6), som betraktar *multicultural literature* som ”an umbrella term for a heterogenous group of partly overlapping literary phenomena” med *immigration literature*, *allochthon literature*, *minority literature*, *multilingual literature*, *post-colonial literature*, *migration literature* och så vidare. Allra först måste därför de centrala begreppen ’flerspråkig litteratur’ och ’språkväxling i litterära verk’ avgränsas (se t.ex. Schmitz-Emans 2004: 11–16; Knauth 2007: 1; Laakso 2011: 28–32; Eriksson 2012: 8–12; Jonsson 2012: 212–214; Tidigs 2014: 15–16, 45–55; Zemanek & Willms 2014: 1–3 för exempel på definitioner).

De arbetsdefinitioner av de båda begreppen som tillämpas inom SVIT- och SSoS-projekten är som följer. Begreppet ’flerspråkig litteratur’ definieras inom projekten som ”skönlitteratur där det förekommer inslag på andra språk än huvudspråket i det aktuella verket och/eller andra varieteter än standardvarieteteten av huvudspråket”. Definitionen för ’språkväxling i litterära verk’ är ”användningen av andra språk och/eller andra varieteter av andra språk än huvudspråket och/eller standardvarieteteten av huvudspråket i det aktuella litterära verket” (Landqvist & Björklund 2014: 112; jfr Landqvist 2014a: 60, 64).

I likhet med exempelvis Jonsson (2012: 212) intresserar sig forskarna inom projekten för såväl olika *språk* som olika *varieteter*, även om gränsdragningen mellan de båda

storheterna givetvis är komplicerad (jfr Landqvist 2012b: 13; Tidigs 2014: 53–54). Inte heller är det självklart att en litterär text alltid har ett enda huvudspråk (Tidigs 2014: 15). Inom SVIT och SSoS används benämningen *språkväxling* för både *interlingval* och *intringval* litterär språkväxling (se Landqvist 2012b: 13). Eriksson och Haapamäki (2011: 44–45) intresserar sig främst för förekomsten av och växlingen mellan skilda språk i samma litterära verk (*språkväxling*) men utesluter inte att varieteter inom språk (*varietetsväxling*) kan vara värda att studera. Liknande resonemang förs av Tidigs (2014: 53), som i första hand studerar ”olika språk i traditionell betydelse”, det vill säga ”politiskt erkända språk”, och i andra hand ”annan språklig variation, t.ex. dialekt och slang”. Men Tidigs (2014: 53–55) presenterar ett antal möjliga modifieringar av sin grundprincip, i linje med resonemang hos till exempel Eriksson och Haapamäki (2011) samt Jonsson (2012). Enligt vår mening kan kravet att språk ska vara ”politiskt erkända” inte alltid följas. Exempelvis fick finska, jiddisch, meänkieli, romani och samiska juridisk status som nationella minoritetsspråk i Sverige först vid det senaste sekelskiftet (Jonsson 2012: 214–215). Men det vore orimligt att inte beakta inslag på finska respektive meänkieli i svenskspråkiga litterära verk som är publicerade före denna tidpunkt (jfr Gröndahl 2011 om sverigefinsk och tornedalsk litteratur).

I äldre språkvetenskaplig forskning förekommer en uppfattning att individer som använder två eller flera språk parallellt vid kontakter med andra två- och flerspråkiga människor, ofta kallad *kodväxling*, inte behärskar de aktuella språken på ett fullgott sätt (Hoffmann 1993: 4). Numera ses individens två (eller flera) språk i allt mindre utsträckning som två separata system som ska – eller ens kan – hållas strikt isär. I stället handlar det om att två- eller flerspråkiga individer kan ha tillgång till ”one linguistic repertoire with features that have been societally constructed as belonging to two separate languages” (García & Li Wei 2014: 2). Det kan sägas vara normen att två- och flerspråkiga individer utnyttjar sin språkliga repertoar när sådana individer kommunicerar med varandra (García & Li Wei 2014: 19). På engelska kan fenomenet benämnas *translanguaging*, och det tillhörande begreppet används även, i blygsam omfattning, vad gäller hur författare kan utnyttja en stor språklig repertoar i litterära verk (García & Li Wei 2014: 27). I det följande använder vi den engelska termen

translanguaging, eftersom en etablerad svensk motsvarighet än så länge saknas (Josephson 2015; Svensson 2015: 24; jfr även Rydenvald 2014: 17–18).

Såväl Sebba (2012: 98–99) som Tidigs (2014: 31, 48) konstaterar att kodväxling i samtal har studerats flitigt och att de språkvetenskapliga analysverktygen också använts för att studera hur olika språk möts i skrivna texter. I fråga om litterär flerspråkighet är sociolingvistiska perspektiv något positivt, eftersom språk härigenom ses ”som ett socialt fenomen vars betydelse är avhängig en sociokulturell kontext” (Tidigs 2014: 31). Samtidigt innebär språkvetenskapliga perspektiv en risk, eftersom ”den litterära textens särskilda förutsättningar och flerstämmighet [kan] förbises” (Tidigs 2014: 31), och särskilt flerspråkighet som uppträder i litterära verks dialog kan uppfattas som autentiskt talspråk, om än i skriven form. Med stöd av García och Li Wei (2014) väljer vi därför att tala om *translanguaging* i stället för *kodväxling* i samband med förekomsten och användningen av olika språk och olika varieteter inom språk i litterära verk.

Benämningen *modersmål* (alternativt *förstaspråk*) används ofta om det språk som en individ har lärt sig först, vilket vanligen inte innebär några komplikationer (Rydenvald 2014: 10). Men därtill kan benämningen användas om det språk som en individ använder mest eller det språk som individen samt familjen och vännerna har gemensamt. Det förekommer även en föreställning om att modersmål är det språk som en individ behärskar bäst. Härigenom kan benämningen, och det bakomliggande begreppet, ge upphov till oklarheter, vilket framgår av den översikt som Rydenvald (2014: 10–12) ger. Därför vill vi i det här sammanhanget undvika att använda benämningen *modersmål* (alternativt *förstaspråk*).

Inom engelskspråkig forskning används också *heritage language* för att beteckna ett språk som en individs familj talar och som inte är det omgivande samhällets majoritetsspråk (Johannessen & Salmons 2015: 2; se även Rydenvald 2014: 23–24). I fortsättningen använder vi den svenska termen *arvsspråk* i stället för den engelska *translanguaging* (jfr Josephson 2015; Norrby 2014: 4). Till skillnad från *modersmål* implicerar inte *arvsspråk* att detta språk är en individs första, mest använda eller starkaste språk. En talare av ett arvsspråk kan alltså ha en mer eller mindre god förmåga

att använda språket i fråga. För en individ som har en liten förmåga till produktion och/eller reception kan språket snarast fungera som ett uttryck för identitet och som ett band till äldre generationer (He 2010: 67). Talare av arvsspråk har typiskt drag av såväl förstaspråks- som andraspråkskompetens. Exempelvis har en sådan talare ofta god fonologisk behärskning, vilket gör att personen kan låta som en förstaspråkstalare. Samtidigt kan personen också uppvisa drag som till exempel begränsad behärskning av grammatiska mönster, vilket mer påminner om andraspråkstalare (Montrul 2010: 12).

Vi anser att begreppet 'arvsspråk' har en klar fördel framför 'modersmål' i samband med litterära verk där translanguaging ingår. Både författare och läsare kan ha varierande kompetens i fråga om andra språk, och varieteter inom språk, än huvudspråket i litterära verk. Trots detta kan de aktuella språken och/eller varieteterna ha betydelse för författare och/eller läsare som individer och för de litterära verken i fråga.

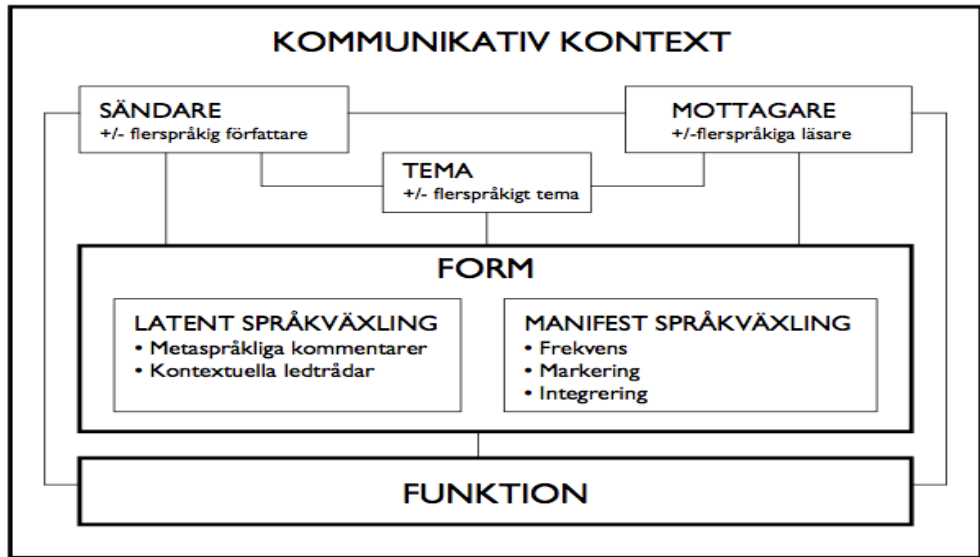
3 Två modeller för att analysera kontexten för litterära verk

På samma sätt som Tidigs (2014: 22) sätter forskarna inom SVIT och SSoS de litterära verken i centrum för analysen, men liksom bland annat Knauth (2007) och Sebba (2012) anser vi att kontexten för verken även måste beaktas. Utifrån en litteraturvetenskaplig utgångspunkt betonar Knauth (2007: 18) författares och läsares olika roller i den aktuella kulturen, medan Sebba (2012: 100), som har en språkvetenskaplig utgångspunkt, understryker betydelsen av att uppmärksamma både textproducenters/författares och textkonsumenters/läsares språkliga preferenser och kompetenser. Därtill behöver forskaren veta någonting om "the context in which the reading of the text will take place – the literacy *events* [...] in which it may feature" (Sebba 2012: 100, kursiv stil i originalet; se Beschnitt & Nilsson 2013: 15 och Tidigs 2014: 31–32, 48–49 för liknande resonemang).

Tidigs (2014: 22) poängterar att effekterna av flerspråkighet och språkväxling i litterära verk inte går att lösgöra från den aktuella kontexten. Därför måste forskare utnyttja

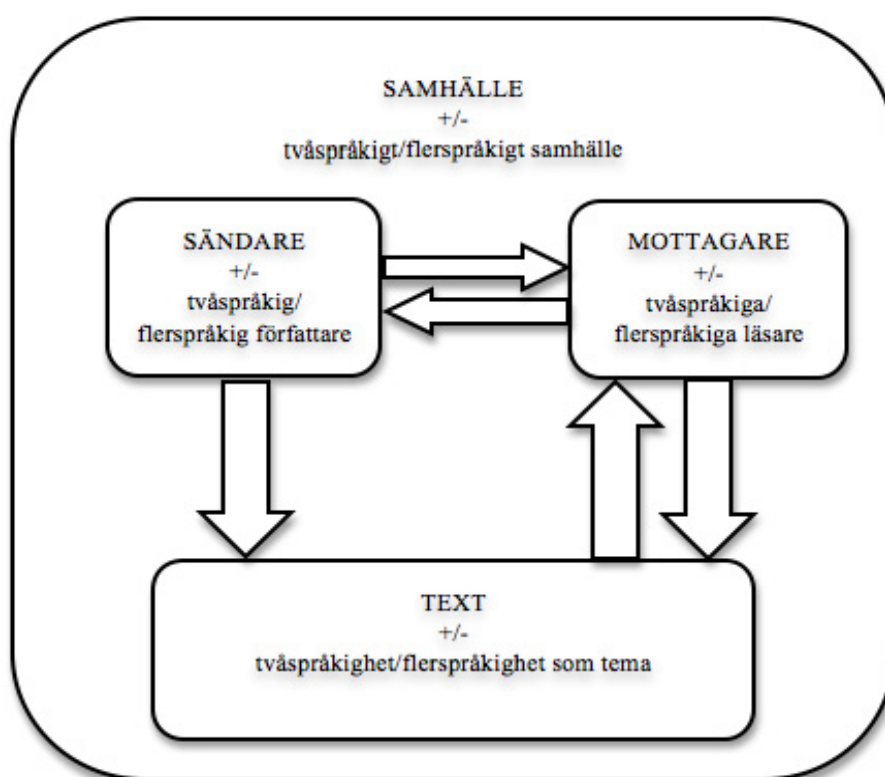
sekundärmaterial som intervjuer med författare, recensioner av verk, informationsmaterial från bokförlag, webbplatser som författare driver med mera för att ”föra kontexten närmare och därmed nyansera och perspektivera läsningarna av de skönlitterära texterna” (Tidigs 2014: 23). Här är det värt att nämna att också inom språkvetenskapligt förankrad textforskning har kontexten alternativt kontexter fått större uppmärksamhet på senare år (Svensson & Karlsson 2012: 17).

Med hänsyn till ovanstående resonemang är en utgångspunkt för SVIT- och SSoS-projekten den analysmodell som Eriksson och Haapamäki (2011), samt Eriksson (2012), föreslår. Eriksson (2012: 2) sammanfattar modellen som att ”den *kommunikativa kontexten*, dvs. sändare, mottagare och samhälle, kring det litterära verket, samt även dess tema, påverkar *språkväxlingens form* och [...] dessa tillsammans får konsekvenser för *språkväxlingens [litterära] funktioner*” (kursiv stil tillagd). I figur 1 ges en visuell representation av modellen:

Figur 1. Analysmodell utifrån den kommunikativa kontexten, språkväxlingens form och språkväxlingens funktioner (Eriksson & Haapamäki 2011: 49; Eriksson 2012: 18).

Som framgår av Landqvist och Björklund (2014: 124) är det kombinationen av huvudkomponenter som gör att forskarna inom SVIT- och SSoS-projekten väljer att utnyttja modellen. Den kritik som framförs mot den av bland annat Lönnroth (2014: 12) och Tidigs (2014: 40, 59, 61) gör dock att modellen bör granskas kritiskt (jfr Eriksson 2012: 73–76; Landqvist 2014a: 62; Landqvist & Björklund 2014: 131). Därför utarbetades den modell för att analysera komponenten *kommunikativ kontext* som presenteras i Landqvist och Björklund (2014), vilken illustreras med figur 2:

Figur 2. Analysmodell för *kommunikativ kontext* (Landqvist & Björklund 2014: 125).

En jämförelse av figur 1 och 2 visar att komponenterna *sändare/författare* och *mottagare/läsare* ingår i båda modellerna. I figur 1 återfinns komponenten *tema*, vilken motsvaras av *text* i figur 2. 'Text' är ett begrepp som avgränsas på olika sätt (jfr Svensson & Karlsson 2012: 6–11), och vår definition är "sammanhängande språklig

enhet, medierad i skrift, vilket skiljer sig från andra språkliga enheter som till exempel muntliga samtal eller yttranden”. Definitionen anknyter till en av de två definitioner som Svensson och Karlsson (2012: 11) meddelar, nämligen ”en text är ett skrivet eller tryckt yttrande med tydligt markerad kohesion”. Därtill använder vi *tema* i samband med *text*, nämligen när det gäller en texts *tematik* i betydelsen ’närvaron eller frånvaron av flerspråkighet som ett tema i en viss litterär text’ (jfr Tidigs 2014: 80–82). I båda figurerna ingår en fjärde komponent, ett *samhälle* som omger de tre tidigare nämnda komponenterna, även om ingen explicit benämning för denna återfinns i figur 1. Plus- respektive minustecknen i figurerna visar möjligheten att sändare är två- eller flerspråkiga, att mottagare är två- eller flerspråkiga, att två- eller flerspråkighet är ett tema i texter samt att samhällen är två- eller flerspråkiga.

Modellen i figur 1 kan sägas vara dynamisk i den meningen att kontexten har betydelse för språkväxlingens form och att kontext och form har betydelse för språkväxlingens funktioner (jfr Eriksson 2012: 2). I en annan mening är modellen statisk, eftersom Eriksson och Haapamäki (2011) liksom Eriksson (2012) inte diskuterar eventuella former av interaktion genom och mellan de kontextuella komponenterna i figur 1. Modellen i figur 2 försöker fånga en sådan dynamik i form av möjliga möten mellan sändare och mottagare. Dessa möts givetvis främst i och genom den aktuella litterära texten, vilket markeras genom de tjockare pilarna. Men det finns också andra vägar, illustrerade av de smalare pilarna, som är dubbelriktade för att markera att både sändare och mottagare kan ta initiativ.

Författare eller förlag kan ta initiativ genom förord till litterära verk (se t.ex. Westö 2005) eller webbplatser med information om författare, verk, utmärkelser, recensioner och så vidare (Landqvist & Björklund 2014: 126). Författares egna webbplatser erbjuder en annan möjlighet för författare och läsare att mötas, och sociala medier kan utnyttjas (se t.ex. Susanna Alakoski [www] och Camilla Läckberg [www]). Publika arrangemang är ytterligare en möjlighet. Exempelvis beskrivs Susanna Alakoski som ”en författare som vidgat sitt uppdrag” genom att hon håller många föredrag för allmänheten (Schottenius 2015). Också andra aktörer än förlag och författare kan bidra till att sändare och mottagare möts, till exempel personer som skriver bloggar med böcker som

tema (Österberg 2011: 24). Slutligen kan läsare ta kontakt med författare genom digital teknik eller skrivna brev.

I det här sammanhanget är forskningsprojektet *Att förhandla litterärt värde. Sverige 2013* av intresse (Forslid m.fl. 2013, 2015). Inom detta litteraturvetenskapliga projekt studeras hur olika aktörer i olika rum förhandlar fram litteraturens värden: ”inom bokförlagen, i tidskrifter, radio och tv, under liveframträdanden och på bokmässor, i bokhandeln och på biblioteken” (Forslid m.fl. 2013: 122). Bland aktörerna finns även sådana som tidigare har haft svårt att komma till tals i offentligheten: ”lustläsare med egna hemsidor, amatörskrubenter på communities, bokbloggare, deltagare i det alltmer växande antalet bokcirkel, besökare på bokmässor och litteraturfestivaler” (Forslid m.fl. 2013: 122–123). Också forskarna inom projektet *Att förhandla litterärt värde. Sverige 2013* betonar alltså att olika aktörer, utöver författare och läsare som möts i och genom litterära verk, spelar en viktig roll för synen på litterära verk och litterära värden.

I återstoden av artikeln diskuterar vi modellen som visualiseras i figur 2. För att illustrera modellen används de fyra författare och verk av dem som anges i kapitel 1.

4 Kontextuell analys utifrån fyra komponenter

De fyra centrala komponenterna för analysen presenteras här i var sitt avsnitt; *samhället* som omger det aktuella litterära verket och samhället som skildras i det litterära verket, *sändaren* med sin/a språkliga kompetens/er, *mottagarna* med sin/a språkliga kompetens/er samt *texten* med sitt tema/sina teman i relation till språkliga förhållanden.

4.1 Samhälle

Statistiska uppgifter om antalet talare av olika språk, tillsammans med eventuell lagstiftning om olika språks juridiska ställning i ett visst samhälle, är en möjlighet för att belysa de språkliga förhållandena i samhället i fråga (jfr Landqvist & Björklund 2014: 126–127). Men statistik kan saknas, statistik kan ge en bild som inte är entydig

och statistiska uppgifter från olika länder är inte alltid möjliga att jämföra (jfr Latomaa 2012). Det finns till exempel inte någon registrering av människors förstaspråk/modersmål i Sverige, och därmed inte några helt tillförlitliga uppgifter om antalet talare av olika språk (Institutet för språk och folkminnen [www]). Inte heller ger juridiska förhållanden alltid en fullständig bild av situationen i ett samhälle, till exempel det finländska. Sedan 1919 är finska och svenska Finlands båda nationalspråk, och på senare år har också romani, samiska och teckenspråk, både finskt och finlandssvenskt, fått en stärkt ställning. Möjligheterna att använda svenska varierar dock i Finland, och detsamma gäller de övriga nämnda språken liksom andra språk (Kansalliskielistrategia/Nationalspråksstrategi 2012: 17, 24–25). Språkstatistik och uppgifter om juridiska förhållanden kan bidra till den kontextuella analysen men måste bedömas med ett kritiskt öga.

Vidare kan bokförlag inverka på hur eventuell flerspråkighet i samhällen kommer till uttryck i litterära verk, beroende på det språkliga klimatet i det samhälle som förlagen verkar i. Exempelvis visar af Hällström-Reijonen (2012: 57–70, 78–90) hur finländska bokförlag, från slutet av 1800-talet, blir allt mer toleranta mot språkliga särdrag för svenskan i Finland, inklusive fennicismer och inslag på finska, i skönlitteratur. Attityder hos bokförlag och läsare kan också inverka på vilka verk som ges ut. Gröndahl (2012) formulerar frågan ifall svenska förlag och läsare enbart är intresserade av sverigefinska författare som skriver om ”utslagna, alkoholiserade eller i övrigt miserabla finländare”. Därtill undrar hon när det ska ges ut romaner om framgångsrika finländare i Sverige eller om sverigefinländare som bevarat sitt språk, ”lever alldeles bekväma medelsvenssonliv” och är väl integrerade i det svenska samhället (Gröndahl 2012).

Slutligen kan forskare analysera och beskriva det samhälle som omger litterära verk liksom de samhällen som författare skildrar. Exempelvis hävdar Ekman (2014: 20–21) att finlandssvenska prosaförfattare möter en ny utmaning från 1900-talets sista decennier genom att svenskan i det finländska samhället

alltmer förvandlas till ett språk för privatlivet, åtminstone i städer och i södra Finland. Det förde med sig problem för de författare som realistiskt ville skildra samtiden, i och med att segment av

svenskan i Finland som hänför sig till arbetslivet och samhället försvagas. Å andra sidan har dessa begränsningar fungerat som en konstnärligt stimulerande utmaning.

Givetvis ska forskares bedömningar av omgivande samhällen, liksom deras bedömningar av samhällen i litterära verk, granskas kritiskt. För att bedöma Ekmans slutsats om svenska som ”ett språk för privatlivet” kan till exempel statistiska uppgifter, juridiska förhållanden och språkvetenskapliga studier av språkanvändning i det finländska samhället utnyttjas.

4.2 Sändare

Enligt vår uppfattning finns det två möjligheter för att bedöma ifall sändaren bakom ett visst litterärt verk är två- eller flerspråkig, nämligen författares bedömning av den egna kompetensen respektive utomstående personers bedömningar (jfr Eriksson 2012: 19; Tidigs 2014: 22–23). Exempelvis konstaterar Eija Hetekivi Olsson kortfattat i en intervju att ”[j]ag kan finska” (West 2012). På ett kanske lite onödigt modest sätt beskriver Kjell Westö sig som ”nästan helt tvåspråkig”, medan Susanna Alakoski anser att hennes finska har sina begränsningar (Arle 2006; Bäckstedt 2006; Arnstad 2010).

De tre författarna motiverar inte sina bedömningar, och det är inte oväntat med tanke på svårigheterna att bedöma språklig kompetens (jfr t.ex. Hoffmann 1993: 15–32). Författares bedömningar ska dock inte anammas okritiskt, särskilt inte med tanke på det synsätt som ’arvsspråk’ erbjuder i fråga om språklig kompetens och identitet.

Den andra möjligheten innebär att utomstående bedömer författares kompetens, antingen i direkt kontakt med författaren eller indirekt genom författarens litterära verk. Eija Hetekivi Olssons talade svenska beskrivs av en journalist (Jurjaks 2012) som att den ”klingar av både finska och göteborgska”, och enligt en annan journalist (Josefsson 2012) har författaren en finsk brytning ”som träder fram när hon blir känslsam”. Flera recensenter uppmärksammar stavfel i finska ord i Susanna Alakoskis *Svinalängorna* som just en brist (Johansson 2008: 7, 14; jfr Arle 2006). Men en recensent anser att de finska stavfelen i originalet – liksom de svenska stavfelen i den finska översättningen –

i stället är en förtjänst hos verket; felen visar nämligen ”på ett utmärkt sätt främlingskapet i romanen” (Johansson 2008: 15). Därtill kan finska sägas vara Susanna Alakoskis arvsspråk. Hon behärskar inte språket på en helt infödd nivå, vilket här visar sig i fråga om ortografi och morfologi (jfr Montrul 2010: 12 om kompetenser hos talare av arvsspråk). Men finska är det första gemensamma språket i hennes ursprungsfamilj, och finska är en central komponent i Alakoskis identitet (jfr Arle 2006; Arnstad 2010). Finskans och svenskans olika roller beskriver Susanna Alakoski som att ”[j]ag har ett känslspråk i finskan och ett skrift- och arbetsspråk i svenskan” (Arle 2006).

Bedömningar av utomstående är inte oproblematiska, eftersom det inte alltid är klart vad bedömningen egentligen bygger på eller vilken kompetens som bedömaren har (jfr Eriksson 2012: 19). En tydlig illustration av detta återfinns hos Österberg (2011: 17), som hävdar att recensenter av *Svinalängorna* uppmärksammar ”den finlandssvenska brytningen” hos huvudpersonen Leena och andra finsktalande, fast de bryter på finska när de talar svenska.

4.3 Mottagare

Som framgår i avsnitt 4.1 är det mer eller mindre svårt att avgöra förekomsten eller graden av två- eller flerspråkighet i ett visst samhälle på en samhälls nivå. Det är också mer eller mindre svårt att avgöra hur utbredd två- eller flerspråkighet är i ett visst samhälle på individnivå, det vill säga hos mottagare av litterära verk där två- eller flerspråkighet uppträder. Detta faktum bör rimligen ha någon betydelse för hur sändaren hanterar språkliga uttryck för två- eller flerspråkighet i sina verk (jfr Landqvist & Björklund 2014: 129). Situationen kan beskrivas som att en författare måste bedöma möjligheterna för att translanguaging ska fungera som ett verktyg för att skapa de effekter som författaren eftersträvar i det litterära verket.

Exempelvis bör det finnas relativt goda möjligheter för att finlandssvenska läsare i Finland ska förstå inslag på finska i litterära verk på svenska, även om inte alla finlandssvenskar behärskar finska och svenska lika bra eller vill använda båda språken i alla situationer (Kansalliskielistrategia/Nationalspråksstrategi 2012: 21). Däremot kan

finlandssvenska författare mötas av negativa reaktioner om deras verk ges ut i Sverige och läses av människor som saknar såväl kunskaper om svenskan i Finland som kunskaper i finska (jfr von Born 2005). Finlandssvenska författare kan vara medvetna om denna ”risk”. Detta visar exempelvis Kjell Westös förord till novellsamlingen *Lugna favoriter*, som gavs ut i Sverige 2005:

Låt mig alltså genast säga att jag vet att jag har läsare som inte kan förutsättas veta att ”Lintsi” är Helsingfors nöjesfält Borgbacken (”Linnanmäki” på finska, därav smeknamnet), att ”rotsi” betyder överrock och ”kama” prylar, att ishockeyklubban hette ”staga” i 1970-talets Helsingfors och att meningen ”se on ihan sumee äijä” betyder ”gubben är helt insnöad”. Och, jo, det har hänt att jag har funderat på om jag inte borde ha en ordlista i slutet av mina böcker. Men samtidigt ser jag den orena helsingforssvenskan som ett svenskt idiom bland andra, och dessutom kan den vara härligt mustig när den är som bäst. (Westö 2005: 7–8.)

Kjell Westös resonemang kan kopplas till den diskussion som Björkvall (2003) för om *modelläsare*, det vill säga de läsare som en skribent föreställer sig ska läsa en viss text. I sammanhanget måste det dock sägas att de modelläsare som en viss skribent konstruerar inte nödvändigtvis alltid sammanfaller med de faktiska läsarna av en viss text, *empiriska läsare* (Björkvall 2003: 24–26). Det förefaller sannolikt att författaren av ett visst litterärt verk tänker sig att läsarna i första hand har vissa egenskaper i fråga om geografisk tillhörighet, biologisk ålder, intresseområden och så vidare. Trots rimligheten i ett sådant antagande kan författare hävda att de vänder sig till alla människor som lever i ett visst geografiskt område. Exempelvis säger Eija Hetekivi Olsson att

– Min bok [*Ingenbarnsland*] är inte skriven till en specifik grupp av människor. Den handlar om oss alla, om förortsliv upplevt utifrån ett barn- och elevperspektiv och den är till för alla. (Josefsson 2012; se även West 2012.)

Med stöd av Björkvalls resonemang om modelläsare tror vi dock att det är vanligare att författare försöker föreställa sig läsare i viss målgrupp för att kunna anpassa sin litterära text efter dem än att författare hävdar att deras verk ”är till för alla”. Utifrån Westö (2005) anser vi att modelläsaren av *Lugna favoriter* är människor som är bekanta med förhållanden i Helsingfors, som behärskar en speciell svensk varietet och som behärskar finska. Men också andra läsare är välkomna, och Westö ger sina läsare i Sverige ”några

nycklar i sitt förord och bokens enda helfinska mening finns också översatt här” (von Born 2005).

Ett andra exempel på hur författare identifierar modelläsare erbjuder romanen *Populärmusik från Vittula* (2000). Genom denna säger sig Mikael Niemi i första hand vända sig till tornedalningar som behärskar svenska och meänkieli alternativt finska. Av hänsyn till icke-tvåspråkiga tornedalningar översätts dock vissa inslag på meänkieli till svenska (Jonsson 2012: 217). Den tänkta modelläsaren är alltså en tvåspråkig tornedaling. Genom de översatta inslagen på meänkieli får också läsare som inte tillhör denna grupp möjlighet att förstå inslagen på meänkieli (och finska) i den svenska huvudtexten (jfr Landqvist 2012b: 45). Här kan begreppet 'translanguaging' vara aktuellt. Niemi försöker utnyttja hela sin språkliga repertoar men tar hänsyn till läsare som inte har samma kompetens. Därtill kan resonemanget om 'arvsspråk' tillämpas; alla tornedalningar behärskar inte meänkieli på en hög nivå, men språket kan vara viktigt som identitetsmarkör och fungera som länk till tidigare generationer som behärskade meänkieli bättre.

4.4 Text

Vi anser att forskare har tillgång till tre möjligheter för att bedöma ifall ett litterärt verk har två- eller flerspråkighet som sitt tema alternativt ett av sina teman. Den första möjligheten är att författaren uttalar sig om temat eller temana genom att låta berättaren i det aktuella verket fungera som sitt språkrör eller genom att låta en eller flera personer i verket fungera som språkrör. Den andra är att författaren uttalar sig om temat eller temana via andra kanaler än det egna verket. Exempel är intervjuer med journalister, kontakter med forskare och uttalanden via webbplatser eller sociala medier. Den tredje och sista möjligheten innebär att andra än författaren, till exempel journalister eller forskare, bedömer ifall två- eller flerspråkighet kan sägas vara temat eller ett av temana för det aktuella litterära verket.

Som exempel använder vi Mikael Niemis *Populärmusik från Vittula* (2000) och *Mannen som dog som en lax* (2006) samt Eija Hetekivi Olssons *Ingenbarnsland* (2011).

Niemis båda romaner utspelar sig i Tornedalen, och språks status och användning spelar en central roll i dem (se t.ex. Landqvist 2014a: 66–67). Hetekivi Olssons roman utspelar sig under 1900-talets båda sista decennier i göteborgska förorter där människor med många olika språk och kulturer möts (se t.ex. Landqvist 2014b: 214–217).

I Niemis *Mannen som dog som en lax* ingår uttalanden om två- och flerspråkighet, såväl i relationen som i dialogen (jfr Tidigs 2014: 56–57 om flerspråkighet i relation och dialog). Exempelvis reflekterar berättaren i romanen över flerspråkighetens möjligheter och enspråkighetens begränsningar, och de svenskspråkiga personerna i romanen förvånas över de två- eller trespråkiga tornedalingarna, som talar både svenska och meänkieli samt eventuellt därtill finska (se t.ex. Niemi 2006: 40, 182). Också Hetekivi Olsson låter reflektioner över språkets betydelse komma till uttryck i sin roman, både genom berättaren och genom personer i romanen. Bland personerna som reflekterar märks främst huvudpersonen Miira. Hon funderar bland annat över om hennes svenska ska räcka till för att hon ska kunna studera till läkare och om hennes finska är tillräcklig för att klara av alla sociala situationer (Hetekivi Olsson 2011: 197, 254). Vidare har Mikael Niemi i olika sammanhang uttalat sig om syftet med *Populärmusik från Vittula*. Uttalandena kan sammanfattas som att Niemi vill sprida kunskap om språk och kultur i Tornedalen. Liksom i de uttalanden som Niemi gör genom berättaren och personer i *Mannen som dog som en lax* är flerspråkighet någonting positivt. Slutligen har forskare, oftast utifrån litteraturvetenskapliga utgångspunkter, påpekat att två- och flerspråkighet är ett centralt tema i Mikael Niemis båda romaner (jfr t.ex. Gröndahl 2011: 238; Jonsson 2012: 228; Landqvist 2012a: 145, 2012b: 20–23, 2014a: 62, 66–67).

Vår uppfattning är att den andra av de tre möjligheterna – författarens egna uttalanden – får sägas ha störst tyngd. De båda andra får däremot hanteras med större varsamhet, då de innefattar tolkningar av en eller flera forskare (jfr Jonsson 2012: 216).

5 Summering och fortsättning

I den här artikeln föreslår vi en modell för att analysera kontexten för litterära verk där två- eller flerspråkighet uppträder i form av interlingval och/eller intralingval språkväxling. Modellens utgångspunkt är den analysmodell med de tre huvudkomponenterna *kommunikativ kontext*, *språkväxlingens form* och *språkväxlingens litterära funktioner* som Eriksson och Haapamäki (2011) samt Eriksson (2012) föreslår. Därtill är vårt förslag en utveckling av den modell för att analysera komponenten kommunikativ kontext som presenteras i Landqvist och Björklund (2014). Vårt förslag till kontextanalys innefattar fyra komponenter, nämligen *samhället*, såväl det samhälle som omger ett litterärt verk som det samhälle som skildras i verket i fråga, *sändaren/författaren*, som är utrustad med sin/a språkliga kompetens/er, *mottagarna/läsarna*, vilka har sin/a språkliga kompetens/er, samt *texten*, som kan ha två- eller flerspråkighet som sitt tema eller ett av sina teman. Jämfört med Landqvist och Björklund (2014) nyanseras vissa perspektiv, och de i sammanhanget nya begreppen 'translanguaging' och 'arvsspråk' introduceras och används i stället för 'kodväxling' och 'modersmål'.

För det fortsatta arbetet vill vi presentera två utvecklingsmöjligheter. Den första av dessa föreslås av Haagensen (2015) och innebär att *bokförlag* bör utgöra en femte kontextuell komponent i stället för att ingå i komponenten *samhälle*. Som framgår av avsnitt 4.1 kan bokförlag – tillsammans med andra aktörer – spela en väsentlig roll för vad som publiceras i ett samhälle och hur litterära värden förhandlas fram. Därför bör Haagensens förslag övervägas för det fortsatta arbetet.

Den andra utvecklingsmöjligheten tar sin utgångspunkt i den distinktion mellan språkväxlingens båda former som Eriksson och Haapamäki (2011: 45–46) samt Eriksson (2012: 20–21) presenterar. Som framgår av figur 1 skiljer de båda forskarna mellan *latent (implicit)* och *manifest (explicit) språkväxling* (jfr även Laakso 2011: 31 om *intertextual [implicit]* och *intratextual [explicit] multilingualism*). Genom latent språkväxling kan författare signalera närvaron av andra språk och/eller varieteter inom språk än huvudspråket genom metaspråkliga kommentarer som till exempel ”– Har du

hört vad som hände Martin Udde? fortsatte han på sin *meänkieli*” (Niemi 2006: 45). Författare kan också använda kontextuella ledtrådar som personnamn, ortnamn eller kulturbundna företeelser, till exempel efternamnet ”Niemi”, ortnamnet ”Laurentausta” och bakverket ”kangoskakor” i *Mannen som dog som en lax* (Niemi 2006: 36, 39). Manifest språkväxling innebär att författare använder ”enskilda ord eller längre sekvenser på andra språk än romanens huvudspråk” (Eriksson & Haapamäki 2011: 46).

Vi anser att de båda formerna av språkväxling är av så olika karaktär att det är motiverat att diskutera ifall latent och manifest språkväxling är två former av språkväxling eller om det är enbart den kategori som Eriksson och Haapamäki kallar *manifest språkväxling* som är just *språkväxling* (jfr Jonsson 2012: 229; Tidigs 2014: 16, 50–55). Möjligen kan kategorin *latent språkväxling* i stället föras till huvudkomponenten *kommunikativ kontext*, i så fall till komponenten *samhälle*, då det samhälle som författaren i fråga beskriver i sitt litterära verk. Den här möjligheten bör diskuteras vidare.

Arbetet med att utveckla teoretisk-metodiska verktyg inom forskningsprojekten SVIT och SSoS fortsätter alltså med utgångspunkt i de tre huvudkomponenterna den kommunikativa kontexten, språkväxlingens form och språkväxlingens litterära funktioner. Därtill hoppas vi att analysmodellen ska användas också vid analyser av litterära verk med andra huvudspråk än svenska för att pröva den föreslagna modellen för kontextuell analys liksom den kommande analysmodellen som ska beakta samtliga tre komponenter. Härigenom kan SVIT och SSoS bidra till arbetet med att utforska flerspråkighet och språkväxling i skönlitteratur också utanför Finland, Sverige och övriga Norden. Detta är positivt, eftersom flerspråkighet och språkväxling i skönlitteratur är ett stort och mångfacetterat forskningsområde, som förtjänar att utforskas mer än vad som har gjorts tidigare (jfr t.ex. Laakso 2011: 34; Tidigs 2014: 18; Gardner-Chloros & Weston 2015: 184).

Litteratur

- Alakoski, Susanna (2006). *Svinalängorna*. Stockholm: Bonniers.
- Arle, Solveig (2006). Man måste tala om klass. *Ny Tid* 10/2006. [Citerat 29.5.2015.] Tillgänglig: <http://www.nytid.fi/2006/10/man-maste-tala-om-klass/>
- Arnstad, Maria (2010). Genomfunderad. *Språktidningen* 1/2010, 32–35.
- Beschmitt, Wolfgang & Magnus Nilsson (2013). "Multicultural Literatures" in a Comparative Perspective. I: *Literature, Language, and Multiculturalism in Scandinavia and the Low Countries*, 1–15. Red. Wolfgang Behschnitt, Sarah De Mul & Liesbeth Minnaard. Amsterdam/New York: Rodopi.
- Björkqvall, Anders (2003). *Svensk reklam och dess modellösare*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Born, Heidi von (2005). Noveller som anteckningar för minnet. *Svenska Dagbladet* 10.1.2005.
- Bäckstedt, Eva (2006). Westös värld är tvåspråkig. *Svenska Dagbladet* 2.10.2006.
- Camilla Läckberg [www] = Camilla Läckberg. [Citerat 29.5.2015.] Tillgänglig: <http://camillalackberg.se/>
- Ekman, Michel (2014). Uppkomsten av en minoritetslitteratur. I: *Finlands svenska litteratur 1900–2012*, 13–21. Red. Michel Ekman. Helsingfors/Stockholm: Svenska litteratursällskapet i Finland/Atlantis.
- Eriksson, Harriet (2012). Språkväxling i fyra svenska samtidsromaner. Avhandling pro gradu. Åbo Akademi.
- Eriksson, Harriet & Saara Haapamäki (2011). Att analysera litterär flerspråkighet. I: *Svenskan i Finland* 12, 43–52. Red. Sinikka Niemi & Pirjo Söderholm. Joensuu: University of Eastern Finland.
- Forslid, Torbjörn, Jon Helgason, Lisbeth Larsson, Christian Lenemark, Anders Ohlsson & Ann Steiner (2013). Att förhandla litterärt värde. Sami Said och *Väldigt sällan fin*. *Tidskrift för litteraturvetenskap* 3–4/2013, 121–134.
- Forslid, Torbjörn, Jon Helgason, Lisbeth Larsson, Christian Lenemark, Anders Ohlsson & Ann Steiner (2015). *Höstens böcker. Litterära värdeförhandlingar 2013*. Göteborg/Stockholm: Makadam.
- García, Ofelia & Li Wei (2014). *Translanguaging. Language, Bilingualism and Education*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Gardner-Chloros, Penelope & Daniel Weston (2015). Code-switching and multilingualism in literature. *Language and Literature* 24 (2), 182–193. [Citerat 30.8.2015.] Tillgänglig: <https://uk.sagepub.com/en-gb/eur/language-and-literature/journal200860/>
- Gröndahl, Satu (2011). Från språkförbistring till samlevnad. Unga röster i sverigefinsk och tornedalsk litteratur. I: *Både och, sekä että. Om flerspråkighet. Monikielisyydestä*, 224–243. Red. Heidi Grönstrand & Kristina Malmio. Helsingfors: Schildts.
- Gröndahl, Satu (2012). Sprit och misär som varumärke. *Ny Tid* 9/2012. [Citerat 29.5.2015.] Tillgänglig: <http://www.nytid.fi/2012/09/sprit-och-misar-som-varumarke/>
- Haagensen, Bodil (2014). Språkväxling i *Vinteräpplen* och i *Gå inte ensam ut i natten*. I: *Svenskans beskrivning* 33, 98–108. Red. Jan Lindström, Sofie Henricson, Anne Huhtala, Pirjo Kukkonen, Hanna Lehti-Eklund & Camilla Lindholm. Helsingfors: Finska, finskugriska och nordiska institutionen, Helsingfors universitet.
- Haagensen, Bodil (2015). "Hur vore det med ett chambré separée på Golf Casino?" Språkväxling i Kjell Westös roman *Hägring* 38. I: *Svenskan i Finland* 15, 30–47. Red. Mona Forsskåhl, Marja Kivilehto, Johanna Koivisto & Pasi Metsä. Tammerfors: Tampere University Press.
- He, Agnes Weiyun (2010). The Heart of Heritage: Sociocultural Dimensions of Heritage Language Learning. *Annual Review of Applied Linguistics* 30, 66–82.
- Hetekivi Olsson, Eija (2011). *Ingenbarnsland*. Stockholm: Bonniers.
- Hoffmann, Charlotte (1993). *An Introduction to Bilingualism*. London/New York: Longman.
- Hällström-Reijonen, Charlotta af (2012). *Finlandismer och språkvård från 1800-talet till i dag*. Helsingfors: Finska, finskugriska och nordiska institutionen, Helsingfors universitet.

- Institutet för språk och folkminnen [www] = Internationella modersmålsdagen. [Citerat 29.5.2015.] Tillgänglig: <http://www.sprakochfolkminnen.se/folkminnen/handelser-i-almanackan/kalender/i-almanackan/handelser-i-almanackan/2014-02-14-internationella-modersmalsdagen.html/>
- Johannessen, Janne Bondi & Joseph C. Salmons (2015). The study of Germanic heritage languages in the Americas. I: *Germanic Heritage Languages in North America. Acquisition, attrition and change*, 1–17. Red. Janne Bondi Johannessen & Joseph C. Salmons. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Johansson, Emil (2008). *Ett dubbelt mottagande: Susanna Alakoskis Svinlängorna i pressen*. Examensarbete för kandidatexamen. Avdelningen för finska, Institutionen för baltiska språk, finska och tyska, Stockholms universitet.
- Jonsson, Carla (2012). Making Silenced Voices Heard. Code-Switching in Multilingual Literary Texts in Sweden. I: *Language Mixing and Code-Switching in Writing. Approaches to Mixed-Language in Written Discourse*, 212–232. Red. Mark Sebba, Shahrzad Mahootian & Carla Jonsson. London: Routledge.
- Josefsson, Erika (2012). Rasande röst från förorten. *Göteborgs-Posten* 27.1.2012.
- Josephson, Olle (2015). Gamla ord kan inte beskriva det nya Sverige. *Svenska Dagbladet* 13.12.2015.
- Jurjaks, Arvid (2012). Skriver om fattigdom och segregation. *Sydsvenska Dagbladet* 4.3.2012.
- Kansalliskielistrategia/Nationalspråksstrategi. Valtioneuvoston periaatepäätös/Principbeslut av statsrådet* (2012). Helsinki/Helsingfors: Valtioneuvoston kanslia/Statsrådets kansli.
- Knauth, K. Alfons (2007). Literary Multilingualism I: General Outlines and Western World. I: *Encyclopedia of Life Support Systems (EOLSS). Developed under the Auspices of the UNESCO*. Red. Marcio Seligmann-Silva m.fl. Oxford. [Citerat 29.5.2015.] Tillgänglig: http://www.eolss.net/Komparativistik_online.Komparativistische_Internet-Zeitschrift_Polyglotte_Texten (2014). 2/2014. [Citerat 30.8.2015.] Tillgänglig: <http://publikationen.uni-frankfurt.de/frontdoor/index/index/docId/36228/>
- L2 Journal. An electronic refereed journal for foreign and second language educators. Special Issue on Literary Translingualism: Multilingual Identity and Creativity* (2015). 7 (1). [Citerat 30.8.2015.] Tillgänglig: https://escholarship.org/uc/uccllt_l2;volume=7;issue=1/
- Laakso, Johanna (2011). Linguistic approaches to Finno-Ugric literary multilingualism. I: *Multilingualism and Multiculturalism in Finno-Ugric Literatures*, 26–36. Red. Johanna Laakso & Johanna Domokos. Zürich/Münster: LIT Verlag.
- Landqvist, Hans (2012a). ”Hennes röst blev tonlös när hon började prata svenska”: litterär flerspråkighet och språkväxling. *VAKKI Publications* 1, 142–152.
- Landqvist, Hans (2012b). ”– Kuka ... puhhuu ...? stönade Esaias. Vem pratar?” Litterär flerspråkighet och språkväxling i Mikael Niemis roman *Mannen som dog som en lax*. Göteborg: Institutionen för svenska språket, Göteborgs universitet. [Citerat 29.5.2015.] Tillgänglig: <http://svenska.gu.se/publikationer/gu-iss/>
- Landqvist, Hans (2014a). ”’Ruottiksi’, translated Paul Muotka patiently. ’Kiitos.’” Mikael Niemi, Meänkieli and Readers Inside and Outside Tornedalen. *Acta Borealia: A Nordic Journal of Circumpolar Societies* 33 (1), 59–82. [Citerat 29.5.2015.] Tillgänglig: <http://dx.doi.org/10.1080/08003831.2014.905004/>
- Landqvist, Hans (2014b). ”’Saattana’, tackade Vera på felaktig finska och tog emot den.” Manifest språkväxling i Eija Hetekivi Olssons roman *Ingenbarnsland*. I: *Svenskans beskrivning* 33, 214–223. Red. Jan Lindström, Sofie Henricson, Anne Huhtala, Pirjo Kukkonen, Hanna Lehti-Eklund & Camilla Lindholm. Helsingfors: Finska, finskugriska och nordiska institutionen, Helsingfors universitet.
- Landqvist, Hans & Siv Björklund (2014). Att analysera flerspråkighet och språkväxling i skönlitteratur på svenska: förslag till analys av kontextuella faktorer. *VAKKI Publications* 3, 122–133.

- Landqvist, Hans & Sofia Tingsell (2013). [projektplan] Språk, samhälle och skönlitteratur (SSoS). Utveckling av verktyg för analys av språkmöten, flerspråkighet och språkväxling i skönlitteratur på svenska. Göteborg: Institutionen för svenska språket, Göteborgs universitet.
- Language and Literature: Special Issue: Code-switching in Literature: Expanding the Paradigm* (2015). 24 (2). [Citerat 30.8.2015.] Tillgänglig: <https://uk.sagepub.com/en-gb/eur/language-and-literature/journal200860/>
- Latomaa, Sirkku (2012). Kielitilasto maahanmuuttajien väestöosuuden mittarina. *Yhteiskuntapolitiikka* 5/2012, 525–534.
- Lönnroth, Harry (2009). *Svenskt i Tammerfors. Tre undersökningar om språk och samhälle i det inre av Finland*. Tammerfors: Tampere University Press.
- Lönnroth, Harry (2014). ”Språket gör sitt till” – om tvåspråkighetens dynamik i en (f)inlandssvensk släktkrönika. *Finsk Tidskrift* 1/2014, 7–17.
- Montrul, Silvina (2010). Current Issues in Heritage Language Acquisition. *Annual Review of Applied Linguistics* 30, 3–23.
- Niemi, Mikael (2000). *Populärmusik från Vittula*. Stockholm: Norstedts.
- Niemi, Mikael (2006). *Mannen som dog som en lax*. Stockholm: Norstedts.
- Norby, Catrin (2014). Svenskan i världen. Globala och lokala perspektiv. I: *Svenskans beskrivning* 33, 1–15. Red. Jan Lindström, Sofie Henricson, Anne Huhtala, Pirjo Kukkonen, Hanna Lehti-Eklund & Camilla Lindholm. Helsingfors: Finska, finskugriska och nordiska institutionen, Helsingfors universitet.
- Rydenvald, Marie (2014). ”eftersom jag har två språk”. *Språkbruk bland svensktalande ungdomar i Europa*. Göteborg: Institutet för svenska som andraspråk, Institutionen för svenska språket, Göteborgs universitet.
- Schmitz-Emans, Monika (2004). Literatur und Vielsprachigkeit: Aspekte, Themen, Voraussetzungen. I: *Literatur und Vielsprachigkeit*, 11–26. Red. Monika Schmitz-Emans. Heidelberg: Synchron.
- Schottenius, Maria (2015). Körsång av sorgebrev och vardag. *Dagens Nyheter* 24.4.2015.
- Sebba, Mark (2012). Multilingualism in Written Discourse: An Approach to the Analysis of Multilingual Texts. *International Journal of Bilingualism* 17 (1), 97–118.
- Susanna Alakoski [www] = Susanna Alakoski. [Citerat 29.5.2015.] Tillgänglig: <http://susannaalakoski.se/>
- Svensson, Gudrun (2015). Translanguaging – att använda flerspråkighet i undervisningen. *Svenskläraren. Tidskrift för svenskundervisning* 3/2015, 24–26.
- Svensson, Jan & Anna-Malin Karlsson (2012). Inledning: text, textforskning och textteori. *Språk och stil* 22 (1), 5–30.
- Tidigs, Julia (2014). *Att skriva sig över språkgränserna. Flerspråkighet i Jac. Ahrenbergs och Elmer Diktonius prosa*. Åbo: Åbo Akademis förlag.
- Vasa universitet [www] = Språkvariation i text (SVIT). [Citerat 29.5.2015.] Tillgänglig: <http://www.uva.fi/sv/research/groups/phenomena/svit/>
- West, Markus (2012). Sisu på skolgården. *Hufvudstadsbladet* 7.2.2012.
- Westö, Kjell (2005). Förord, 7–10. I: Kjell Westö, *Lugna favoriter. Berättelser i urval 1989–2004*. Stockholm: Bonniers.
- Zemanek, Evi & Weertje Willms (2014). Polyglotte Texte – Einleitung. *Komparatistik online* 2/2014, 1–6. [Citerat 30.8.2015.] Tillgänglig: <http://publikationen.ub.uni-frankfurt.de/frontdoor/index/index/docId/36228/>
- Österberg, Regina (2011). *Elitläsare och amatörer. En studie om litteraturkritik i dagspress och i läsarbrev utifrån Svinalängorna av Susanna Alakoski*. Litteraturvetenskap C. Litteraturvetenskapliga institutionen, Uppsala universitet.
- Östman, Carin (red.) (2015). *Det skönlitterära språket. Tolv texter om stil*. Stockholm: Morfem.

Litteraturens språkvariation, kritiken och det finlandssvenska rummets gränser. Kim Weckströms *Sista sommaren*, Kjell Westös *Drakarna över Helsingfors* och debatten om Finlandiapriset 1996

Julia Tidigs

The article is a study of norms and questions regarding linguistic variation as expressed in literary criticism and debate through an analysis of reviews of the Finland-Swedish novels *Sista sommaren* [‘The Last Summer’] by Kim Weckström and *Drakarna över Helsingfors* [‘The Kites above Helsinki’], both published in 1996, as well as newspaper material concerning the lack of Finland-Swedish nominees for that year’s Finlandia award for best novel of the year. The study shows that the Finnish-adjacent language of Weckström’s novel is controversial, since it is not restricted to dialogue but is also the language of the narrator, while Westö’s linguistic choices are more easily acceptable, since occurrences of Finnish and slang are mostly restricted to dialogue. Weckström’s novel raises questions of comprehensibility and identification, as well as questions of contesting local and regional minority identities. The study shows that linguistic variation is viewed by critics as a phenomenon connected to prose and to authenticity, much as was the case during the last century, with identity politics making up a more recent category.

Nyckelord: Kim Weckström, Kjell Westö, litteraturkritik, litterär flerspråkighet, språkvariation

1 Bakgrund och syfte

Språkvariation i skönlitteratur är inte en angelägenhet begränsad till själva den litterära texten: den litterära flerspråkighetens effekter uppstår i mötet mellan texten och dess olika läsare (se t.ex. Tidigs 2014: 64–72, 102–105). Därmed är flerspråkighetens effekter beroende av normer och hierarkier kring språk och litteratur. En analys av mottagandet, varav dagstidningskritiken är en viktig del, är en viktig källa till kunskap om synen på och toleransen för flerspråkighet inom den litterära institutionen.

Syftet med denna studie är att analysera normer och tolerans för flerspråkighet och annan språklig variation i finlandssvensk nutidsprosa genom att granska mottagandet av

Kim Weckströms roman *Sista sommaren* från 1996 samt debatten som uppstod i samband med nomineringarna till Finlandiapriset hösten 1996.¹ I denna debatt diskuterades språket i Weckströms roman och i Kjell Westös *Drakarna över Helsingfors*, som kommit ut samma höst, varför jag använder receptionen av Westös roman som jämförelsematerial.

Debatten kring *Sista sommaren* nämns av Pia Ingström, själv en av debattens aktörer, i en översikt av den nya prosan i *Finlands svenska litteraturhistoria 2* (Ingström 2000: 324–325). Den behandlas även i en essä av Trygve Söderling (2005) om språk i Helsingforsskildringar. Receptionen av Weckström har även tagits upp av Kristina Malmio (2011: 295), som lyfter fram att diskussionen gäller ”litteraturens språkliga gränser och drömmen om den finlandssvenska litteraturens enspråkighet” samt aktualiserar frågor om tillträde och uteslutning. Malmios (2011: 297) påpekande att debatten gäller ”frågan om den finlandssvenska föreställda gemenskapens gränser”, är en utgångspunkt för min mera fördjupade studie av mottagandet (Malmio behandlar bara två Weckströmrecensioner i en artikel om språkväxling i samtidsprosa).

De frågor jag ställer är: Vad handlar diskussionen om språkvariation i skönlitteratur om – det vill säga vad pratar man om när man talar om språkvariation i skönlitteratur? Och vad berättar detta om normer och icke-ifrågasatta föreställningar kring språkvariation i skönlitteraturen inom fältet? Vad pratar man *inte* om? Jag granskar både kritiken av språket och försvaret av det, samt den ambivalens försvaret rymmer och de underliggande antaganden om flerspråkighet, äkthet och identitet det bär på.

¹ Finlandiapriset (finska: Finlandia-palkinto) är ett litterärt pris som delas ut av Finlands bokstiftelse för årets bästa roman. Vinnaren utses av en enmannajury efter att en nomineringsjury bestående av tre personer valt ut cirka sex priskandidater. Priset har genom åren delats ut för såväl svensk- som finskspråkiga böcker. Finlandssvenska författare som tilldelats priset är Jörn Donner (1985), Gösta Ågren (1988, då priset ännu inte var ett renodlat romanpris), Bo Carpelan (1993, 2005), Ulla-Lena Lundberg (2012) samt Kjell Westö, som fick priset 2006 för romanen *Där vi en gång gått*.

2 Material och avgränsningar

Kriteriet för valet av Weckströmreceptionen är främst att mottagandet av *Sista sommaren* är ovanligt i finlandssvensk litteraturkritik därför att språket får så stor uppmärksamhet (vanligtvis beaktas tematik och berättarteknik i mycket högre grad än stil och språk i prosarecensioner). Att en debatt med språkvariation i centrum uppstår i det finlandssvenska litterära rummet hör till ovanligheterna.

Genom valet av Weckström och i andra hand Westö kan jag i min undersökning även belysa en viktig fas i den nyare finlandssvenska litteraturhistorien; 1990-talets romanboom innebar att ”Drömmen om Den Stora Romanen gick i uppfyllelse, rentav flera gånger” (Ingström 2000: 318). Anmärkningsvärt med decenniets tongivande romaner (bl.a. Westös *Drakarna över Helsingfors*, Lars Sunds *Colorado Avenue* 1991 och Monika Fagerholms *Underbara kvinnor vid vatten* 1994) är att de ofta utmärker sig genom att förkasta en strikt högspråksnorm och bredda den språkliga repertoaren. Detta gäller även Weckströms roman, som dock har hamnat i skymundan av Westös genombrottsroman, som utkom samma höst.

Medan *Sista sommaren* är Weckströms hittills sista roman, har Westös författarskap under de senaste tjugo åren kanoniserats som ett av de stora i nutida finlandssvensk litteratur. Vid den tidpunkt då romanerna utkom diskuterades *Sista sommaren* och *Drakarna över Helsingfors* dock tillsammans, och recenserades till och med tillsammans. Jag kommer därför att göra en jämförelse med sättet på vilket den språkliga variationen i Westös roman bemöttes i finlandssvensk press.

Materialet för undersökningen utgörs av tryckta recensioner av *Sista sommaren* och *Drakarna över Helsingfors* samt tidningstexter där en eller båda dessa romaner diskuteras i anknytning till Finlandiaprisnomineringarna 1996. Studien är avgränsad till material i finlandssvenska publikationer, detta eftersom ett av delsyftena är att undersöka vad mottagandet av böckernas språk berättar om det finlandssvenska (litterära) rummet och eventuella skiljelinjer i det. Materialet finns i Brages pressarkiv,

Helsingfors, där Weckströmrecensionerna är tio² till antalet och Westörecensionerna tolv³. Därtill kommer en dubbelrecension av båda romanerna i *Nya Argus* samt intervjuer med Weckström och Westö.

3 Analys av kritik och debatt – problemställningar

Litteratursociologen Johan Svedjedal (1998: 49–50) kommer med det viktiga påpekandet att tryckta recensioner bara utgör en liten del av mottagandet av ett litterärt verk. Giltigheten i detta påpekande har bara ökat de senaste decennierna, när litteratordiskussionen i allt högre grad förs inte bara i etermedier och internetpublikationer utan även i sociala medias halvoffentlighet. Samtidigt som litteraturkritikerns inflytande är begränsat, ”skapar, tolkar och förmedlar” hen ”normer, och normerna är en del av den litterära institutionen” (Svedjedal 1998: 49). Svedjedal (1998: 50) påpekar: ”I själva verket är recensionen ofta den bekvämaste genväg vi har till upplysningar om hur en tid såg på ett verk. Det betyder inte att recensionen är den enda eller ens den bästa vägen.”

Studiet av litterarkritikens syn på språkvariation i skönlitteratur ger således inte en fullständig bild av normerna inom fältet vid en viss tidpunkt, men det är ett viktigt sätt att på något vis fånga den institutionella dimensionen av litterär flerspråkighet. Mottagandet av Weckström och Westö, som präglas av en sammanglidning av kritik och debatt, kan fungera särskilt belysande. Kristina Malmio (2015: 165–166) menar:

Literary struggles, however, [...] have the effect of making many of the different evaluative practices overt and verbal. A struggle forces opinions out of the actors, encourages many to take part in the debate and makes room for actions, statements, and emotions that might stay hidden and controlled in periods of (relative) literary consensus. Many of the usually indirect criteria of evaluation are also put forward more explicitly during a debate.

² *Ad Lucem, Borgåbladet, Hufvudstadsbladet, Jakobstads Tidning, Löntagaren, Ny Tid, Vasabladet, Västra Nyland, Åbo Underrättelser och Österbottningen.*

³ *Ad Lucem, Astra Nova, Arbetarbladet, Borgåbladet, Horisont, Hufvudstadsbladet, Jakobstads Tidning, Ny Tid, Vasabladet, Västra Nyland, Åbo Underrättelser och Österbottningen.*

Malmios uttalande gäller striderna mellan traditionalister och modernister och således ingen enskild debatt, men det är trots allt giltigt även för enskilda debatter: polemiskt framställda åsikter tenderar att göra annars dolda antaganden och värderingar synliga.

I min analys av kritiken stannar jag inte vid en värdering av ”positiva” och ”negativa” hållningar till språkvariation i prosa. Viktigare är vilka betydelser som tillskrivs olika slags språk(bruk), och vilket slags argumentation som aktiveras. Vidare är det inte tillräckligt med kvantitativa kriterier: viktigt är också vem som recenserar, i vilken publikation, riktad till en viss publik. Därtill kan en avvikande recension vara minst lika intressant som en recension som uttrycker ”gängse mening”. Jag är lika intresserad av de recensioner som uttrycker ett gillande förhållningssätt till språklig variation i skönlitteratur, som av de recensioner som fördömer den. Ett fördömande säger något om toleransgränserna – men det gör även ett godkännande, som berättar om vilket slags flerspråkighet som är passabel, acceptabel, och varför.

Svedjedal (1998: 51) påminner om vikten av ”elementär kontextualisering och källkritisk granskning” av recensioner:

De skrivs ofta under stark tidspress. De kan inte sällan bli redaktionellt förkortade; rubriker sätts redaktionellt snarare än av skribenten; en recension kan vara en del av en större polemik mellan olika litterära läger eller tidningar, en fejd som egentligen inte har något med författaren ifråga att göra; en recenserad person kan ha en så stark ställning att han eller hon i praktiken är omöjlig att angripa. Inte minst viktigt är även frågan om recensentens förra recension.

Dessutom kan kritiker revidera sin hållning till ett verk vid ett senare tillfälle. Å ena sidan kan recensionstexten visa upp åsikter och värderingar som inte är genomtänkta och som recensenten inte skulle gå i godo för vid ett senare tillfälle. Å andra sidan kan recensionstextens eventuella oöverlagdhet bidra till att röja normer och föreställningar som i övrigt förblir osynliga.

Vid analysen av en debatt ska även påpekas att litterära debatter med språklig variation och korrekthet i fokus uppstår mycket sällan, även i en finlandssvensk kontext där språkfrågor i övrigt diskuteras kontinuerligt. Samtidigt som det är värt att minnas att dessa meningsyttringar omges av en relativ tystnad – som kan läsas som likgiltighet,

men också som tolerans – gör det undantagen från denna tystnad särskilt intressanta. Vilket slags språkbruk är så pass iögonenfallande att det väcker intresse och debatt, och vad berättar det om synen på litteraturens flerspråkighet?

4 Äkthet, och gränsen dialog–relation som toleranströskel

Tonårsskildringen *Sista sommaren* (Söderströms 1996) är Kim Weckströms (f. 1952) andra och hittills sista roman efter den väl emottagna debuten med *Trägrottan* 1984. *Sista sommaren* är en uppväxtskildring där jagberättaren ”HD” på sitt eget, av finska, fennicismer och finlandismer präglade språk, berättar om sin egen och vännernas uppväxt i Gäddvik i Esbo utanför Helsingfors under tidigt 1970-tal.

Fallet *Sista sommaren* är ett där mottagandet av boken och debatten kring den växer samman – i själva verket är debatten en del av mottagandet. En orsak är att romanens språk påtalades redan i Gustaf Widéns recension i *Hufvudstadsbladet* den 8 november 1996; Widéns recension var den först publicerade (åtminstone i det material som finns tillgängligt i Brages pressarkiv), dessutom i den största finlandssvenska dagstidningen. Debatten börjar redan i och med att andra recensenter förhåller sig till, och svarar Widén, och detta är en orsak till att romanspråket behandlas i så stor utsträckning. Av recensionerna i Brages pressarkiv är det bara tre (Ann-Christine Snickars i *Vasabladet*, Bror Rönnholm i *Åbo Underrättelser* och Björn Wallén i *Ad Lucem*) som inte tar upp språkvariationen explicit (även om Wallén härmar den i sin recension). I flera av de recensioner som publicerades kring årsskiftet 1996–1997 tog recensenterna även hänsyn till debatten kring Finlandiaprisnomineringarna.

4.1 Dialogens ”äkthet” och berättarens ”slarv” i *Sista sommaren*

I recensionen i *Hufvudstadsbladet*, som i övrigt är rätt balanserad, avslutar Widén (1996a) med att påpeka att *Sista sommaren* är ”en problematisk bok, som jag aldrig känner mig riktigt hemma i, som i mitt fall sällan skapar en identifikation mellan text och läsare”. Widén utvecklar orsakerna till denna bristande identifikatoriska effekt:

Språkligt rör man sig i en helsingforsisk verklighet, som inte är lätt att ge trovärdiga litterära uttryck. Att dialogen med sina finska influenser ska gestaltas så dokumentärt som möjligt kan jag gå med på.

Men det finns en gräns för talspråkets och slangens dominans om en litterär text ska fungera. Här fylls också beskrivande partier av alla de vanligaste finlandismerna, stundtals ett blandspråk där jag inte alls hänger med.

Frågan är: till vem vänder sig en finlandssvensk bok? För en österbottnisk eller åländsk publik – för att inte tala om en rikssvensk – måste delar av ”Sista sommaren” vara direkt obegripliga. (Widén 1996a.)

Widéns omdöme rymmer flera av de frågor som har varit tongivande i diskussionen kring litterär flerspråkighet och annan språklig variation, både i kritiken och i forskningen, i många decennier (se t.ex. af Hällström-Reijonen 2012: 88–90 om ”det sverigesvenska förlagsargumentet” och Ekman 1995 om språkfrågan och Helsingforsskildringen). Widén nämner språkvariationens *dokumentära* verkan – den förbinds med *äkthet*, *autenticitet*. Han påtalar dess *obegriplighet* – frågan om flerspråkighetens försvårande av förståelse har debatterats flitigt (se Tidigs 2014: 99–105). Och han blottar på ett för kritiker rätt ovanligt sätt sina egna känslor av utestängdhet, vilket i sin tur avslöjar hans förväntning på *identifikation*, av att ha rätt att få ”känna sig hemma” i och få fullt tillträde till en skönlitterär text – något han inte är ensam om (en dylik inställning avspeglas även i hållningen att flerspråkiga texter kräver en flerspråkig publik; se t.ex. Tidigs 2014: 99–102).

I *Jakobstads Tidning* den 1 december 1996 formulerar Henrik Othman – som själv kommer till en annan slutsats i förhållande till romanspråket – det som har varit den tongivande frågan angående språkvariation i romanprosa i Svenskfinland:

Hur långt får en författare gå i sin strävan efter autenticitet med bibehållen begriplighet hos läsare utanför författarens närmaste kulturkrets? I klartext: Hur mycket slang och finska uttryck får en Helsingforsförfattare använda för att fortfarande gå hem i Österbotten eller Sverige? (Othman 1996.)

Frågeställningen i debatten är således nästan identisk med det som Marika Tandefelt i snarlika ordalag presenterar som polerna i finlandssvenska författares förhållningssätt till språk och verklighetsåtergivning:

Total regional eller lokal autenticitet kontra begriplighet för alla läsare som behärskar svenska är mycket förenklat uttryckt ytterpolerna för en författare som vill förankra sin berättelse i en existerande eller fiktiv finlandssvensk miljö, där både svensk dialekt, blandspråk, slang, finska och andra språk kan förekomma vid sidan av ett skriftspråksnära talspråk. (Tandefelt u.u.)

Viktigt att hålla i åtanke är att det inte enbart är den kritiskt inställda Widén som resonerar i termer av äkthet kontra begriplighet – det gör även de som ställer sig positiva till språket i *Sista sommaren*: ”Ett annat språk hade verkat konstlat” (Othman 1996), romanen uppvisar ”ett talspråk som ger romanen en autenticitet” (Nygård 1996), ”Det slår mig, på tal om Gustaf Widéns kritik av Kim Weckström, hur nödvändigt blandspråket är för en beskrivning av Helsingfors” (Östling 1997: 17). Mottagandet visar på en förståelse för språklig variation som litterärt – stilistiskt och narrativt – medel, där den åstadkommer just (skenet av) dokumentaritet, autenticitet.

Widén var dock inte ensam i sin kritik av språket i *Sista sommaren*. *Löntagarens* Fredrik Therman (1997) menade att ”det här tonårsspråket inte [är] särskilt rikt och saknar uttrycksmedel för djupare personskildringar”, och Tom Östling påpekar att språket kan kännas ”onödigt ’slarvigt’” och att ”jargongen” i vissa partier blir ”påfrestande” (Östling 1997: 19–20). Även de som också uttrycker sig positivt drar således vissa gränser. I *Västra Nyland* berömmar Mary-Ann Bäcksbäcka hur

[...] de finskinfluerade replikerna faller naturligt in i helheten men i den berättande texten ger bortfallna imperfektändelser och slanguttryck som joma och sjuhare intryck av slarv. De sticker i ögonen i en i övrigt flytande välskriven prosa. Det här kan irritera, men gör inte ”Den sista sommaren” [sic] svårbegriplig. (Bäcksbäcka 1997.)

Den gräns mellan dialog och relation som Bäcksbäcka drar är i själva verket densamma som hos Widén, som ”kunde gå med på” att dialogen ”gestaltas så dokumentärt som möjligt”, men inte att beskrivande partier fylls med finlandismer och ”blandspråk” (Widén 1996a). Det som i dialogen skapar ”autenticitet” skulle i relationen alltså handla om ”slarv”.

Som Trygve Söderling (2005) har påpekat är kritiken mot Weckströms användning av helsingforsiska hos berättaren aningen märkvärdig med tanke på att berättaren inte är en osynlig eller neutral sådan, utan en jag-berättare, bokens huvudperson HD själv. I

mottagandet av *Sista sommaren* är det en av recensenterna, Pia Nygård i *Österbottningen*, som nämner detta:

Ytterligare en förtjänst hos romanen är det konsekventa berättarperspektivet. Händelserna beskrivs alltigenom ur huvudpersonens perspektiv och med hans egna ord. Även de berättande parti[e]rna återges genom ett talspråk som ger romanen en autenticitet den kanske annars inte skulle äga. (Nygård 1996.)

Nygårds analys av berättarperspektivet för med sig en annan värdering av relationens språk, men hon hör till undantagen i recensionsmaterialet. Intressant nog är ”det konsekventa berättarperspektivet” något Gustaf Widén (1996a) prisar i romanen: ”Dialog och beskrivande text vävs smidigt in i varandra.” Berättarens språk, en del av detta perspektiv, gör dock att han ”inte hänger med” och har därmed en fränstötande effekt.

Gränsen dialog–relation som toleranströskel är bekant sedan länge och har att göra med synen på litteratur som verklighetsåtergivning. Dialogen betraktas som en återgivning av hur människor talar ”på riktigt” – relationen betraktas i stället i hög grad som en spegling av författarens språk (se Tidigs 2014 för hur detta drabbat andra författare). På relationen ställs högre förväntningar på korrekthet – avviker den talar man inte, som i fråga om dialogen, om ”uttrycksmedel”, det vill säga om en litterär strävan, utan snarare om ”slarv” eller bristande språklig medvetenhet hos författaren. Paradoxalt nog förbinds alltså det ”dokumentära” och ”autentiska” med medvetna stilgrepp i dialogen, medan det är relationen som betraktas som representation av författarens språk.

4.2 *Drakarna över Helsingfors* på rätt sida av dialogtröskeln

Toleranströskeln dialog–relation är även en nyckel till skillnaden i mottagandet mellan *Sista sommaren* och *Drakarna över Helsingfors*. Språket i Kjell Westös *Drakarna över Helsingfors* (Söderströms 1996) jämfördes på sina håll med det i *Sista sommaren*, även av Westö själv i en debattartikel (Westö 1996) och i en intervju (Lundberg 1996). Både recensenterna och Westö själv förknippar romanens inslag av finska och finlandssvensk slang med äkthet och autenticitet:

Dialogen mellan kompisar skulle bli onaturlig utan slang. Jag tror att Monica [sic] Fagerholm, Kim Weckström och jag [Kjell Westö] har kunnat nyskapa på den här punkten. Att våga skriva såsom folk talar. (Lundberg 1996.)

I sin skildring av dessa banaliteter går Westö till väga med precision. Replikerna låter rätt. Han har avlyssnat helsingforsslangens ordvändningar, han är lyhörd för sina personers dialektalt och socialt betingade språkliga nyanser. (Korsström 1996.)

Ett bevis för den djupa sakkunskapen är också återgivningen av snacket. Sällan ser man en så skicklig användning av dialog i vår litteratur. (Abrahamsson 1996.)

Exemplen ovan visar med klarhet att språkvariationen förknippas med dialogen. En recensent som jämför med Weckström och tar upp både dialog–relation-distinktionen och skillnaden mellan finskt och engelskt inflytande är Mary-Ann Bäcksbacka i *Västra Nyland*:

Det finskinfluerade syns främst i replikerna och nästan inte alls i den berättande texten. De blir alltid, oberoende av eventuella enskilda oöversättbara och svårförståeliga ord, begripliga av sammanhanget.

Kjell Westö använder sig lika mycket, kanske mera av rock- och poplåstexter på engelska, som tydligen inte retar en del läsare i samma grad. Som helhet är språket flytande och medryckande och jag har svårt att tänka mig att ens rikssvenska läsare irriterat skulle lägga romanen ifrån sig på grund av finlandssvenskheten i den. (Bäcksbacka 1996.)

Bäcksbacka recenserade som bekant även *Sista sommaren*, där hon beklagade det finskpåverkade språket hos berättaren; hos Westö uppstår inte detta problem. En Westörecensent som gör sin toleransgräns synlig är Anne-May Wisén i *Jakobstads Tidning*:

Historien bygger till stora delar på dialog mellan ungdomar, och Kjell Westö behärskar konsten att skriva dialog utan att det blir styvt eller konstlat. Lyckligtvis finns här också väldigt lite av det slangspråk som blivit trendbildande hos en del unga författare. Kjell Westös språk är njutbart och lättläst. (Wisén 1996.)

Recensionerna gör tydligt att Westö i sin roman inte kliver över toleranströskeln dialog–relation. Mottagandet av *Drakarna över Helsingfors* var övervägande positivt, och det finskinfluerade språket var, som exemplen visar, en aspekt av romanen som berömdes. Även i fallet Weckström är kopplingen mellan äkthet och konstnärlig skicklighet tydlig: Westö går ”till väga med precision” (Korsström 1996), är ”skicklig” och besitter ”djup

sakkunskap” (Abrahamsson 1996) samt ”behärskar konsten att skriva dialog” (Wisén 1996).

Samtidigt ska påpekas att det i Westöreceptionen finns flera skribenter än i Weckströmreceptionen som inte behandlar språkvariationen explicit (Bror Rönnholm i *Åbo Underrättelser*, Curt West i *Vasabladet*, Henrik Jansson i *Horisont*, Björn Wallén i *Ad Lucem* och Marianne Storhannus i *Astra Nova*, dvs. knappt hälften av materialet). Pia Nygård i *Österbottningen* (1997) nämner att språket ”har väckt debatt”, men detta är mindre synligt i själva recensionerna. Det beror sannolikt på att språkvariationen inte är lika omfattande och uppseendeväckande som hos Weckström, men också på att Westömottagandet saknar en tidig recension i en tung publikation där språket tas upp till debatt, som Widén gjorde i fallet Weckström.

5 Begriplighet, identifikation och den föreställda gemenskapens gränser

Iögonenfallande i Mary-Ann Bäcksbackas tidigare citerade recension av *Sista sommaren* är betonandet av att hon, trots en viss irritation, inte har något problem att förstå språket i romanen. Medan Gustaf Widén öppet redovisar att han ”inte alls hänger med” och hamnar på utsidan, markerar Bäcksbacka sin position inuti läsargemenskapen. Kritikerna positionerar sig i sina recensioner i förhållande till varandra. Ofta sker det implicit, som hos Bäcksbacka, men ibland blir positioneringen explicit, som hos Tom Östling i *Nya Argus*. Östling tar rent av tvåspråkiga uteslutningsmekanismer i konkret bruk:

Det slår mig, på tal om Gustaf Widéns kritik av Kim Weckström, hur nödvändigt blandspråket är för en beskrivning av Helsingfors. Att utelämnas den finskblandade slangen vore att kastrera sig själv – icke finsk-kunniga må sedan vara hur ”ulalla som helst”. Här hjälper inga Reuters rutor⁴; korrekthet och sans hör hemma annanstans, t.ex. i artikeltext [...]. (Östling 1997: 17.)

I raljerande ordalag liknar Östling bortval av språk vid fysisk stympning (notera även virilitetsmetaforiken med talet om kastration!), och upprepar den uteslutningsmekanism

⁴ ”Reuters rutor” hänvisar till de kolumner av språkvårdaren Mikael Reuter som under många år ingick i *Hufvudstadsbladet*.

som Widén påtalat i *Sista sommaren*: den icke-finskkunniga läsare som är helt ”ulalla” förstår måhända inte vad ”ulalla” betyder, men andemeningen – att hen inte förstår och befinner sig utanför gemenskapen – kan hen inte gå miste om.

Redan Widén förde upp de egna läsarreaktionerna på ett större, minoritetsnationellt plan. Här blir det tydligt att det finns sprickor i den föreställda gemenskapen Svenskfinland. Ålänningen Widén vädjar till en övergripande finlandssvensk gemenskap och påminner om de enspråkiga ålänningar och österbottningar som inte omfattas av *Sista sommaren*s tilltal. I samma tidning svarar hans kollega, den helsingforsiska litteraturkritikern Pia Ingström, i en kolumn där hon uttryckligen nämner Widén. Hon ställer sig inte okritisk till *Sista sommaren* med dess ”vingliga syntax och sitt osäkra idiom”, men kallar den även ”en ypperlig språkdusch” (Ingström 1996). Med utgångspunkt i den debatt som pågick om avsaknaden av finlandssvenska böcker bland Finlandiaprismomineringarna, vänder hon på steken i diskussionen identifikation–begriplighet:

En del har också sagts om hur den författare som arbetar med ett subkulturspråk begränsar sin läsekrets [...]. Men tänk om det är så att det inte alls är författarens uppgift att svara språkriktiga bruksprodukter för massorna? Tänk om det är viktigare att just jag och mina gelikar för en gångs skull får se hur vår uppväxtmiljös talade språk blir litteratur, än att ålänningar och normmän skall kunna begripa vartenda ord i varenda finlandssvensk bok som utkommer?

Tänk om det helt enkelt är så att det finns en betydelseintensitet som står i omvänd proportion till tillgängligheten, så att det som är tillgängligt för alla lika gärna kan bli osagt och oskrivet? (Ingström 1996.)

I stället för den klassiska problemställningen ”hög autenticitet medför begriplighetsförlust” menar Ingström att stor begriplighet medför intensitets- och identifikationsförlust. I motsats till Widéns allfinlandssvenska gemenskap – han nämner även Sverige – åberopar Ingström en lokal helsingforsisk identitet.⁵

Olikheterna till trots förenas dock Widén och Ingström på flera punkter i synen på språk, äkthet, begriplighet och identifikation. Båda riktar de in sig på spänningen mellan

⁵ Det som däremot ingen av Widéns kritiker fångar upp är att identifikationsproblematiken inte bara är språkligt utan även socialt förankrad hos Widén – han påpekar bl.a. att om romanen är ”ett generationsdokument” rör det sig ”i så fall om en socialt gynnad generation med ytterst begränsad geografisk spridning” (Widén 1996a).

äkta och begripligt. Båda lyfter de fram litteraturens identifikatoriska funktion och anser textens ideala publik vara den med tillräckliga språkkunskaper. Ingendera ifrågasätter identifikation och begriplighet som kriterium på en ”lyckad” läsning. Ingendera behandlar heller andra slags läsares möjligheter att ta till sig språkblandande text. Detta är de på intet vis ensamma om, tvärtom är frågeställningarna representativa för synen på litterär flerspråkighet både förr och nu. I kritiken av den språkliga variationen återfinns det universalistiska läsarspråket att ha rätt att förstå allt, att texten ska vara genomskinlig för läsaren, åtminstone språkligt. I försvaret skymtar det identitetspolitiska kravet att ha rätt att få se just sin egen språkliga ”verklighet” återgiven i litteraturen, ett krav på igenkänning.

5.1 Regionalpolitik kontra konstnärlig frihet? – Finlandiadebatten

Pia Ingströms krönika var en kommentar till – men också ett inlägg i – debatten om frånvaron av finlandssvenska böcker bland årets Finlandiaprisnomineringar, en debatt som i sig visar på minoritetens önskan att vara representerad i ett nationellt sammanhang. Några år senare, i *Finlands svenska litteraturhistoria 2*, betonar Ingström skillnaderna mellan Weckströms och Westös romanspråk samt deras roll i debatten:

Westös sparsamma markeringar av de språkförhållanden Riku växer upp i – en handfull korta repliker eller fraser med markörsfunktion på finska – ställde också romanen för några ögonblick i centrum för en uppblående diskussion om finlandssvenskans förfinskning och den finlandssvenska litteraturens begriplighet i Sverige. Att *Drakarna över Helsingfors* i den debatten rentav kom att jämföras med Kim Weckströms (likaledes sjuttiotalsuppväxtbaserade förortsskildring) *Den sista sommaren* (1996) som varnande exempel må uppfattas som ett högt betyg för Westös förmåga att med ytterst sparsamt och träffsäkert utnyttjade effekter skapa en illusion, inte en återgivning, av en tvåspråkig tid och plats. Stilistiskt och lexikalt har han nämligen mycket litet gemensamt med Weckströms totala inlevelse i sina personers syntaktiskt och idiomatiskt vildvuxna och såväl finsk- som engelsksmittade adolescenta svada. (Ingström 2000: 324–325.)

Den skillnad i romanernas språk som Ingström iakttar uppmärksammades dock av recensenterna, som min analys ovan visar. Att de båda romanerna jämfördes i debatten är, åtminstone delvis, något som Kjell Westö själv åstadkommit. Två veckor efter Widéns recension av *Sista sommaren* ingick en lång debattartikel av Westö i *Hufvudstadsbladet*. I artikeln påtalas att ”vi författare ofta bara är knappar på

kulturstrategernas litteratur-, språk- och regionalpolitiska spelbräden” och hävdas att Widéns recension av *Sista sommaren* är det yttersta beviset på detta. Westö lamenterar ”den utomlitterära bockfoten” hos Widén och fortsätter:

Widén må anse att Weckströms – och i mindre mån även mitt – litterära bruk av finskinfluerad helsingforsslang är att svika det svenska språkets sak; inte desto mindre borde han ha låtit bli att göra sin recension till en regional- och språkpolitisk kria. (Westö 1996.)

Orsaken till att Westö över huvud taget går in i debatten tycks vara att *Drakarna över Helsingfors* hade lyfts fram som den bok som borde ha nominerats, i en artikel av ingen mindre än Gustaf Widén (1996b).⁶ Därefter hade andra skribenter ifrågasatt automatiken i att minst en finlandssvensk författare bör nomineras. Orsakerna till att Widéns recension av *Sista sommaren* kopplas till Finlandiadebatten är oklarare, men på detta vis ges Westö möjlighet att försvara sin estetik indirekt, via ett försvar av det Weckströmska språket.

Westös karakteristik av Widéns recension är förenklande; Widén uttrycker även beröm, och lyfter därtill fram en personlig känsla av utestängning. Han lyfter upp den på ett nationellt plan, men i sin helhet är recensionen knappast en ”regional- och språkpolitisk kria”. Än luddigare blir det när Westö spekulerar i huruvida andra journalister (*Åbo Underrättelsers* Torbjörn Kevin och *Västra Nylands* John-Erik Jansén) har önskat se honom och Weckström misslyckas:

Var de i hemlighet litet lättade över att helsingforsslang och helsingforscentrering åtminstone inte premierades? Återigen något som inte går att bevisa: vi skönlitterära författare står nakna till både språk och jag, medan ledarskribenter har förmånen att på ett rationellt och skyddande språk få svarva ihop ett snyggt åsiktspaket om vad som gagnar ”den svenska litteraturen i landet”. (Westö 1996.)

Den implicita motpolen till det regionalpolitiska ok Westö menar att litteraturen tvingas bära är den konstnärliga friheten. Men *Drakarna över Helsingfors* fick som nämnt ett mycket gott mottagande och språket prisades i högre grad än hos Weckström – det är

⁶ Artikeln ”Varför valdes inte Westö?” (Widén 1996b) rapporterar om offentliggörandet av nomineringarna och är således inte en krönika e.d., men det är Widén som ligger bakom vinklingen i artikeln. Mot bakgrund av tonläget i artikeln ligger det nära tillhands att läsa rubrikfrågan som en som även Widén står bakom. Genom valet av rapportering kan Widén oavsett egen åsikt i frågan ses som initiativtagare till debatten.

således svårt att se varför Westö själv känner sig ”stå naken till språk och jag”, drabbad av språkpolitiska krav.

Westö, och på sätt och vis även Weckström som varit tyst i debatten, fick sin revansch då deras romaner nominerades till Runebergpriset.⁷ I en intervju kommenterade urvalsnämndens ordförande Kristina Rotkirch böckernas finskpåverkade svenska:

För oss i juryn hör dessa romaner tvärtom till de böcker som förtydligar vår tillvaro och som bidrar till att gestalta vår finländska identitet. Just i de romanerna konfronteras vi med delar av vår närmiljö och vår närhistoria som vi hittills knappast mött i bokform. Att det sker på ett språk som delvis är nytt ser vi som en tillgång, även om det – som så ofta i ny litteratur – kan kännas ovant [...]. (Widén 1996c.)

Westö beklagade identitetspolitiska krav som en faktor i receptionen av skönlitteratur, men både i recensionerna av hans roman och i samband med nomineringen till Runebergpriset förefaller identitetspolitiska faktorer ha verkat till hans fördel. Här står inte identitet mot *art pour l'art*, utan snarare olika identiteter – helsingforsisk, finlandssvensk eller ”finländsk” – mot varandra.

6 Slutsatser

När toleransen kring flerspråkighet analyseras berättar det faktum att böcker med ett språk som Weckströms *Sista sommaren*s alla publiceras om en tolerans inom den litterära institutionen. Att debatt uppstår i samband med två romanskildringar av Helsingforsregionen är symptomatiskt. Det betyder inte att språkvariation i romaner skulle vara mera laddad än i till exempel lyriken, utan snarare att det är här mycket av språkvariationen återfinns, att romangenren står högt i kurs och att den engagerar kritikerna. Recensionerna visar att språkvariation i litteratur förknippas med äkthet och verklighetsefterbildning, skildring av människor, miljöer och tidsskeden, och att detta är

⁷ Runebergpriset (finska: Runeberg-palkinto) är ett litterärt pris som årligen delas ut på nationalskalden J. L. Runebergs födelsedag den 5 februari. Priset är till skillnad från Finlandiapriset inget renodlat romanpris utan kan tillfalla alla slags skönlitterära verk. Finlandssvenska författare som tilldelats Runebergpriset är: Lars Sund (1992), Monika Fagerholm (1995), Agneta Ara (1996), Ulla-Lena Lundberg (1998), Zinaida Lindén (2005) och Hannele Mikaela Taivassalo (2008).

något många recensenter ställer sig positiva till, så länge som flerspråkigheten begränsas till dialogen.

I diskussionen om *Sista sommaren* och *Drakarna över Helsingfors* framkommer flera av nyckelbegreppen i både kritik och forskning under hela 1900-talet (se Tidigs 2014): äkthet, begriplighet och medvetenhet hos författaren (Westös ”skicklighet” kontra Weckströms ”slarv”). De här begreppen styr mycket av diskussionen även i de fall kritikerna ställer sig gillande till romanspråket. Det sverigesvenska förlagsargument som Charlotta af Hällström-Reijonen (2012: 89) har observerat redan under 1800-talets andra hälft, är i användning hos bland annat Gustaf Widén på 1990-talet, och även kritiker som försvarar språkvariationen kan göra det i termer av att den inte är så omfattande att det försvarar för sverigesvenska läsare (t.ex. Bäcksbacka 1996).

Trots att frågeställningarna ser ut att ha förändrats förvånansvärt lite mellan sekelbörjan och sekelslut, har några förskjutningar ägt rum. Identifikationen betonas i hög grad i 1990-talsmaterialet, och utgör en tyngre problematik än förlagsargumentets försäljningsinriktning. Symptomatiskt är att båda sidor i debatten talar om identifikation – det rör sig snarast om konkurrerande regionala och lokala identiteter inom den föreställda gemenskapen Svenskfinland. Detta är nytt: i 1900-talets början fanns på sin höjd ett försvar av finländska särdrag gentemot sverigesvenskan, inte av mera lokala identiteter. Samtidigt är det intressant att litteraturen fortfarande förväntas delta i ett nations- eller identitetsbygge; det är bara identiteterna som har förändrats.

I min diskussion har jag inte gjort gränsdragningar mellan inskott av främmande språk och mera etablerade fennicism och finlandismer (om svårigheterna med denna distinktion se t.ex. Romaine 1989: 133–138; Jonsson 2005: 115). Undersökningen gör nämligen tydligt att gränsdragningen mellan tvär- och inomspråklig variation *inte* är viktig i kritikens diskussion av litterärt språk. Väsentlig ur läsarperspektiv är däremot gränsdragningen mellan standardspråk (den föreställda ”högsvenskan”) och icke-standardspråk. När man diskuterar språkvariation diskuterar man ett ”helsingforsiskt”, ”finländskt” eller ”finlandssvenskt” ordförråd, där såväl finlandismer som fennicism, slang och finska lån ingår (se även Tandefelt u.u.). I materialet ser man hur varietet är

av mindre betydelse än narrativ nivå: tröskeln relation–dialog, det vill säga var, på vilken nivå i texten variationen förekommer, är viktigare än huruvida ett ord klassificeras som finlandism eller finskt tillfälligt lån.

Det man däremot inte talar om är allt det andra språkvariation kan åstadkomma i en skönlitterär text, vid sidan av verklighetsrepresentation. Man talar heller inte om hur andra slags läsare än den ideala, ”språkkompetenta”, kan få en ”lyckad” eller ”meningsfull” läsning av en text där det ingår obekanta språkliga inslag. Synen på läsaren är tämligen statisk – antingen förstår hen och då ”fungerar” läsningen, eller så förstår hen inte och då utestängs hen (jfr Tidigs 2014: 99–105).⁸ De aspekter av litteraturen som inte är representation och kommunikation förbises. Det rör sig även om en förenklad syn på läsargrupper och lokala identiteter – alla österbottningar är ju inte enspråkigt svensktalande och utesluts av en språkblandande text.

Tydligt i materialet är även känslornas roll. Debatten kring Weckström tar sin början i Widéns beskrivna känsloreaktion av att inte kunna känna sig hemma, att bli utesluten. Recensionsmaterialet uppvisar allt från irritation, osäkerhet och identifikationsglädje till trotsigt identitetsförsvår. De känsloreaktionerna hör uppenbart till språkvariationens effekter, och här finns en ny utmaning för forskningen. Analysen av kritik och debatt gör synligt att när vi diskuterar litteraturens språk diskuterar vi vad litteratur är, vad litteratur är till för, och vilka ”vi” är.

Litteratur

Samtliga citerade artiklar ur dagspressen återfinns i Brages pressarkiv, Helsingfors. Jag vill rikta ett varmt tack till arkivets kunniga personal för benägen hjälp att lokalisera både recensioner och debattmaterial.

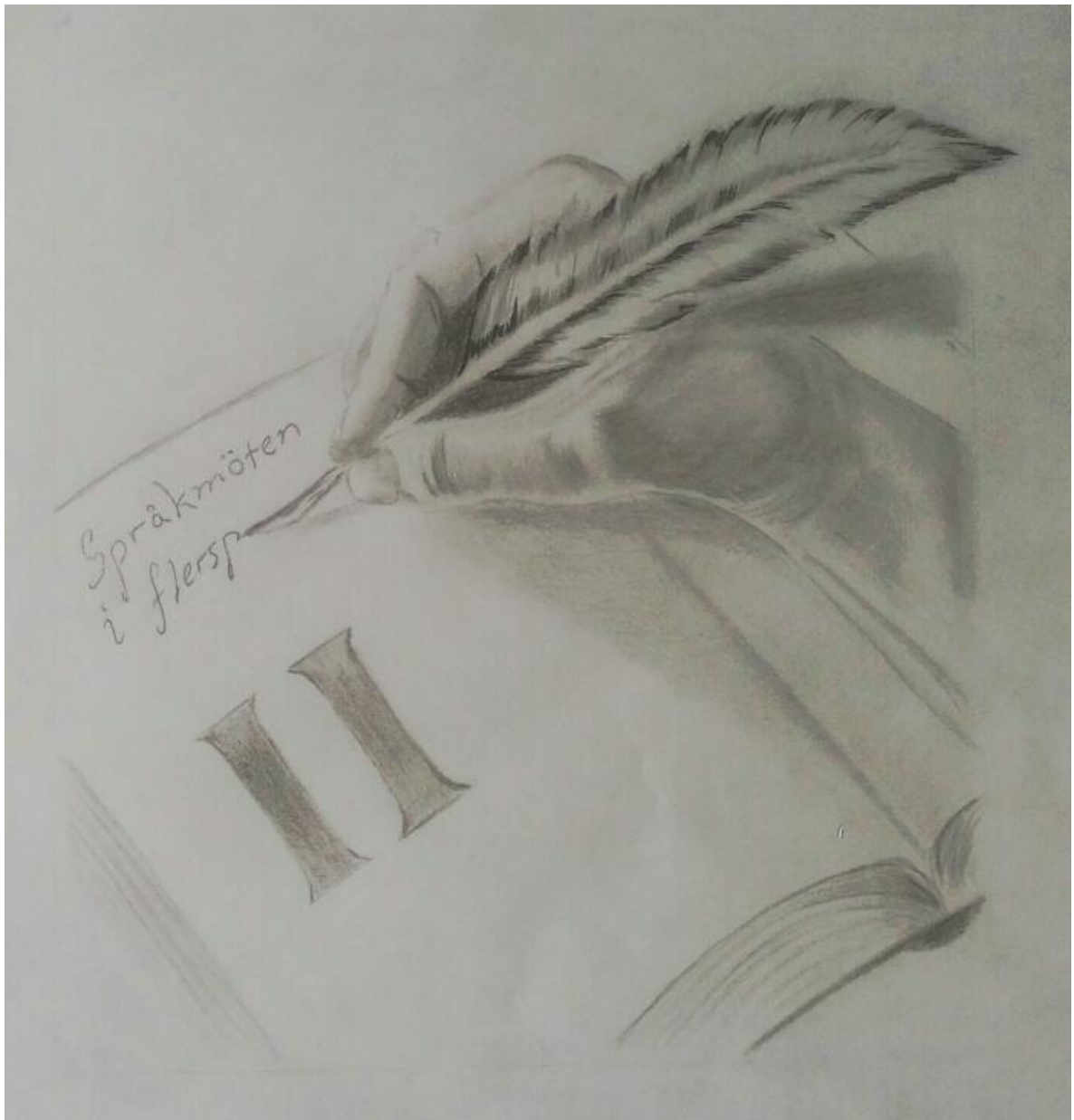
Abrahamsson, Sten-Erik (1996). En vemodig biisi om vår tid. *Arbetarbladet* 21.11.1996.

Bäcksbacka, Mary-Ann (1996). Med insikt och inlevelse. *Västra Nyland* 8.12.1996.

Bäcksbacka, Mary-Ann (1997). Den ljuva ungdomens slut. *Västra Nyland* 18.2.1997.

⁸ Ett av undantagen är Henrik Othman (1996) som påminner om att inte heller alla sverigesvenskar förstår slangen i Ulf Lundells *Jack* och på så vis problematiserar bilden av en enhetlig läsargrupp.

- Ekman, Michel (1995). I novembers tröstlösa nätter – om Helsingforsskildringen hos några yngre finlandssvenska prosaister. I: *Rudan, vanten och gangstern. Essäer om samtida finlandssvensk litteratur*, 209–231. Red. Michel Ekman & Peter Mickwitz. Helsingfors: Söderströms.
- Hällström-Reijonen, Charlotta af (2012). *Finlandismer och språkvård från 1800-talet till i dag*. Helsingfors: Helsingfors universitet. Tillgänglig: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-10-7598-8/>
- Ingström, Pia (1996). Språkets fiender. *Hufvudstadsbladet* 15.12.1996.
- Ingström, Pia (2000). Den nyaste prosan. I: *Finlands svenska litteraturhistoria. Andra delen: 1900-talet*, 318–326. Utg. Clas Zilliacus. Helsingfors/Stockholm: Svenska litteratursällskapet i Finland/Atlantis.
- Jonsson, Carla (2005). *Code-switching in Chicano Theater. Power, Identity and Style in Three Plays by Cherrie Moraga*. Umeå: Umeå universitet.
- Korsström, Tuva (1996). Finansvalparnas epos. *Hufvudstadsbladet* 6.10.1996.
- Lundberg, Stefan (1996). Westö fyllde en vit fläck. *Åbo Underrättelser* 19.10.1996.
- Malmio, Kristina (2011). Ut i vida världen. Flerspråkighet i några finlandssvenska romaner på 1990- och 2000-talen. I: *Både och, sekä että. Om flerspråkighet. Monikielisyydestä*, 293–317. Red. Heidi Grönstrand & Kristina Malmio. Helsingfors: Schildts.
- Malmio, Kristina (2015). The Role of Debate in Creating the Aesthetic, Cultural, and Social Value of Literature. I: *Values of Literature*, 153–169. Red. Hanna Meretoja, Saija Isomaa, Pirjo Lyytikäinen & Kristina Malmio. Leiden/Boston: Brill Rodopi.
- Nygård, Pia (1996). Tonårens egendomliga landskap. *Österbottningen* 14.12.1996.
- Nygård, Pia (1997). En tidsanalys med olika perspektiv. *Österbottningen* 24.1.1997.
- Othman, Henrik (1996). Vart tog världen vägen, Weckström? *Jakobstads Tidning* 1.12.1996.
- Romaine, Suzanne (1989). *Bilingualism*. Oxford/New York: Blackwell.
- Svedjedal, Johan (1998). Kritiska tankar. Om litteraturkritiken och det litterära systemet. *Tidskrift för litteraturvetenskap* 1, 49–61.
- Söderling, Trygve (2005). Den fiktiva stadens fiktiva språk. *Hufvudstadsbladet* 6.3.2005.
- Tandefelt, Marika (u.u.). Författaren, förläggaren och språket. *Svenskan i Finland – i dag och i går. II:1. Språk i skrift och språk som yrke*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Therman, Fredrik (1997). Ung i Gäddvik. *Löntagaren* 27.1.1997.
- Tidigs, Julia (2014). *Att skriva sig över språkgränserna. Flerspråkighet i Jac. Ahrenbergs och Elmer Diktonius prosa*. Åbo: Åbo Akademis förlag.
- Westö, Kjell (1996). Om författandets villkor. *Hufvudstadsbladet* 22.11.1996.
- Widén, Gustaf (1996a). Det ljuva livets baksida. *Hufvudstadsbladet* 8.11.1996.
- Widén, Gustaf (1996b). ”Varför valdes inte Westö?” *Hufvudstadsbladet* 13.11.1996.
- Widén, Gustaf (1996c). Runebergsjuryn lyfter fram unga diktare. *Hufvudstadsbladet* 5.12.1996.
- Wisén, Anne-May (1996). Stor berättelse om vår tid. *Jakobstads Tidning* 1.12.1996.
- Östling, Tom (1997). Tidsvittnena Westö och Weckström. *Nya Argus* 1, 16–20.

*Litterär flerspråkighet i finlandssvensk litteratur –
tre empiriska studier*

Två tider – två miljöer – två romaner. Språkväxling i Kjell Westös Helsingforsskildringar

Bodil Haagensen

This article discusses literary multilingualism and literary code-switching based on two novels written by the Finland-Swedish author Kjell Westö. Both novels take place in the bilingual city of Helsinki but in different times and different social groups. The sender, the writer, is bilingual (Swedish and Finnish) but the recipients, the readers, are characterized by varying language skills. Swedish is the main language of both novels but they contain elements from other languages, in the novel *Gå inte ensam ut i natten* mostly from Finnish and English, in *Hägring 38* [Mirage 38] from, for example, German, French and Latin. Multilingualism is a central theme of both texts and the multilingual elements give the reader a clue to the political attitudes and language political attitudes of the novel characters. A study of the form of the code-switching in the analysed texts shows that the form depends on the functions of code-switching in the novels. Literary code-switching has similar and complex functions. One function of literary code-switching in the two novels I have studied is to show authentic usages in different times and in different social contexts. Another function of code-switching may be to include the readers who understand the languages appearing in the texts and to exclude other readers.

Nyckelord: *Gå inte ensam ut i natten*, *Hägring 38*, Kjell Westö, litterär flerspråkighet, språkväxling

1 Inledning och syfte

I denna artikel behandlas litterär flerspråkighet och språkväxling i två romaner skrivna av den finländske författaren Kjell Westö. Flerspråkighet i svensk skönlitteratur är i dag ett tema som intresserar både språkvetare (se t.ex. Eriksson & Haapamäki 2011; Landqvist 2012, 2014; Haagensen 2014, 2015) och litteraturvetare (se t.ex. Tidigs 2014). Flerspråkiga uttryck i en skönlitterär text kan förutom att de skapar en bild av språkmiljön i texten även markera en kulturell identitet samt en politisk och språkpolitisk hållning hos författaren (jfr Tidigs 2014). Romanerna jag studerar berör en stad och en författare men två tidsperioder och två samhällsklasser.

Syftet med min studie är att granska sekvenser med språkväxling i romanerna *Gå inte ensam ut i natten* (2009) och *Hägring 38* (2013) utgående från form och funktion samt

jämföra språkväxlingen i de båda verken. I studien, som till sin karaktär är komparativ och huvudsakligen kvalitativ, står växlingen mellan svenska och andra språk i fokus. I *Gå inte ensam ut i natten* utspelar sig handlingen från och med slutet av 1960-talet fram till 1990-talet medan händelserna i *Hägring 38* huvudsakligen äger rum under åren 1918–1938. Helsingfors spelar en viktig roll i båda romanerna, men Westö fokuserar förutom två olika tidsperioder även två samhällsklasser. I *Gå inte ensam ut i natten* skildrar Westö arbetarklassens villkor och förhållanden medan *Hägring 38* huvudsakligen är en skildring av överklassmiljö. I båda romanerna utspelar sig händelserna i en tvåspråkig miljö där finskan är majoritetsspråk och svenskan minoritetsspråk. Under 1900-talets första del hade svenskan en starkare position i Helsingfors i jämförelse med under 1900-talets andra del. Andelen svenspråkiga var 19 procent år 1950, men andelen sjönk under senare delen av 1900-talet och var 7,7 procent år 1990 (Finnäs 2004). Mitt antagande är att finskans allt starkare roll i det samhälle som beskrivs i romanerna också avspeglar sig i romantexterna så att finskan är mer framträdande i *Gå inte ensam ut i natten* i jämförelse med i *Hägring 38*. Förutom de finska inslagen i romanerna granskar jag även sekvenser med andra språk i romantexterna.

2 Material och analysmodell

Materialet i denna studie utgörs av *Gå inte ensam ut i natten* som utkom år 2009 på Söderströms förlag och på Bonniers förlag samt *Hägring 38* som utkom år 2013 på Schildts & Söderströms förlag och på Bonniers förlag. *Gå inte ensam ut i natten* omfattar 556 sidor och *Hägring 38* omfattar 290 sidor.

Jag analyserar språkväxlingen i romanerna utgående från en modell utarbetad av Eriksson och Haapamäki (2011) och delvis modifierad av Landqvist och Björklund (2014). Jag avser med *litterär språkväxling* i likhet med Eriksson och Haapamäki (2011: 45) och Landqvist (2014: 214) en situation då två eller flera språk, inklusive olika varieteter, uppträder i samma litterära verk. Jag har i detta sammanhang valt att inte behandla varieteter såsom slang och dialekt.

Erikssons och Haapamäkis modell består av tre huvudkomponenter: 1) den kommunikativa kontexten för verket, 2) formen för språkväxlingen samt 3) språkväxlingens litterära funktioner. Landqvist och Björklund (2014) har i sin studie främst satt fokus på den första komponenten i modellen, det vill säga kommunikativ kontext. Även Tidigs (2014) lyfter fram aspekterna kontext, form och funktion i sin studie av flerspråkighet hos Jac. Ahrenberg och Elmer Diktonius. Tidigs, som diskuterar flerspråkighet ur en litteraturvetenskaplig synvinkel, poängterar att flerspråkighetens funktion inte kan utläsas enbart ur den form flerspråkigheten uppvisar utan hänsyn måste även tas till kontexten.

Den kommunikativa kontexten kring ett litterärt verk består enligt Eriksson och Haapamäki (2011) av sändare, mottagare och tema. Landqvist och Björklund (2014: 125) har valt begreppet *text* i stället för *tema*, ett begrepp som också ingår i deras modifierade modell men som enligt dem syftar på frånvaron eller närvaron av tvåspråkighet som ett tema i den aktuella texten. Sändaren, mottagaren och den litterära texten analyseras i båda de ovannämnda modellerna inom ramarna för det omgivande samhället.

Bedömningen av sändarens, det vill säga författarens, språkliga kompetens kan utgå från författarens egna uttalanden eller från andras bedömning (jfr Landqvist & Björklund 2014: 128–129). Författare kan också språkväxla till ett språk som de inte själva behärskar såsom till exempel Mikael Niemi och Susanna Alakoski gör i sina romaner med inslag på meänkieli respektive finska (Arle 2006).

I studier av flerspråkighet i text är det även värdefullt att studera hurdana de flerspråkiga mottagarna, det vill säga läsarna, är samt hur flerspråkigt samhället som skildras i verket är. Språkliga förhållanden kan utgöra ett tema i ett litterärt verk och flerspråkig tematik kan påverka språkdräkten i texten (se Eriksson 2012: 20).

Författaren är också beroende av förlagets syn på inslag av andra språk i en skönlitterär text. Westö förde en diskussion med sin förläggare i Sverige i samband med att han skrev novellen ”Melba, Mallinen och jag” som är starkt präglad av Helsingfors både

miljömässigt och språkligt. Förläggaren ansåg att speciellt dialogerna innehöll alltför många finska ord och uttryck varpå Westö skrev om dialogen. (Lindqvist 2004.)

Den andra komponenten i Erikssons och Haapamäkis (2011) modell berör formen för språkväxling, och de skiljer i sin modell mellan två olika huvudkategorier av språkväxling: latent och manifest. Med *latent språkväxling* avses att flera språk förekommer i den litterära skildringen men texten är skriven på ett enda språk. Författaren kan signalera detta till exempel genom metaspråkliga kommentarer, det vill säga kommentarer om ett annat språk eller om att något sägs på ett annat språk, eller genom kontextuella ledtrådar till exempel namn på ett annat språk (Eriksson & Haapamäki 2011). Tidigs (2014: 246) har valt begreppet *realiareferenser* för de fenomen som Eriksson och Haapamäki kallar *kontextuella ledtrådar*. *Manifest språkväxling* innebär att det i texten ingår enskilda ord eller längre sekvenser på ett annat än romanens huvudspråk. I modellen analyseras manifest språkväxling ur tre olika synvinklar: frekvens, markering och integrering.

Den tredje och sista komponenten i modellen berör språkväxlingens funktion. Olika typer av språkväxling kan enligt Eriksson och Haapamäki (2011: 49) fylla olika uppgifter i ett litterärt verk. Språkväxlingen kan tänkas bidra till att läsaren uppfattar språkbruket i texten som autentiskt och att skildringen av olika språkmiljöer känns äkta (jfr Tidigs 2014: 82–88). Landqvist och Björklund (2014: 131–132) understryker att ett krav på autenticitet inte behöver innebära att verkligheten återges exakt i ett litterärt verk eftersom en litterär text i sig alltid utgör en tolkning av verkligheten.

En annan funktion är att språkväxlingen markerar en gräns mellan huvudspråket och andra språk som förekommer i texten. Språkliga och kulturella minoriteter kan då framstå som annorlunda och exotiska. Den funktion eller de funktioner som en författare tilldelar ett inslag av språkväxling behöver enligt Landqvist (2014: 219) inte sammanfalla med den funktion eller de funktioner som läsaren konstruerar under den egna läsningen.

3 Analys av kommunikativ kontext, form och funktion

Min studie av romanerna *Gå inte ensam ut i natten* och *Hägring 38* visar att båda romanerna innehåller inslag av andra språk. Jag diskuterar nedan mina resultat utgående från modellen jag presenterade i kapitel 2 och delar in redovisningen i tre avsnitt: kommunikativ kontext, form och funktion (se Eriksson & Haapamäki 2011; Landqvist & Björklund 2014).

3.1 Kommunikativ kontext

Kjell Westö kan beskrivas som en tvåspråkig författare eftersom han publicerar texter både på svenska och på finska. Westö säger i en intervju: ”[j]ag är nästan tvåspråkig, det är det som är min själ” (Bäckstedt 2006). Westös romaner utkommer både på svenska och på finska i Finland men även på ett förlag i Sverige. Westö har en bred läsekrets i Finland och efter att han nominerades till Augustpriset har läsekretsen i Sverige vuxit (Turtiainen 2013). Westö belönades med Nordiska rådets litteraturpris för *Hägring 38* år 2014, något som gjort hans författarskap mera känt utanför Finland och Sverige.

Den första delen i romanen *Gå inte ensam ut i natten* utspelar sig i Helsingfors på 1960-talet. De tre huvudpersonerna representerar olika grader av flerspråkighet, men de umgås mestadels på finska. De flesta samtalen i boken förs ursprungligen på finska, och de återges på svenska av författaren Kjell Westö. I den andra delen av romanen är den tvåspråkige Frank huvudperson, och jag uppfattar honom som författarens språkrör. Tvåspråkigheten är ett centralt tema i boken, och Frank diskuterar ofta tvåspråkigheten både på individnivå och på en samhällelig nivå.

Läsaren av *Hägring 38* konstaterar snabbt att miljön i romanen är synnerligen flerspråkig. Deltagarna i det informella diskussionsforumet Onsdagsklubben är alla högtbildade och uttrycker sig smidigt på flera språk, till exempel på tyska, franska, engelska och latin. Det är intressant att notera att Tidigs (2014: 214) också har funnit inslag på dessa språk i Elmer Diktonius prosa från ungefär samma tidsperiod som Westö beskriver i *Hägring 38*.

Flerspråkighet och frågor som berör språk är således teman som förekommer i båda romanerna. Romanfigurernas språkkunskaper nämns ofta och flerspråkighet betraktas som en tillgång i många olika sammanhang, till exempel i arbetslivet och i samband med fritidsaktiviteter.

I *Gå inte ensam ut i natten* poängterar berättaren Frank vid ett flertal tillfällen att svenska språket inte nödvändigtvis hör ihop med hög socioekonomisk ställning. Franks tankar i exempel 1 återger de värderingar som är centrala i romanen:

- (1) Jag bryr mig inte om vilket språk folk talar, inte om de är fattiga eller rika, inte vilken religion eller ideologi de bekänner sig till. Det enda fungerande måttet på mänsklighet är om man betar sig anständigt mot andra eller inte. Och Pete Everi och hans far Veka var anständiga människor. (Westö 2009: 262.)

I *Hägring 38* lyfts många aktuella politiska frågor upp till diskussion och språkpolitiken utgör inget undantag. Relationen mellan svenskspråkig överklass och finskspråkig arbetarklass belyses vid flera tillfällen i romanen. I Onsdagsklubben är medlemmarna eniga om att språkstriderna är Karelensällskapetets och fennomanernas fel, och advokat Claes Thune ser språkstriderna som ett av många tecken på att den rådande samhällsordningen inte kommer att bestå.

3.2 Språkväxlingens form

I detta avsnitt diskuterar jag förekomsten av latent och manifest språkväxling i de två romaner jag har studerat och illustrerar mina iakttagelser med exempel ur texterna.

3.2.1 Latent språkväxling

Romanen *Gå inte ensam ut i natten* är skriven på svenska, men det framgår av kontexten att finska är det dominerande språket i den miljö där romanen utspelar sig. I romanen ingår vid flera tillfällen kommentarer om i vilka kontexter romanfigurerna använder finska respektive svenska. En av huvudpersonerna i romanen, Ariel, växer upp i ett svenskt hem men finskan är det språk som möter honom utanför hemmet:

- (2) Det var finska han hörde på gatorna, i butikerna och ur radioapparaterna som stod på lite varstans: de finska orden kom lättare trots att han och Lydia oftast talade svenska hemma. (Westö 2009: 67–68.)

Språket utgör sällan ett problem för personerna i romanen, och i stället lyfts fördelarna med att kunna flera språk fram. Westö låter ofta romankaraktärernas namn signalera deras modersmål vilket innebär att de flesta karaktärer har finska namn, medan de svenska karaktärerna bär svenska namn, men det är inte alltid möjligt att avgöra en persons modersmål utgående från hans eller hennes namn.

Namnen på stadsdelar och byggnader i Helsingfors anges ibland på Helsingforsslang, och i texten förekommer rikligt med finska namn på tidningar, tv-program och kända personligheter som visar att det finska inslaget i miljön är dominerande. Texten innehåller också en rad titlar på aktuella låtar och artister på finska. Det viktigaste språket i ungdomskulturen är emellertid engelska och i romanen finns många engelska låttitlar och textrader.

I *Hägring 38* är fokus satt på huvudpersonen Claes Thune och hans sociala kontakter vilka med få undantag är svenska. Thune och hans kamrater i Onsdagsklubben kämpar för svenskans ställning i den pågående språkstriden mellan finskhetsivrare och svenskhetsivrare, och herrarna uttrycker stolthet över att de är svenskspråkiga. Thune träffar musikern Konni Ahlbäck under en båtresa till Stockholm. Ahlbäck frågar Thune på finska om han är finne eller svensk. Thune markerar sitt finlandssvenska ursprung i svaret:

- (3) Finne, men av den svenska sorten, svarade Thune på finska. Vicehäradshövding Claes Thune, tillade han artigt och sträckte fram sin hand. Konni Ahlbäck, klarinettist och trumpetist, sa mannen på svenska. (Westö 2013: 43.)

Westö är i övrigt sparsam med metaspråkliga kommentarer i denna roman. En förklaring till detta kan vara att de flesta samtal förs på svenska.

Advokat Thunes sekreterare Matilda Wiik, som själv har arbetarbakgrund, beskriver de svenska stadsdelarna i Helsingfors som en stad där svenskan fortfarande härskar

oinskränkt, och där svenska språket talas både hemma och på kontoret. Hon uppfattar den lilla svenska staden som en människans stad, uppbyggd kring olika herrsällskap, till exempel Onsdagsklubben. (Westö 2013: 154.)

I romanen sätts fokus på en svensk miljö, ett mikro-Helsingfors, där de flesta personnamn och kulturbundna begrepp är svenska, och ibland också på andra språk. Författaren beskriver endast några situationer där detta mikro-Helsingfors möter ett Helsingfors där finska är majoritetsspråk. I romanen ingår några finska namn på tidningar, restauranger och sångtitlar, men de kontextuella ledtrådarna angivna på finska är inte särskilt ofta förekommande.

3.2.2 Manifest språkväxling

Frekvens

Jag presenterar inledningsvis antalet exempel på manifest språkväxling som jag har funnit i de två romanerna. Beläggen i materialet består av enstaka graford, flerordsfraser, satsförkortningar, satsfragment och syntaktiska meningar. Jag har i *Gå inte ensam ut i natten* funnit sammanlagt 121 belägg främst på finska och engelska men det finns även några belägg på franska och spanska. I *Hägring 38* finns sammanlagt 51 belägg som representerar inte mindre än 8 språk vilka framkommer av tabell 1 nedan:

Tabell 1. Manifest språkväxling i *Gå inte ensam ut i natten* och *Hägring 38*

<i>Gå inte ensam ut i natten</i>	<i>Hägring 38</i>
Finska: 62 belägg	Tyska: 21 belägg
Engelska: 45 belägg	Franska: 11 belägg
Franska: 7 belägg	Engelska: 7 belägg
Spanska: 7 belägg	Latin: 4 belägg

	Ryska:	3 belägg
	Jiddisch:	3 belägg
	Finska:	1 belägg
	Italienska:	1 belägg
Totalt:	121 belägg	Totalt: 51 belägg

Romanen *Gå inte ensam ut i natten* består av 556 textsidor vilket innebär att varje sida i medeltal innehåller 0,22 belägg. *Hägring 38* består av 290 textsidor och det finns i medeltal 0,18 belägg per textsida. Språkväxlingen är således ungefär lika frekvent i de två romanerna. Skillnaden mellan romanerna berör vilka språk som ingår i romantexterna. I *Gå inte ensam ut i natten* dominerar finska och engelska inslag. I *Hägring 38* finns endast ett inslag på finska och inte heller engelskan är lika framträdande som i *Gå inte ensam ut i natten*. Förklaringen till skillnaden mellan romanerna finner man i de miljöer som skildras. I *Gå inte ensam ut i natten* skildras storstaden Helsingfors där finskan är det dominerande språket, medan Westö i *Hägring 38* beskriver en svenskspråkig överklassmiljö som utgör en minoritet i den finlandssvenska minoriteten i Helsingfors under 1930-talet.

En jämförelse mellan de två romanerna som ingår i min studie och Mikael Niemis *Mannen som dog som en lax* samt Eija Hetekivi Olssons *Ingenbarnsland* visar att språkväxlingen är mera frekvent i Niemis och Hetekivi Olssons romaner än i Westös (Landqvist 2012, 2014). Även Annika Luthers ungdomsböcker innehåller i genomsnitt fler flerspråkiga inslag i jämförelse med Westös romaner (Rantala 2010). Det finns emellertid en stor skillnad om man jämför vilka språk som ingår i de granskade romanerna. I Niemis, Hetekivi Olssons och Luthers romaner är de finska inslagen dominerande vilket även karakteriserar Westös roman *Gå inte ensam ut i natten*. I *Hägring 38* återfinns inslag på åtta olika språk varav endast ett inslag är på finska. Det är intressant att notera att Hetekivi Olssons och Niemis romaner som utspelar sig i en sverigesvensk miljö har fler finska inslag än Westös *Gå inte ensam ut i natten*. En

förklaring till detta förhållande kan vara att många dialoger i Westös roman går på finska och författaren har översatt dem för den svenske läsaren. Författarens syfte med de finska inslagen är troligen att påminna läsaren om finskans dominerande roll i den miljö som beskrivs och inte att exakt återge de dialoger som ingår i romanen.

Markering

Inslag från andra språk är ofta markerade med kursivering i de två romaner jag har studerat. I *Gå inte ensam ut i natten* är 99 inslag (82 %) kursiverade medan 22 inslag (18 %) är okursiverade, och i *Hägring 38* är 36 inslag (71 %) kursiverade medan 15 inslag (18 %) är okursiverade. I *Gå inte ensam ut i natten* är 25 inslag (21 %) översatta medan 96 (79 %) inslag är oöversatta. Utöver ett inslag på engelska och två på franska är det i 22 fall finska inslag som översatts. Författaren verkar lita på att läsarna behärskar engelska medan detta inte är fallet vad gäller finska. En förklaring kan vara att Westö ger svenska översättningar till finska ord och uttryck och såsom i exempel 4 nedan även förklaringar med tanke på läsare som inte behärskar finska. I exemplet är det finska ordet *jakorasia* både kursiverat och översatt, det vill säga enligt Erikssons och Haapamäkis (2011: 46–47) modell starkt markerat.

- (4) Det satt inte många flickor uppe på Rosari. Om jag skall vara ärlig så hade de som satt där dåligt rykte. *Jakorasia* var ett ord vi använde om dem, ordagrant översatt betyder det ”fördelardosa” men den överförda betydelsen var ”godis för alla”. (Westö 2009: 286.)

I *Hägring 38* har Westö översatt ett ord eller uttryck på ett annat språk i endast 3 fall (6 %) vilket innebär att ord och uttryck på andra språk förblir oöversatta i 48 fall (94 %). Författaren verkar lita på att läsaren har tillräckligt goda språkkunskaper för att förstå inslag på andra språk i texten. Ofta är det möjligt att förstå inslagen med hjälp av kontexten även om läsaren inte behärskar språket i fråga. I andra fall är det kanske svårare att förstå betydelsen utgående från sammanhanget såsom i exempel 5 nedan:

- (5) Gabi såg överraskad och ertappad ut. Hon tittade ner i trottoaren och teg en lång stund.
Le coeur a ses raisons que la raison ne connait pas, sa hon sedan tyst.
Thune kände igen citatet. Han kom inte på något svar, inte något sarkastiskt och vasst men inte heller något förlåtande och klokt.

Du tror säkert du var utbytbar, sa Gabi. Att du var där ena dagen och ersatt och bortglömd den nästa. Men det är inte alls så. (Westö 2013: 276.)

Claes Thunes ex-fru, Gabi, förklarar sin otrohet med hjälp av ett citat av den franske författaren Blaise Pascal, och Thune förstår citatet som på svenska lyder ”Hjärtat har sina skäl, som förnuftet inte fattar”. En läsare som inte har kunskaper i franska går miste om innehållet i det franska citatet men förstår kanske av sammanhanget att Gabi försöker förklara sitt beteende för sin ex-make. Den franska meningen är här svagt markerad eftersom den är kursiverad men översatt.

Integrering

I *Gå inte ensam ut i natten* integreras inslag på andra språk i 98 fall (81 %) medan 23 (19 %) är ointegrerade. Också i *Hägring 38* är majoriteten av inslagen integrerade, det vill säga 44 inslag (86 %) av totalt 51 medan 7 är ointegrerade (14 %). I de flesta fall är inslagen syntaktiskt integrerade men det finns i båda romanerna också prov på morfologisk integrering som i exempel 6 nedan:

- (6) Hur vore det med ett chambre separée på Golf Casino? – där finge de säkert tala ostört. (Westö 2013: 84.)

Exemplet visar att Westö har integrerat den franska substantivfrasen med svenskt genus, och han har valt samma genus som den svenska motsvarigheten, ett rum. Det franska uttrycket är här okursiverat och översatt, det vill säga ommarkerat.

I exempel 7 och 8 nedan har inslag av andra språk integrerats syntaktiskt i en svensk mening. Författaren har flätat in en längre tysk fras i texten när Matilda tänker på hur hon klarade av att tala tyska med en av Thunes affärsbekanta:

- (7) Matilda fick användning för tyskan hon lärt sig på Handelsinstitutet. Hon tyckte att det gick ganska bra, och när hon bett advokaten att nächste Woche wieder anrufen och lagt på luren tänkte hon på Rolf Wankas hakgrop och på hans senaste film Sommarkavaljeren, den skulle ha premiär på Roxy snart. (Westö 2013: 51.)

I ovanstående exempel ger författaren inte någon översättning av den tyska frasen men läsaren kan kanske av kontexten gissa vad den betyder.

I *Gå inte ensam ut i natten* får de manliga medlemmarna i popgruppen vykort från den kvinnliga medlemmen Adriana. På vykortet till Jouni står endast denna franska mening:

- (8) Hon skickade varsitt vykort till Ariel och Jouni, på Jounis kort skrev hon bara: *et on ná meme pas essayé, jamais...* (Westö 2009: 167.)

Det framgår i texten att Jouni gått några kurser i franska och kan antas förstå den franska meningen, medan en läsare som inte behärskar språket antagligen inte förstår den. Kontexten ger inte heller några ledtrådar till vad meningen betyder, men författaren har inte glömt sina läsare. Vykortet dyker upp igen i slutet av boken då Jouni visar en rad gamla vykort för Frank, som är huvudperson i romanens andra del. Det har gått tjugo år sedan vykortet skrevs och Frank översätter med hjälp av sin skolfranska meningen så här: *Och vi har inte ens försökt, aldrig...* (Westö 2009: 423). Författaren binder ihop romanens två delar genom att låta texten på vykortet som ingår i bokens första del bli översatt i bokens andra del. Författaren belönar på detta sätt de läsare som kommer ihåg vykortet vars text betyder mycket för mottagaren Jouni.

3.3 Språkväxlingens funktion

Jag uppfattar flerspråkigheten i *Gå inte ensam ut i natten* som autentisk, och den är en naturlig del av livet för de personer som Westö skildrar i sin roman. I romanen beskrivs en miljö där finskan är det dominerande umgänges- och samhällsspråket. Berättaren Frank återkommer vid flera tillfällen till sin komplicerade relation till svenskan. Social klasstillhörighet var för honom viktigare än språktillhörighet, men Frank lade märke till att flera av hans kamrater med svensk bakgrund vägrade tala språket som inte hade någon hög status i ungdomskulturen:

- (9) Men varken Klasu eller Jami ville tala svenska, och Jami gick så långt att han låtsades att han inte kunde språket alls. Det fanns ingen street cred i svenskan [...] Livet på gatan och gårdarna gick på finska, rock'n'rollen på engelska. Svenskan var något annat, något vekt, något att skämmas för. (Westö 2009: 286.)

Språkväxlingen i romanen *Hägring 38* har en klar funktion. Den svenskspråkiga överklassen i Helsingfors beskrivs som en liten minoritet i minoriteten i 1930-talets Helsingfors. Romanfigurerna kännetecknas förutom av hög utbildning och god ekonomi också av en gemensam språklig varietet, som kunde beskrivas som en sociolekt, det vill säga språklig varietet som kännetecknar en samhällsklass (Einarsson 2004: 135). Denna varietet utmärks bland annat av att replikerna innehåller ord och uttryck från flera olika språk vilket kan ses som ett tecken på talarnas bildning. I romanen finns det en motsättning mellan den bildade svenska överklassen och lägre samhällsklasser som i romanen representeras av Thunes kanslist Matilda Wiik. Den svenska som används i Onsdagsklubben är inte det språk som används i andra socialgrupper, vilket kanslisten Matilda Wiik också uttrycker:

- (10) ”De använde ord som tvingade vanligt folk att ägna tid åt att ta reda på vad det sagda betydde, och skaffade sig – eller så inbillade de sig i alla fall – ett övertag.” (Westö 2013: 201.)

Är inslagen på andra språk då exkluderande eller inkluderande? Vad gäller *Gå inte ensam ut i natten* inkluderar författaren icke-finskkunniga läsare med hjälp av översättningar och förklaringar. Å andra sidan går en läsare som inte förstår finska miste om en del. Denna läsare har antagligen inga problem med att förstå handlingen i romanen, men går kanske miste om den specifika tidsanda och stämning som Westö skapar med hjälp av kontextuella ledtrådar.

I *Hägring 38* upplever Matilda Wiik att hon exkluderas ur den värld hennes arbetsgivare Claes Thune representerar. Hur är det då med läsaren? Exkluderar eller inkluderar Westö läsarna när han använder inslag av till exempel latin, franska eller jiddisch i sin text? Enligt min tolkning handlar det om en medveten exkludering från författarens sida. Han skildrar en värld som inte mera existerar och som inte är bekant för den moderna läsaren. Hur väl läsaren förstår de ofta oöversatta inslagen på andra språk beror naturligtvis på hans eller hennes språkkunskaper, men för de flesta läsare är miljön lika främmande och exotisk som den var för Matilda Wiik och andra romanfigurer som inte ingick i den svenska överklassmiljön.

4 Diskussion

De flerspråkiga inslagen i en text skapar enligt Tidigs (2014) en bild av språkmiljön i texten och markerar därtill en kulturell identitet hos romankaraktärerna. Detta gäller även de två romaner jag diskuterar i denna artikel. Dessutom utgör de flerspråkiga inslagen ett bidrag i beskrivningen av karaktärernas politiska och språkpolitiska hållning. Språkväxlingen i romanerna uppvisar både likheter och skillnader. Inslagen på andra språk är ungefär lika frekventa i romanerna och de integreras på motsvarande sätt. Författaren är emellertid mer sparsam med översättningar och förklaringar i *Hägring 38* i jämförelse med i *Gå inte ensam ut i natten*. Orsaken till detta är att inslagen delvis har olika funktioner i de båda romanerna.

Valet av vilka språk som tas med i texten beror i sin tur på vilken kontext som beskrivs. Min studie understryker således att litterär kontext, form och funktion alltid måste diskuteras i relation till varandra när det handlar om litterär flerspråkighet och språkväxling.

Min studie visar att den litterära flerspråkigheten i Kjell Westös romaner är synnerligen mångfasetterad. I *Hägring 38* möter läsaren en svenskspråkig överklass vars kulturella identitet omfattar kunskaper i språk som hör samman med hög bildning. Att Westö sällan översätter inslag från andra språk till svenska är antagligen ingen slump. Den sammansvetsade men samtidigt isolerade överklassmiljö som beskrivs i romanen framställs som främmande och kanske även skrämmande för en läsare eller romankaraktär som inte förstår de flerspråkiga inslagen. *Gå inte ensam ut i natten* innehåller en del finska och engelska ord och uttryck. De finska uttrycken översätts eller förklaras medan de engelska oftast uppträder oöversatta eller okommenterade. Jag uppfattar att författarens syfte med de översatta och kommenterade finska inslagen är att inkludera de läsare som inte behärskar finska. Det centrala är inte att läsaren förstår finska utan att han eller hon inser att den miljö som beskrivs i romanen huvudsakligen är finskspråkig samt att engelskan utgör en del av den kulturella identiteten hos de unga huvudpersonerna i 1960-talets Helsingfors.

Litteratur

- Arle, Solveig (2006). Man måste tala om klass. [Citerat 21.5.2015.] Tillgänglig: <http://www.nytid.fi/2006/10/man-maste-tala-om-klass/>
- Bäckstedt, Eva (2006). Westös värld är tvåspråkig. *Svenska Dagbladet* 2.10.2006.
- Einarsson, Jan (2004). *Språksociologi*. Lund: Studentlitteratur.
- Eriksson, Harriet (2012). *Språkväxling i fyra svenskspråkiga samtidsromaner*. Avhandling pro gradu. Åbo Akademi.
- Eriksson, Harriet & Saara Haapamäki (2011). Att analysera litterär flerspråkighet. I: *Svenskan i Finland* 12, 43–52. Red. Sinikka Niemi & Pirjo Söderholm. Joensuu: University of Eastern Finland.
- Finnäs, Fjalar (2004). *Finlandssvenskarna 2002. Statistisk rapport*. Helsingfors: Folktinget.
- Haagensen, Bodil (2014). Språkväxling i Vinteräpplen och i Gå inte ensam ut i natten. I: *Svenskans beskrivning* 33, 98–108. Red. Jan Lindström m.fl. Helsingfors: Finska, finskugriska och nordiska institutionen, Helsingfors universitet.
- Haagensen, Bodil (2015). ”Hur vore det med ett chambre separée på Golf Casino?” Språkväxling i Kjell Westös roman Hägring 38. I: *Svenskan i Finland* 15, 30–47. Red. Mona Forsskåhl, Marja Kivilehto, Johanna Koivisto & Pasi Metsä. Tammerfors: Tampere University Press.
- Landqvist, Hans (2012). ”– Kuka ... puhhuu ...? Stönade Esaias. Vem pratar?” Litterär flerspråkighet i Mikael Niemis roman *Mannen som dog som en lax*. Forskningsrapporter från Institutionen för svenska språket, Göteborgs universitet, 2012:4. [Citerat 21.5.2015.] Tillgänglig: <http://gup.ub.gu.se/publication/161016/>
- Landqvist, Hans (2014). ”’Saattana’, tackade Vera på felaktig finska och tog emot den.” Manifest språkväxling i Eija Hetekivi Olssons roman *Ingenbarnsland*. I: *Svenskans beskrivning* 33, 214–223. Red. Jan Lindström m.fl. Helsingfors: Finska, finskugriska och nordiska institutionen, Helsingfors universitet.
- Landqvist, Hans & Siv Björklund (2014). Att analysera flerspråkighet och språkväxling i skönlitteratur på svenska. Förslag till analys av kontextuella komponenter. *VAKKI Publications* 3, 122–133.
- Lindqvist, Marit (2004). ”Språk får inte bli en sanitetsteknisk fråga.” *Språkbruk* 3/2004, 12–15.
- Rantala, Maud (2010). *Språklig kontextualisering i Annika Luthers texter. En deskriptiv analys av svensk-finsk språkkontext i två ungdomsromaner*. Avhandling pro gradu. Vasa universitet.
- Turtiainen, Maarit (2013). Kjell Westö nominerad till både August- och Finlandiapriset. [Citerat 21.5.2015.] Tillgänglig: <http://www.svt.se/nyheter/utiset/svenska/kjell-westo-nominerad-till-bade-august-och-finlandia-priset/>
- Tidigs, Julia (2014). *Att skriva sig över språkgränserna. Flerspråkighet i Jac. Ahrenbergs och Elmer Diktonius prosa*. Åbo: Åbo Akademis förlag.
- Westö, Kjell (2009). *Gå inte ensam ut i natten*. Helsingfors: Söderströms.
- Westö, Kjell (2013). *Hägring 38*. Helsingfors: Schildts & Söderströms.

Text i illustrationer – uttryck för flerspråkighet i den moderna finlandssvenska bilderboken

Maria Kvist

This article presents a piece of ongoing research concerning the use of different languages in Finland-Swedish picture books published in the 21st century. The aim of this article is to examine the way in which text in illustrations, intraiconic text, in picture books published in 2010–2014 illustrate how languages are used to exemplify multilingualism in different contexts in society. Examples are taken from illustrations showing homes and public space (cf. linguistic landscape). The result shows that intraiconic text in different languages (Swedish, Finnish, English, French, German, etc.) is quite common in Finland-Swedish picture books and it often comments on the story taking place in the book, no matter in which language the intraiconic text is written. The function of the intraiconic text is to describe something, for example the contents of a product, in which language a book is written or what bilingual signs look like in public space.

Nyckelord: bilderboksillustrationer, bild och text, finlandssvenska bilderböcker, flerspråkighet, intraikonisk text

1 Inledning¹

Bilderboksforskare menar att bilderboksförfattare och bilderboksillustratörer speglar och granskar sin samtid genom de avtryck som växer fram i bild och text (se t.ex. Hallberg 2007; Lindö 2010: 143). I bilderboken uppstår ett dynamiskt möte mellan de båda konstarterna bild och text, och interaktionen mellan dessa är det centrala för bilderboken som medium (Rhedin 2004: 34; Nordberg 2005: 57). Definitioner av bilderboken lyfter fram det faktum att den vanligen innehåller detaljrika illustrationer som tilltalar läsaren. Därtill omnämns även det dubbla eller samtidiga tilltalet (*dual address, dual audience*) med vilket avses att bilderboken vänder sig till både barnet och den vuxna, framför allt i rollen som medläsare. (Se t.ex. Nodelman 1988: 1–3; Salisbury & Styles 2012: 7.) Diskussionen kring bilderbokens mottagarperspektiv, om vem som ses som den implicita och den explicita läsaren av bilderboken, barnet eller den vuxna (med)läsaren, har resulterat i att forskare talar om bilderbokens dubbla eller samtidiga

¹ Jag tackar Svenska kulturfonden, Svensk-Österbottniska Samfundet och Vaasan yliopistosäätiö för det ekonomiska stöd som möjliggjort detta arbete.

tilltal. Bilderboken anses primärt vara skriven för barn men den ska även tillfredsställa den vuxnas syn på vad som är lämpligt för barn. (Se Nikolajeva 2000: 265; Rhedin 2001: 129; Christensen 2003: 76–79, 287–288.)

Utgående från det ovan nämnda om bilderböcker borde den finlandssvenska bilderboken utgiven på 2000- och 2010-talen spegla ett åtminstone tvåspråkigt, om inte ett flerspråkigt, samhälle både i den primära verbala texten och i de detaljrika bilderna. Med ett dubbelt tilltal ska bilderboken tilltala inte bara barnet utan även den vuxna (med)läsaren. Interaktionen mellan text och bild kan delvis leda till att de båda konstarterna integreras i samma konstart, i illustrationen, genom att illustratören väljer att sätta in text i den, det som litteraturvetaren Maria Nikolajeva (2000: 82–84) kallar för *intraikonisk text* (*intraiconic text*). Vad förmedlar då den intraikoniska texten med tanke på flerspråkigheten?

2 Syfte, material och metod

Syftet med den här studien är att genom att granska den intraikoniska text som finns i moderna finlandssvenska bilderböckers illustrationer analysera dess funktion med fokus på hur två- och flerspråkigheten kommer till uttryck i dem. Många händelser i bilderböckerna i mitt material beskriver sådant som sker i hemmet eller ute i någon form av stadsmiljö, vilket jag här valt att kalla samhället. I den här studien ser jag närmare på dessa två miljöer. I analysen kommer jag först att kort kommentera formen på den intraikoniska texten och därefter den funktion som den intraikoniska texten har, med andra ord i vilket sammanhang den förekommer, hur den ser ut och vilken dess funktion är i läsningen av den bilderbok den förekommer i. Jag kommer även att kort kommentera läsarperspektivet i anknytning till de intraikoniska texterna och förståelsen av dem.

Materialet består av ett urval finlandssvenska bilderböcker utgivna under perioden 2010–2014 (se litteraturförteckningen). Alla böcker är utgivna på Schildts & Söderströms förlag (tidigare två olika förlag, sammanslagna sedan 1.2.2012) vars

huvudsakliga verksamhet är att publicera litteratur på svenska i Finland. Förlaget har i likhet med andra finländska förlag under det senaste decenniet satsat systematiskt på utgivningen av barn- och ungdomslitteratur. Den satsning som gjordes kring millennieskiftet på utgivning av barn- och ungdomsböcker har kommit att bära frukt speciellt under de senaste åren, inte bara i Finland utan även utomlands genom översättningar. (Heikkilä-Haltonen 2014; Schildts & Söderströms 2015.) Jag har valt bilderböcker utgivna vid Schildts & Söderströms främst för förlagets uttalade satsning på utgivningen av finlandssvenska bilderböcker och för att deras böcker är lätta att få tillgång till via bokhandlar och bibliotek jämfört med böcker utgivna på mindre förlag eller böcker som getts ut på eget förlag. Perioden för utgivningen har jag valt för att ha ett så nytt material som möjligt.

För analysen har jag excerperat alla ställen där illustrationerna i urvalet av bilderböcker innehåller intraikonisk text. Därefter har jag valt de ställen där hemmet eller samhället illustrerats för att sedan analysera formen i den intraikoniska texten i excerpterna. Jag har sett på vilka språk som används i den intraikoniska texten, om den består av enstaka ord, fraser eller meningar samt sammanhanget den förekommer i för att bestämma dess funktion.

De finlandssvenska bilderböcker som ingår i den här studien är inte paginerade, vilket gör att jag exkluderar sidhänvisningen då jag hänvisar till bild eller text i dem. Tillstånd för återgivning av bilderboksillustrationer har inhämtats från förlaget och upphovsrätten till bilderna är angiven enligt förlagets anvisning.

3 Den finlandssvenska bilderboken sedan år 2000

I ett internationellt perspektiv kan fastställas att den finska barn- och ungdomslitteraturen fått allt mer uppmärksamhet exempelvis genom att den stod i fokus på bokmässan i Frankfurt så sent som år 2014. Litteraturvetaren Elina Druker har i sin doktorsavhandling studerat den moderna bilderboken i de nordiska länderna. Hon konstaterar att det finns skillnader mellan de nordiska länderna bland annat vad gäller

bilderboksestetiken. I Danmark och Sverige har man redan tidigt integrerat bild och text, medan bilderboksförfattarna och bilderboksillustratörerna i Finland och Norge föredragit den illustrerade prosatexten. I bilderböcker utgivna i Finland har alltså en explicit uppdelning mellan text och bild en etablerad ställning, men jämsides med denna tradition har en text- och bildintegration utvecklats. (Druker 2008: 21.)

Det har talats om en bilderboksboom på finlandssvenskt håll under 2000- och 2010-talen. Den anses ha fått sin början med Tove Appelgrens och Salla Savolainens första bok om Vesta-Linnéa, *Vesta-Linnéa och monstern* (2001). Den finlandssvenska bilderboken anses så här i mitten av 2010-talet blomstra och ha en lysande framtid. (Strandén 2013.) Litteraturvetaren Mia Österlund (2012: 205–208) menar dock att bilderboksboomen kanske är något överskattad med tanke på hur få verk som i själva verket publiceras.

I likhet med Österlund har även litteraturvetaren Maria Lassén-Seger (2012) noterat att vuxenkaraktärerna kommit att ta allt mera plats i den moderna finlandssvenska bilderboken. Detta kan ses som ett resultat av att bilderboken numera ska fungera generationsöverskridande, men man kan även se det som ett arv från Tove Janssons *Muminsvit*, vilken kännetecknas av färgstarka vuxenkaraktärer. Återkommande teman i 2000-talets finlandssvenska bilderbok är kärlek och relationer, i synnerhet vuxnas kärlek och relationer, men den finlandssvenska bilderboken kännetecknas i dag även av en bredd inom vilken man skildrar allt från homosexualitet till konflikter mellan barn och vuxna. Bilderboksförfattarna och bilderboksillustratörerna utgår medvetet från ett barns perspektiv, men drar sig samtidigt inte för att behandla ämnen som berör vuxna. Detta leder till att generationsöverskridande möten påfallande ofta tar plats i den finlandssvenska bilderboken. Genom att bilderboksförfattarna och bilderboksillustratörerna tar både de vuxna läsarna och de läsande barnen på allvar, skapar de en produkt som passar båda målgrupperna. Detta betyder att de finlandssvenska bilderböcker som publicerats sedan år 2000 ger läsarna en tankeställare samtidigt som de uppmanar till upprepade gemensamma läsningar. (Lassén-Seger 2012: 12–18; Österlund 2012: 205–213.)

Den finlandssvenska barnboksförfattaren Monica Vikström-Jokela använder i sina verk bland annat person- och ortnamn som tyder på att omgivningen är svenskspråkig. Detta gör hon för att skapa barnböcker med en finlandssvensk känsla. Hon tar även kulturen till sin hjälp, exempelvis benämner hon typiska saker i skolan eller hur man firar självständighetsdagen. Barnboksförfattaren menar att det är ett ständigt balanserande att skriva på ”finlandssvenska”. För att ta hänsyn till sverigesvenska läsare borde finlandismer såsom *WC-papper* och *pulpet* undvikas och i stället borde de sverigesvenska benämningarna *toapapper* och *bänk* användas. (Jokela 2012: 20–21; jfr af Hällström-Reijonen 2007 om användning av finlandismer och om finlandssvensk språkvård i anknytning till skönlitteratur.)

4 Intraikonisk text

Det är inte helt ovanligt att text och bokstäver sätts in i illustrationer i bilderböcker. Exempelvis nämner Druker Tove Janssons illustrationer i vilka man kan se text bland annat på brev och skyltar. Illustratörer visualiserar bokstäver, ord och längre texter genom olika typografiska laboreringar. Att infoga ord, satser eller meningar i illustrationer menar Druker har ett band till den visuella poesin vilken hade sin början i antikens figurdiktning. Texten i illustrationerna kan ha olika funktioner, exempelvis kan omvälvande händelser eller olika stämningar illustreras genom svajande ord eller textrader. I den moderna bilderboken kan texten i illustrationerna även stärka berättelsens absurditet. (Druker 2008: 99 ff.)

För text som finns i en illustration använder Nikolajeva termen *intraikonisk text*. Man förmodar ofta att den intraikoniska texten inte har någon större relevans för berättelsen, men Nikolajeva vill påvisa att så inte är fallet. Om illustratören satt in text i en illustration så ska läsaren fundera på textens funktion. Nikolajeva anser att den text som finns i illustrationen på något sätt ska kommentera eller motsäga den primära verbala berättelsen. Den intraikoniska texten tillfogar enligt Nikolajeva metafiktiva kommentarer till den primära verbala texten och den kan bidra med en vägledning i att

förstå berättelsen. Därtill fästs läsarens uppmärksamhet på de visuella detaljerna och läsaren uppmanas studera bilden noggrannare. (Nikolajeva 2000: 82–84.)

Samtidigt som Nikolajeva talar om att läsaren ska se närmare på den intraikoniska texten i bilderböcker lyfter hon även fram bilderbokens egenartade förutsättning vad gäller miljöbeskrivning. Den primära verbala texten kan i någon mån berätta om miljön medan illustrationen omedelbart kan ge läsaren alla detaljer i miljöbeskrivningen. Det är vanligt att bilderboksskaparna helt förlitar sig på att miljöbeskrivningen ges i illustrationen, inte i den primära verbala texten. (Nikolajeva 2000: 119.) Genom att i illustrationerna inkludera intraikonisk text kan illustratören visa på den språkliga verkligheten i den miljö som beskrivs. I den finlandssvenska bilderboken är det exempelvis möjligt att med hjälp av den intraikoniska texten visa hur de båda nationalspråken, finska och svenska, fungerar, men även att upplysa om användningen av andra språk i den miljö som skildras. (Jfr Kvist 2012: 117, 121.)

Barnlitteraturforskaren Carole Scott (1999) hävdar att barnet primärt fokuserar på illustrationerna medan den vuxna primärt utgår från den skrivna texten, vilket i förlängningen betyder att barnet och den vuxna inte upplever samma aspekter i sin läsning av en bilderbok. Hon menar att bilderböcker på några punkter vänder sig till barnet, på andra punkter till den vuxna läsaren och däremellan vänder bilderboken sig till både barnet och den vuxna. Enligt Scott uppfattar barnet detaljer i illustrationerna som den vuxna förbiser, medan det i bilderboken kan ingå exempelvis intertextuella referenser och humor som bara uppfattas av den vuxna. (Scott 1999: 99–100.) I bilderbokens illustrationer finns intraikonisk text som uppfattas av både barnet (det läskunniga barnet och det icke-läskunniga barnet i högläsningen genom den vuxna) och den vuxna, men det förekommer även intraikonisk text som kan förstås endast av den vuxna läsaren, till exempel av den typ som Rhedin avser med *metabildeffekter*. Med *metabildeffekt* menar Rhedin till exempel tidningar och boktitlar som finns i illustrationerna i bilderboken, och dessa fungerar som ett budskap som vanligen endast den vuxna läsaren förstår. Den tjänar vanligen som en metafiktiv eller en humoristisk visuell kommentar. (Nikolajeva 2000: 82–84; Rhedin 2001: 140–143.)

Den intraikoniska texten kan alltså sägas beskriva hur det *lingvistiska landskapet* (för definition se t.ex. Gorter 2006) ser ut i den miljö där bilderboken utspelas. När ett samhälle visualiseras i en bilderbok, i det här fallet i finlandssvenska bilderböcker, torde illustratören även fundera på hur det lingvistiska landskapet kommer till uttryck i den intraikoniska texten. För att beskriva en två- eller flerspråkig miljö kan den intraikoniska texten vara just två- eller flerspråkig, alternativt förekommer enspråkig text, men på flera språk i den skildrade miljön. Även om bilderboken ges ut i en två- eller flerspråkig miljö kan illustratören låta bli att i sina illustrationer lyfta fram denna i bilderboken. I stället kan illustratören utgå ifrån bokens huvudspråk och inkludera endast intraikonisk text på det språket eller så kan illustratören välja ett demonstrativt anonymiserat sätt. Utan en intraikonisk text kan förpackningens innehåll bli oklart för läsaren. Blanka ytor och textlösa ytor blir svårgreppbara för läsaren. För barnet som inte ännu kan läsa kan det bli svårt att begripa det illustrerade om det inte finns någon igenkänningspotential i det. (Hellström 2011: 157.) Dylika demonstrativt anonymiserade bilder på olika förpackningar förekommer även i mitt material (så är fallet i flertalet av Appelgrens och Savolainens Vesta-Linnéa-böcker) och det tycks vara en rätt vanlig strategi bland illustratörerna i de finlandssvenska bilderböckerna (jfr Kvist 2012). Dessa ligger dock utanför den här studien eftersom de inte innehåller intraikonisk text som informerar läsaren om det lingvistiska landskapet.

5 Intraikonisk text i den moderna finlandssvenska bilderboken

Formen på den intraikoniska texten, i urvalet av finlandssvenska bilderböcker i den här studien, är vanligen ett ord, så som i de exempel som finns i bild 1. Ibland ser man bara delar av ett ord, men intraikonisk text som är avkapad förekommer dock sällan i materialet. När avkapad intraikonisk text förekommer är det ändå tydligt vad som saknas (se bild 5 och analysen av Kivelä & Bondestam 2013 i anknytning till bilden). Det är inte ovanligt med intraikonisk text i form av en fras eller sats, däremot är det rätt ovanligt med längre texter så som flera meningar (för exempel se bild 2). (Jfr Kvist 2012: 118–119.) Intraikonisk text i de studerade bilderböckerna förekommer bland annat på svenska (böckernas huvudspråk), finska, engelska och franska. Dessa kan ses

som högstatusspråk i den finlandssvenska bilderboken i och med att de två första är landets nationalspråk och de två senare stora europeiska språk (jfr Söderling 2005; Tidigs 2014: 54).

Bild 1. Exempel på intraikonisk text i Anna Härmäläs *Du hör inte hit, Beiron* (2011).

Nikolajeva (2000: 82) menar att läsaren ska fundera på den intraikoniska textens funktion. I det undersökta materialet har den intraikoniska texten åtminstone tre olika funktioner. Den kan vara av beskrivande slag, det vill säga den beskriver och förtydligar något som man ser i illustrationen, såsom i bild 1 där skräpkorgen både i bild och i intraikonisk text förtydligas gälla för bioavfall. Den kan också vara av beskrivande slag då den kommenterar händelser i den primära verbala texten. Den intraikoniska texten kan till slut även ha en kommenterande och informativ funktion för läsaren, på det sätt som texterna ”herr Glads mamma” och ”herr Glad som liten” har i bild 2 (Kivelä & Bondestam 2014).

Ur en flerspråkighetssynvinkel kan den intraikoniska texten ha ytterligare funktioner. Med hjälp av intraikonisk text kan illustratören förmedla hur en två- eller flerspråkig miljö kan se ut. I de följande avsnitten ser jag närmare på den intraikoniska textens funktion.

5.1 Intraikonisk text i illustrationer som visualiserar hemmet

Den intraikoniska texten i samband med att man illustrerar en hemmiljö förekommer vanligen på väggar, tidningar, böcker eller på olika slags produkter som används i

hemmen (se bild 2). Den intraikoniska text som finns på väggar är vanligen en del av interiören och finns med som dekoration i hemmen, till exempel som tavlor med ordstäv så som i Kivelä och Bondestam 2014 (bild 2). Dessa förekommer vanligen på svenska, eller så som i Kivelä och Bondestam (2014) på en modifierad form mellan latin och svenska, vilket skapar en humoristisk effekt för läsaren som känner igen det latinska ordspråket som står som grund, *Amor vincit omnia*, 'kärleken övervinner allt'. I tavlan har orden hamnat i fel ordning och *vincit* blivit *vimsit*, vilket härleds från ordet *vimsig*. Varianten med språkväxlingen och den omvända ordföljden refererar förmodligen även till bokens huvudkaraktär, herr Glad. Liknande exempel kan ses som budskap till den vuxna läsaren som känner till bland annat ordspråk på olika språk, medan de yngre läsarna inte förstår den innehållsliga betydelsen. (Rhedin 2001: 141; jfr Kvist 2012: 120.)

Bild 2. Illustrationer som visar intraikonisk text i hemmiljö.

De tidningar och böcker som förekommer i illustrationerna som visualiserar hemmet har främst titlar och namn på svenska och engelska (se bild 2). I det material som ingår i den här studien förekommer en del tidningsomslag och bokpärmar i illustrationerna, vilket jag tolkar som illustratörernas sätt att visa att läsning ingår i familjernas aktiviteter. Samtidigt kan valet av namn på boken eller tidningen även gå i dialog med den primära verbala texten och berättelsen. Så är fallet i Annika Sandelins och Linda Bondestams *Businnan blir kär* (2011) där läsaren genom den intraikoniska texten ser kvinnan i hemmet läsa en tidning som heter *Mamma* med tillägget *Att föda hemma*. Detta är en direkt kommentar till de fortsatta händelserna i boken.

De böcker som finns i illustrationerna och har titlar på andra språk än bokens huvudspråk, svenska, läses främst av de vuxna, men det förekommer även att bilderboks barnen läser böcker med engelsk titel. Exempelvis kan man tolka det så att det är bröderna Pixon som läst eller i alla fall bläddrat i en bok med titeln *Barcelona by night* (se bild 2; Kivelä & Bondestam 2013) och att en av flickorna i Christel Rönns *Det vidunderliga ägget* (2011) läser en bok med titeln *Hello Kitty*. I det senare fallet kan man trots allt inte vara helt säker på om boken är skriven på engelska eftersom titeln anspelar på den internationellt kända figuren med det engelska namnet och böcker med samma titel kan tänkas förekomma på flera språk. Däremot tyder allt på att vuxna i bilderböckerna förutom svenska tidningar och böcker även läser engelska sådana. Pappan i *Det vidunderliga ägget* sitter i en av illustrationerna med en bärbar dator i famnen och boken *Fonts from A to Z* bredvid sig (bild 2; Rönns 2011). En tolkning av att det förekommer ett flertal titlar på engelska i de finlandssvenska bilderböckerna kan vara att illustratörerna velat belysa det faktum att det läses på flera språk i hemmen i dag, speciellt på engelska.

De produkter, främst mat- eller kroppsvårdsprodukter, som finns i illustrationerna i urvalet bilderböcker i den här studien visar att produkterna alltsomoftast har namn på svenska. I några enstaka fall förekommer andra språk i produktnamnen, eller så kan det till och med ske en språkväxling i namnet såsom i bild 3 då man kan läsa *Kurts amour amour* på lådan med bakelser (Kivelä & Bondestam 2014). Produkter som ingår i illustrationer i bilderböcker finns där för att de förekommer i en för läsaren bekant

omgivning, det vill säga är en del av vardagen, men de fungerar även som stiliserade symboler för dylika ting (jfr Hellström 2011: 151).

Bild 3. Produkter i illustrationer om hemmiljö i finlandssvenska bilderböcker.

I bild 3 ges innehållsinformation på svenska när det gäller matprodukter som står på köksbordet hemma hos kon Betty (Gullichsen & Knuutinen 2012). I den intraikoniska texten kan vi läsa att hon äter *morgonflingor* och *kovitamin* till frukost. Utan den intraikoniska texten skulle vitaminburkens innehåll bli oklart för läsaren eftersom det inte finns något annat än etiketten som berättar om burkens innehåll, medan flingförpackningens innehåll förtydligas genom att det på förpackningen tecknats flingor. I det ovan nämnda fallet där det sker en språkväxling i den intraikoniska texten på en låda med bakelser förmedlas inte innehållet genom texten. Snarast handlar det om en humoristisk vinkling i kombination med en känslubeskrivning (jfr Scott 1999: 99–100; Nikolajeva 2000: 82–84; Rhedin 2001: 140–143). Tidigare i boken har läsaren kunnat läsa *Kurts konditori* på en låda med bakelser i, medan lådtexten senare i boken

gjorts om till *Kurts amour amour* (Kivelä & Bondestam 2014). Herr Glad försöker få fröken Citron på fall genom att bjuda på bakelser och här bidrar lådtexten till att lyfta fram de känslor som herr Glad hyser för fröken Citron. I en vidare granskning av matprodukter i mitt material förefaller det att produktnamnen kan förekomma på andra språk än svenska i de hem som finns i illustrationerna. Vinet hemma hos Allan och Udo har fått en etikett med texten *EL VINO* vilket tyder på att vinet är spanskt (bild 3; Lindeberg & Bondestam 2011).

Användningen av högstatusspråket engelska i intraikonisk text som beskriver produkter är minimal i materialet i den här studien, endast några få belägg förekommer (jfr Kvist 2012: 119). Detta är något överraskande då engelskan tillsammans med finskan i övrigt tycks vara rätt påtaglig i finlandssvensk litteratur (se t.ex. Malmio 2011). Mycket av den produktbeskrivande intraikoniska texten är på bilderböckernas huvudspråk svenska, men därtill förekommer andra, mer ovanliga, europeiska språk. Det kan tänkas att den intraikoniska texten inte är avgörande för om man förstår produktinnehållet eller inte, speciellt inte för en läsare som inte förstår texten på produkten (jfr Hellström 2011). Snarast kan formen och kontexten produkten förekommer i vara det som är av betydelse för förståelsen. Däremot verkar den intraikoniska texten bidra med större tolkningsmöjligheter de gånger den inkluderar mer än en produktbeskrivning. Den ger då läsaren förståelse på ett bredare plan genom samspelet mellan bild och text. Min analys av *Kurts amour amour* ovan visar att den intraikoniska texten innefattar en djupare mening.

Två- eller flerspråkiga skyltar och dylikt saknas så gott som helt när hemmet finns som illustration. All intraikonisk text är enspråkig, förutom när språkväxling sker på den ovan nämnda bakelselådan. Analysen visar att många språk är synliga i hemmet men att de inte förekommer parallellt inom samma ram utan i olika sammanhang.

5.2 Intraikonisk text i illustrationer som beskriver samhället

I den intraikoniska text som förekommer i en illustration som visualiserar ett samhälle ingår vanligtvis olika typer av skyltar eller text på byggnader (jfr lingvistiska landskap i

Gorter 2006). Det är vanligt att den intraikoniska texten är av beskrivande natur när den förekommer i illustrationer som belyser samhället, så som Härmäläs (2011) illustration i bild 4 där läsare med stöd av den intraikoniska texten får veta att bokens huvudperson Beiron är på väg att delta i en hundutställning. Utan den intraikoniska texten skulle läsaren förstå att händelsen utspelar sig på en hundutställning, främst tack vare händelser som skett tidigare i boken, men den intraikoniska texten förtydligar genom *sisään/ingång* att Beiron nu är på väg att delta i hundutställningen. Samhället som beskrivs i boken åskådliggörs som tvåspråkigt genom att Härmälä inkluderat både svenska och finska i den intraikoniska texten. Situationen med text både på finska och på svenska i gatubilden är bekant för dem som lever i en tvåspråkig miljö. Härmäläs illustrationer med den för den finlandssvenska läsaren bekanta utformningen med tvåspråkiga skyltar ger läsaren ett igenkännande; de har den speglingsfunktion av samhället som bilderboken så ofta sägs ha, i det här fallet av ett tvåspråkigt samhälle.

I andra exempel där Härmälä använder sig av tvåspråkiga skyltar i sina illustrationer av samhället kan även den kontext som den intraikoniska texten förekommer i beskriva det den intraikoniska texten belyser. Exempelvis kan läsaren i Härmälä (2013) se hur en tvåspråkig skylt både på svenska och på finska informerar om att det steks våfflor vid ett marknadsstånd. Texten har dock anpassats till det hundsamhälle som beskrivs i boken och därtill har illustratören inkluderat en humoristisk visuell kommentar till läsaren genom att döpa våfflor till *wufflor/vuhveleita*. Det onomatopoetiska uttrycket anspelar på hundlätet både på svenska och på finska och hänvisar till det faktum att händelserna utspelas i ett hundsamhälle. (Se bild 4; Härmälä 2013.)

Bild 4. Tvåspråkigt samhälle i illustrationer i finlandssvenska bilderböcker.

I likhet med Härmälä använder även Gunnervall sig av samma sätt att i illustrationer visa på ett tvåspråkigt samhälle (se bild 4; Valtiala & Gunnervall 2010). I en överblick över den lilla staden som illustreras i boken *Jonna och mirakelträdet* förekommer rikligt med skyltar på affärshusen eller i affärshusens fönster. Skyltarna är vanligen tvåspråkiga finska-svenska. Exempelvis kan vi på ett uppslag läsa i den intraikoniska texten att det i den lilla staden finns en bokhandel, en blomsterhandel och en leksaksaffär. Alla dessa är angivna på både finska och svenska enligt modellen *kirjoja/böcker*, *blommor/kukkiä* och *leluja/leksaker*. Vad beträffar den intraikoniska texten som berättar om hurdana affärer det finns i stadsbyn i bild 4 kommer den finska texten först och sedan den svenska i två fall, medan den svenska texten kommer före den finska när det gäller blomsterhandeln. Att texten på de båda språken kommer i olika ordning kan tolkas som att staden som finns på bild är balanserat tvåspråkig i och med att det inte tycks spela någon roll på vilket språk skyltningen inleds.

Med tanke på den ökade användningen av olika språk i olika kontexter i samhället så kan läsaren tänka att detta även borde synas i bilderboksillustrationerna. I materialet i den här studien kan jag konstatera att det förekommer en del illustrationer med intraikonisk text på andra språk än landets nationalspråk. I flera bilderböcker visas exempel på intraikonisk text som är gångbar på flera språk, exempelvis förekommer *café* i flera böcker. I Valtiala och Gunnervall (2010) där övriga skyltar på samma uppslag är både på finska och på svenska skiljer sig café-skylden från de andra genom att den är enspråkig då det finska *kahvila* inte finns med i den intraikoniska texten. Å andra sidan är *café* internationellt gångbart och något bilderboksläsaren kan tänka sig se även i gatubilden i en stad, det vill säga det återspeglar en gatubild.

Bild 5. Intraikonisk text på andra språk än svenska och finska i illustrationer som belyser samhället.

Den intraikoniska texten *café* kan även ses i Lindeberg och Bondestam (2011) där den förekommer i gatubilden som text i ett fönster (bild 5) på liknande sätt som i Valtiala och Gunnervall (2010). I samma illustration finns under fönstret en längre intraikonisk text skriven på engelska. I texten ingår en hänvisning till rockgruppen Scorpions, vars låt med titeln *Love will keep us alive* det refereras till. Som tidigare nämnts är det rätt ovanligt med längre intraikonisk text, men detta är ett exempel på när sådan förekommer och när den därtill är på ett annat språk än bilderbokens huvudspråk. Då

illustrationen inkluderar denna textrad kan det ses som ett sätt att kommentera den primära verbala berättelsen (se Nikolajeva 2000: 82–84). Huvudkaraktärernas kärlek till varandra bekräftas slutligen, och låtnamnet fungerar därmed som en kommentar till denna händelse och förstärker den primära verbala textens utsaga: kärleken håller oss samman.

I materialet som ingår i den här studien förekommer alltså intraikonisk text även på andra språk då samhället belyses med illustrationer. Ett exempel på detta är när soporna i sopbilen i Kiveläs och Bondestams *Bröderna Pixon och TV:ns hemtrevliga sken* (2013) finns i bild (se bild 5). Några sopor ligger i påsar som har text på tyska: *spiegel* och *Da ist niemand zu Hau[se]* (de bokstäver som är inom klamrar saknas i den intraikoniska texten). Tyska förekommer även i den primära verbala texten i Kiveläs och Bondestams bok så det känns inte oväntat att det finns med även i den intraikoniska texten. Den kortare intraikoniska texten kan tolkas som att bröderna Pixons verklighet är en spegling av många barnfamiljers vardag: det blir mycket stillasittande framför allt framför tv:n och andra moderna medier. I den primära verbala texten får läsaren nämligen veta att bröderna Pixon inte har upplevt världen annat än genom tv:n och att ”[d]e tar pauser endast för att hämta mer godis eller för att spela lite på datorn”. Den längre intraikoniska soppåsetexten har i det här fallet en rätt distinkt koppling till den primära verbala texten i bilderboken. Bröderna har efter mycket tv-tittande gett sig ut på bakgården och faktum kvarstår att ingen är hemma. Genom att studera den intraikoniska textens funktion kan man i dessa två fall konstatera att det från illustratörens sida är ett sätt att kommentera, åtminstone för den tyskkunniga vuxna läsaren, bilderbokens budskap, samtidigt som den även genom illustrationerna vägleder läsaren till att förstå berättelsen. Samtidigt visar den intraikoniska texten här på att text på andra språk förekommer i många olika kontexter i samhället, till och med på (sop)påsar, och att det är värt att studera den närmare då den, precis som Nikolajeva (2000: 82) konstaterat, kan kommentera eller motsäga det som den primära verbala berättelsen säger.

6 Slutord

Den intraikoniska textens funktion i den finlandssvenska bilderboken utgiven under perioden 2010–2014 är framför allt att beskrivande förtydliga eller kommentera den primära verbala texten. Den intraikoniska texten kan på de ovan påvisade sätten åskådliggöra hur det lingvistiska landskapet ser ut i det samhälle som finns i illustrationerna i bilderböckerna, hur olika språk används i samhället men även i hemmen. I materialet kan skönjas en skillnad mellan användningen av intraikonisk text när hemmet skildras och när samhället skildras i och med att intraikonisk text som uttrycker samma sak på två språk förekommer när samhället åskådliggörs men inte i den hemmiljö som illustratörerna visualiserat. De tvåspråkiga skyltarna i illustrationerna är för den finlandssvenska publiken något som speglar det lingvistiska landskapet i Finland och därmed kan man anta att igenkänningen är stor. Det bör även konstateras att användningen av intraikonisk text varierar bland illustratörerna; medan en del illustratörer använder rikligt med intraikonisk text på flera språk i samma verk, använder andra sig knappt av intraikonisk text alls.

Studien visar att intraikonisk text förekommer på många språk i den moderna finlandssvenska bilderboken, och att den, oavsett vilket språk den är skriven på, ofta kommenterar händelserna i den primära verbala texten. Också för materialet i den här studien gäller det faktum att det är endast den vuxna läsaren som uppfattar en del intertextuella referenser och humoristiska kommentarer (jfr Scott 1999: 99–100; Nikolajeva 2000: 82–84; Rhedin 2001: 140–143). Läsarens språkkunskaper är även av betydelse eftersom det sällan i dessa situationer förekommer någon förklaring eller översättning till bokens huvudspråk.

I materialet i den här studien ingår även en del illustratörer som använder sig av collageteknik i sina bilderboksbilder. Användningen av collageteknik innebär att illustratören inför text- och färgytor som fogas samman med figurativa element (Druker 2005: 34–35). Dessa illustrationer har jag uteslutit i den här studien, men jag kan konstatera att de är värda att granska närmare inom mina fortsatta studier. Användningen av collagetekniken har medfört att bilderboksillustrationerna berikats med en mängd

texter på olika språk och dessa bidrar på en annan nivå än den intraikoniska texten till att visualisera ett flerspråkigt samhälle.

Material

- Appelgren, Tove & Salla Savolainen (2001). *Vesta-Linnéa och monsternmamman*. Helsingfors: Söderströms.
- Gullichsen, Anna & Cara Knuutinen (2012). *Betty är en speciell sorts ko*. Helsingfors: Söderströms.
- Härmälä, Anna (2011). *Du hör inte hit, Beiron*. Helsingfors: Schildts.
- Härmälä, Anna (2013). *Du bestämmer själv, Jori*. Helsingfors: Schildts & Söderströms.
- Kivelä, Malin & Linda Bondestam (2013). *Bröderna Pixon och TV:ns hemtrevliga sken*. Helsingfors: Schildts & Söderströms.
- Kivelä, Malin & Linda Bondestam (2014). *Den förträfflige herr Glad*. Helsingfors: Schildts & Söderströms.
- Lindeberg, Minna & Linda Bondestam (2011). *Allan och Udo*. Helsingfors: Söderströms.
- Rönns, Christel (2011). *Det vidunderliga ägget*. Helsingfors: Söderströms.
- Sandelin, Annika & Linda Bondestam (2011). *Businnan blir kär*. Helsingfors: Söderströms.
- Valtiala, Nalle & Maarit Gunnervall (2010). *Jonna och mirakelträdet*. Helsingfors: Schildts.

Litteratur

- Christensen, Nina (2003). *Den danske billedbog 1950–1999*. Frederiksberg: Roskilde Universitetsforlag.
- Druker, Elina (2005). Det nyckfulla alfabetet – om bokstävernas materialitet i barnlitteraturen. I: *Barnboken – Journal of Children's Literature Research* 28 (2), 33–40. [Citerat 26.11.2015.] Tillgänglig: <http://www.barnboken.net/index.php/clar/article/view/85/85/>
- Druker, Elina (2008). *Modernismens bilder. Den moderna bilderboken i Norden*. Göteborg: Makadam.
- Gorter, Durk (2006). Introduction: The Study of the Linguistic Landscape as a New Approach to Multilingualism. *International Journal of Multilingualism* 3, 1–6.
- Hallberg, Kristin (2007). Suverän skildring av barns vardag. *Svenska Dagbladet* 17.9.2007. Tillgänglig: <http://www.svd.se/suveran-skildring-av-barns-vardag/>
- Heikkilä-Halttunen, Päivi (2014). Reading matters? On new books for young readers. *Books from Finland. A Literary Journal*. [Citerat 28.5.2015.] Tillgänglig: <http://www.booksfromfinland.fi/2014/01/reading-matters-on-new-books-for-young-readers/>
- Hellström, Martin (2011). ”Det blir mackor med O’boy och O’boy. Och flingor med O’boy”. Förpackning och varumärke som representation av det vardagliga livet och konsumtionen som frigörelse. *Barnboken – Journal of Children's Literature Research* 34 (1), 151–164. [Citerat 25.11.2015.] Tillgänglig: <http://www.barnboken.net/index.php/clar/article/view/31/31/>
- Hällström-Reijonen, Charlotta af (2007). Tavaststjerna i provinsialismernas snårskog. Det sverigesvenska förlagsargumentet i finlandssvensk språkvård. *Språk och stil* 17, 152–192.
- Jokela, Kerttu (2012). Ellenin ”äiti” tasapainoilee suomenruotsiksi. *Onnimanni* 2/2012, 20–22.
- Kvist, Maria (2012). Uttryck för två språks samexistens i en bilderbok. I: *Svenskan i Finland* 13, 112–123. Red. Siv Björklund, Harry Lönnroth & Nina Pilke. Vasa: Vasa universitet.
- Lassén-Seger, Maria (2012). Anarchy and idyll in Finland-Swedish picture books. I: *5 ways into Finnish books for children and young readers*, 15–18. Red. Hannele Jyrkkä, Tiina Lehtoranta & Tiia Strandén. Helsinki: FILI Finnish Literature Exchange.
- Lindö, Rigmor (2010). *Det tidiga språkbudet*. Lund: Studentlitteratur.

- Malmio, Kristina (2011). Ut i vida världen. Flerspråkighet i några finlandssvenska romaner på 1990- och 2000-talen. I: *Både och, sekä että. Om flerspråkighet. Monikielisyydestä*, 293–317. Red. Heidi Grönstrand & Kristina Malmio. Helsingfors: Schildts.
- Nikolajeva, Maria (2000). *Bilderbokens pusselbitar*. Lund: Studentlitteratur.
- Nodelman, Perry (1988). *Words about Pictures: the narrative art of children's picture books*. Athens: University of Georgia Press.
- Nordberg, Harald (2005). Når bilde og tekst forteller sammen – et bildebokterapeutisk innspill. I: *Møte mellom ord og bilde. Ein antologi om bildebøker*, 52–73. Red. Nina Goga & Ingeborg Mjør. 2 uppl. Oslo: Cappelen akademisk forlag.
- Rhedin, Ulla (2001). *Bilderboken – på väg mot en teori*. 2 uppl. Stockholm: Alfabeta.
- Rhedin, Ulla (2004). *Bilderbokens hemligheter*. Stockholm: Alfabeta.
- Salisbury, Martin & Morag Styles (2012). *Children's Picturebooks. The art of visual storytelling*. London: Laurence King Publishing.
- Schildts & Söderströms (2015). [Citerat 21.5.2015.] Tillgänglig: <http://www.sets.fi/forlaget/>
- Scott, Carol (1999). Dual Audience in Picturebooks. I: *Transcending Boundaries. Writing for a Dual Audience of Children and Adults*, 99–110. Red. Sandra L. Beckett. New York: Routledge.
- Strandén, Tiia (2013). The Finland-Swedish Literary Landscape Today. I: *COOL Swedish Titles from Finland*, 3–6. Red. Sarah Death. Kent: Swedish Book Review. Tillgänglig: <http://www.swedishbookreview.com/article-2013-S-stranden-tiia.php/>
- Söderling, Trygve (2005). Den fiktiva stadens fiktiva språk. Om fruktan för finskan i finlandssvensk litteratur. [Citerat 28.5.2015.] Tillgänglig: http://www.saunalahti.fi/trygvsod/slammer/2005/Den_fiktiva_stadens_fiktiva_sprak.html/
- Tidigs, Julia (2014). *Att skriva sig över språkgränserna. Flerspråkighet i Jac. Ahrenbergs och Elmer Diktonius prosa*. Åbo: Åbo Akademis förlag.
- Österlund, Mia (2012). Vart tog barnet i bilderboken vägen? Tanter och farbröder i finlandssvensk bilderbok. I: *Till en evakuerad igelkott. Festskrift till Maria Nikolajeva. Celebrating a Displaced Hedgehog. A Festschrift for Maria Nikolajeva*, 205–215. Red. Maria Lassén-Seger & Mia Österlund. Göteborg/Stockholm: Makadam.

Flerspråkighet i finlandssvenska ungdomsromaner – vad anser läsarna?

Maud Rantala

The aim of the survey presented in this article was to study young people's perception of multilingualism in novels. The reader survey was carried out among 13–15 years old Finland-Swedish readers. The survey contains three text sections from books for young people. The texts are written in Swedish by the author Annika Luther and incorporate short features in Finnish. Luther uses Finnish elements to make the text feel familiar for the readers. This article explores the readers' opinions on language switching. The informants in this survey come from two different regions in Finland. The first group lives in an area in Ostrobothnia where Swedish is the most spoken language among citizens and the second group comes from southern Finland where the majority speaks Finnish. How important is it for readers to understand everything in the text? Can language switching create a sense of authenticity without the reader understanding every word? In this article the focus is on reading comprehension but also the readers' opinions about authenticity aspects will be discussed.

Nyckelord: finlandssvenska ungdomsromaner, flerspråkighet, mottagarrespons, språkväxling

1 Inledning och syfte¹

Flerspråkighet som textuellt fenomen har speciellt under det senaste årtiondet aktualiserats av forskare både inom lingvistik och inom litteraturvetenskap. Flerspråkighetsforskare har tidigare ägnat sig främst åt forskning i talat språk men under senare tid har intresset också för flerspråkig skönlitteratur ökat (se t.ex. Sommer 2004; Jonsson 2012; Sebba 2012; Landqvist 2014; Tidigs 2014). Flerspråkighet förekommer i skönlitteratur av olika anledningar, varav den autenticitetsskapande funktionen, eller närmare bestämt strävan efter ett sken av autenticitet, ofta är den mest påtagliga funktionen (för diskussion kring autenticitet se t.ex. Tidigs 2014: 83–86 och anförd litteratur).

¹ Jag tackar Aktiastiftelsen i Vasa, Svenska kulturfonden och Svensk-Österbottniska Samfundet för det ekonomiska stöd som möjliggjort detta arbete.

I materialet för min studie syns flerspråkigheten främst som språkväxling mellan svenska och finska. Inslagen på från huvudspråket avvikande språk består av enstaka ord, fraser, satser eller hela meningar. Inslagen kan också vara längre repliker bestående av flera meningar. (Jfr Landqvist 2014: 64; Tidigs 2014: 45, 307.) Det språkliga landskapet (*linguistic landscape*; för definition se t.ex. Gorter 2006) kan även beskrivas på andra sätt, till exempel genom att författaren explicit säger på vilka språk romanens handling försiggår, men i denna artikel ligger mitt fokus på språkväxlingen.

I artikeln redovisar jag för resultat från en enkät där jag har undersökt läsares reaktioner på texter som involverar flera språk. Läsarna som besvarat enkätfrågorna är ungdomar i åldern 13–15 år. Mitt syfte är att ta reda på hur läsarna uppfattar förekomsten av flera språk i en skönlitterär text. Upplevs en text med inslag på flera språk ge en autentisk bild av omgivningen? Och är det väsentligt för läsoplevelsen att läsaren förstår inslagen som förekommer på andra språk än textens huvudspråk? Svenskspråkiga i Finland har goda möjligheter att kunna berika sina liv med språk och kultur, både på finska och på svenska och de flesta, framför allt åldersgrupperna som deltar aktivt i skol- och/eller arbetslivet, är dessutom ofta omgivna av också andra språk förutom de båda inhemska språken. Men hur uppfattar läsare en text med inslag av flera språk?

2 Material och metod

Det skönlitterära materialet för min studie har jag valt ur Annika Luthers produktion. Luther är en finlandssvensk författare som gett ut sex ungdomsromaner under åren 1995–2011. Hon har i en intervju sagt att hon vill skriva om och för ungdomar på ett språk som de kan känna igen sig i. (Pedersen 1999: 3–4.) Luther skriver sina böcker på svenska men berikar texterna med slang, dialektord, finlandismer samt ord och uttryck på finska. Språkväxlingen sker främst mellan svenska och finska, men hennes romaner innehåller också korta inslag på andra språk, främst på engelska. Även enstaka ord på bland annat tyska och estniska förekommer i romanerna.

I den här studien koncentrerar jag mig på språkväxlingen svenska–finska som ofta är ett naturligt förekommande element hos den svensktalande minoriteten i Finland. Finska förekommer ofta i dialoger i Luthers ungdomsromaner, till exempel ”– Och här har du lite... vad heter *kirjallisuus*... om du får tråkigt, fortsatte hon och räckte mig en broschyr [...]”. (Luther 2008: 90.) Inslag på språk som avviker från verkets huvudspråk används också som ett hjälpmedel för att beskriva det språkliga landskapet. Med *språkliga landskap* avses här det sätt på vilket den flerspråkiga omgivningen och språkens inbördes förhållanden visas genom texten (jfr Gorter 2006; Hirvonen 2011: 214). Ett exempel på hur Luther beskriver det flerspråkiga landskapet i ungdomsboken *Brev till världens ände* kan vara följande inslag: ”Då drog jag fast luckan till min bur och ställde upp en pappskiva där det stod ’Hetkinen – Ett ögonblick – Back in a moment please [sic]’” (Luther 2008: 26–27).

För min studie av läsares upplevelser av flerspråkighet i finlandssvensk ungdomslitteratur har jag frågat ungdomar om deras syn på användningen av flera språk i samma text, i det här fallet främst finska inslag i litteratur skriven på svenska. Jag undersöker mottagarresponsen genom en enkätundersökning bland ungdomar som hör till böckernas målgrupp. Att avgöra målgruppen var inte helt okomplicerat och författaren har inte själv velat ge några rekommendationer om vilken åldersgrupp böckerna är tänkta för, men jag har genom narrativa ledtrådar, som hänvisningar till protagonisternas åldrar, bedömt att den tilltänkta målgruppen kunde vara ungdomar i 13–15 års ålder. Nätbokhandeln Adlibris kategoriserar Luthers fem första ungdomsböcker som litteratur för barn och ungdom 12–15 år och den nyaste som litteratur för unga vuxna (se Adlibris 2015). Jag valde att utföra undersökningen som en elektronisk enkät i årskurs 8 och eleverna fick besvara frågorna under lektionstid med en lärare närvarande i klassrummet.

Enkäten är riktad till ungdomar som lever i olika språkliga omgivningar. En grupp på 33 ungdomar, som lever i en starkt svenskspråkig miljö i Österbotten, har besvarat enkäten under vårterminen 2012. Den andra gruppen består av 61 ungdomar från en tvåspråkig omgivning i södra Finland vilka besvarat enkätfrågorna våren 2013.

Enkäten innehåller tre korta textavsnitt på cirka 100 ord ur tre av Annika Luthers ungdomsböcker. Texterna är på svenska, men innehåller inslag på finska av varierande omfattning och med varierande grad av förklaringar eller kontextuella ledtrådar till de finska inslagen. Textavsnitten är valda för att de visar på olika sätt som författaren kan använda sig av för språkväxling i texten. Min avsikt är att identifiera vilka olika aspekter olika läsare tolkar in i ett möte med en text med innehåll på flera språk. Efter varje text följer fyra påståenden som informanterna får ta ställning till enligt en likertskala från fem till ett, där 5 = helt av samma åsikt, 4 = delvis av samma åsikt, 3 = vet inte/kan inte ta ställning, 2 = delvis av annan åsikt och 1 = helt av annan åsikt. Informanterna gavs också möjlighet att kommentera sina svar genom att fritt säga sina åsikter om språket i texterna samt berätta vilken av de tre texterna de tyckte bäst respektive sämst om och också berätta varför. I enkäten ingick också frågor om flerspråkighet i litteratur i allmänhet, informanterna tillfrågades om de tror att man lär sig språk genom att läsa böcker där det används flera språk och hur viktigt det är för dem att boken de läser är skriven på bara ett språk. I den här artikeln ställer jag påståenden som handlar om läsförståelse och autenticitet i centrum.

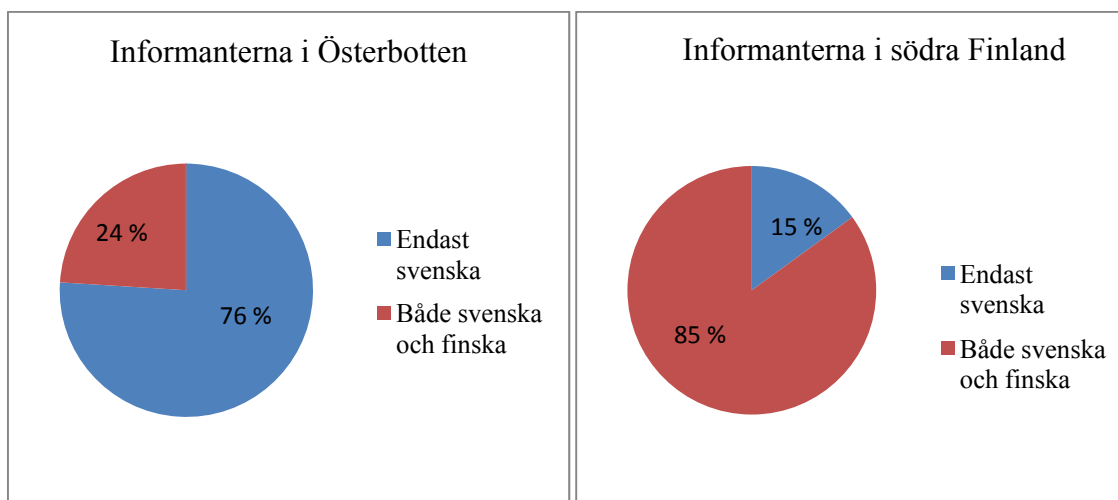
3 Informanternas språkliga bakgrund

Informanterna som deltagit i enkätundersökningen ingår i två olika elevgrupper. Den ena gruppen består av ungdomar i Österbotten som går i ett svenskspråkigt högstadium på en ort med svenska som majoritetsspråk. Den andra informantgruppen består också av ungdomar som går i ett svenskspråkigt högstadium men i huvudstadsregionen där majoriteten i det omgivande samhället talar finska. I den österbottniska skolans upptagningsområde är cirka 90 procent av invånarna svenskspråkiga och det betyder att ungdomarnas omgivning är förhållandevis svensk. Eleverna i huvudstadsregionen kommer från en omgivning där de svenskspråkiga är en minoritet på mindre än 10 procent av invånarna.

Informanterna i studien har redan läst finska i minst fem år och borde ha förutsättningar att läsa och ta till sig även texter som innehåller några finska ord, uttryck och även vissa

längre sekvenser. Enligt den nuvarande läroplanen börjar eleverna i svenskspråkiga skolor i Finland läsa finska senast i årskurs 3 (Utbildningsstyrelsen 2004). För elever från svenskspråkiga hem erbjuds på många håll introducerande undervisning i finska 1 timme per vecka i årskurs 1–2. Den här introducerande undervisningen brukar också kallas för språkdusch, eleverna får då bekanta sig med språket på ett lekfullt sätt. Man kan alltså säga att enspråkigt svenska barn ofta börjar läsa finska genast i första årskursen medan barn från tvåspråkiga hem börjar läsa finska senast i årskurs 3.

Enkäten inleddes med några frågor om elevens språkanvändning utanför skolan. Med de inledande frågorna klagörs vilka språk informanterna talar hemma med sina föräldrar och vilka språk med vänner på fritiden. I den österbottniska skolan har enkäten besvarats av 33 elever i två klasser. Av dessa 33 elever svarade 27 av eleverna att de pratar svenska med båda sina föräldrar. Några av eleverna talar finska med kamrater på fritiden, men resultatet visar att en stor del av ungdomarna talar svenska med alla i sin närmaste omgivning. Endast åtta elever av 33 (24 %) talar finska antingen med föräldrar eller med kompisar vilket betyder att cirka 76 procent av eleverna lever ett nästan helt svenskspråkigt liv i sin vardag (se figur 1). Bland de 61 elever i huvudstadsregionen som besvarade enkäten var resultaten de motsatta; majoriteten av eleverna talar både finska och svenska i sitt liv utanför skolan. De flesta informanterna talar finska antingen med en av föräldrarna, med vänner eller med både föräldrar och vänner. Det är nio informanter (15 %) som talar bara svenska medan 52 informanter (85 %) talar både finska och svenska i sin vardag (se figur 1).

Figur 1. Informanternas språkanvändning på fritiden, dvs. hemma och med vänner utanför skoltid.

Cirkeldiagrammen i figur 1 ovan belyser den stora skillnaden i språkanvändning hos de båda elevgrupperna. En informant har svarat att hen talar andra språk än de inhemska språken med båda sina föräldrar och också med sina vänner. Den eleven har jag ändå räknat till gruppen som talar svenska i vardagen eftersom hen går i en svensk skola och har besvarat en enkät på svenska och inte alls nämnt att hen skulle tala finska. Eleven har också i enkäten skrivit sina kommentarer på svenska. Resultaten ovan är i det närmaste de förväntade och ett sådant antagande var också en av orsakerna till att jag valde just dessa två grupper för min enkät. Jag antog vidare att de elever som dagligen möter både svenska och finska förhåller sig mer positiva till språkväxling också i skönlitteratur eftersom de är vana vid en flerspråkig omgivning.

4 Om läsförståelse och autenticitet

En skönlitterär text som involverar flera språk väcker lätt många tankar och åsikter hos läsare. I denna artikel uppmärksammar jag främst läsförståelsen men jag diskuterar också autenticitetsaspekten och informanternas syn på hur väl texten enligt dem återspeglar verkligheten.

4.1 Läsförståelse

Läsare kan ha svårigheter att förstå och att ta till sig en text av olika orsaker. Läsforskaren Monica Reichenberg vid Göteborgs universitet har i sin praktiska erfarenhet som lärare mött olika typer av läsare bland sina elever. Många elever kan ha svårt att förstå att läsning är en form av interaktion mellan författare och läsare och att man som läsare måste inferera, det vill säga läsa mellan raderna, och förstå att all information inte står explicit utskriven i texten. Reichenberg (2008) diskuterar läsförståelsen också med beaktande av elever som kan ha otillräckliga språkliga förkunskaper eller ett begränsat ordförråd. Dessa begränsningar kan också gälla informanterna i den här enkäten eftersom många sällan eller aldrig aktivt använder finska utanför lektionstid.

Forskare har diskuterat de svårigheter som finlandssvenska författare möter när de vill skriva autentiska skildringar utan att ge avkall på läsarnas möjligheter att förstå texten (Lilius 1989: 116; Ekman 1995: 210–212). Luther använder sig i sina ungdomsromaner av varierande strategier för att ge läsaren möjlighet att förstå texten trots språkväxlingen.

Forskning har visat att i skolrelaterad text bör andraspråkstalare förstå upp till 95 procent av en text för att kunna tillgodogöra sig textens innehåll (Lindberg 2007: 91). Ordförrådets omfattning är en av många komponenter i språkbehärskning och en viktig sådan. I en ny rapport, *Special Eurobarometer 386: Europeans and their Languages*, tillfrågades européer om vilka språk de förstod tillräckligt bra för att kunna använda i olika passiva situationer, till exempel för att läsa artiklar i tidningar eller i tidskrifter. Ungefär 44 procent av respondenterna svarade sig fylla ett sådant krav i åtminstone ett främmande språk. Andelen respondenter med passiva språkkunskaper har ökat sedan motsvarande undersökning år 2005. (European Commission 2012: 142–143.) Det här indikerar möjligen att det receptiva ordförrådets betydelse spelar en större roll än tidigare hävdats.

Paralleller kan inte dras direkt till skönlitteratur, men resultatet ger ändå en försiktig antydning om de svårigheter som en läsare kan uppleva om hen inte förstår tillräckligt stor del av orden i en text. I skönlitteratur kan inslagen på andra språk än verkets huvudspråk variera i omfattning från enstaka lexikala inslag till en betydande del av texthelheten. Det har därför också diskuterats hur viktigt det egentligen är att läsaren verkligen förstår främmande inslag, antingen det är fråga om främmande språk, dialektala inslag eller inslag av talspråk (bl.a. Tidigs 2007, 2014: 99–100; Rantala 2010: 66). Tidigs (2007) påpekar att omständigheten när läsaren inte förstår alla ord kan ha ett egenvärde; att förstå att man inte förstår kan främja varseblivningen och främmandegörningen i texten.

4.2 Autenticitet

Autenticitet är en funktion som ofta nämns som en av orsakerna till användningen av flera språk i litterära verk och även om det ofta påpekats (bl.a. Sommer 2004; Tidigs 2014) att språkväxling i skönlitterära texter har många andra, ofta mer subtila funktioner, är strävan efter en spegling av verkligheten trots allt ofta ett av motiven till språkväxling.

Ett sätt att försöka göra en berättelse, som utspelar sig i en två- eller flerspråkig miljö, autentisk kan vara att kombinera flera språk i samma text. Denna teknik kallar jag i min artikel *språkväxling* och avser därmed det fenomen där språket anpassas till den värld som beskrivs, det vill säga det uppkommer en flerspråkig text med ett huvudspråk men texten innehåller också inslag på andra språk. Dessa inslag kan förekomma som direkt anföring i personers dialoger eller som enstaka ord eller uttryck i berättarens röst. Flerspråkighet i text kan även ha andra funktioner men i den här artikeln fokuserar jag på läsarnas eventuella upplevelser av autenticitet.

Utmaningen i att skriva autentiska skildringar på svenska i Finland har diskuterats bland annat av Michel Ekman, litteraturforskare och kritiker, som påpekat att det finns en del språkliga dilemman att ta ställning till för finlandssvenska författare som vill skriva en trovärdig vardagsskildring på svenska. För det första är det i dag ovanligt med omgivningar där det talas enbart svenska, för många är till och med hemmiljöerna

numera ofta flerspråkiga eftersom många finlandssvenskar bildar familj över språkgränserna, och att skildra en miljö utan inslag av denna vanligt förekommande tvåspråkighet blir knappast särdeles autentiskt. För det andra präglas den omkringliggande miljön, speciellt i södra Finland, av finska. Om finskt talspråk översätts till svenska går försöket att skapa en känsla av autenticitet förlorat. För det tredje kännetecknas speciellt ungdomars talspråk ofta av ord och uttryck som är starkt präglade av finskan. (Ekman 1995: 211–212.)

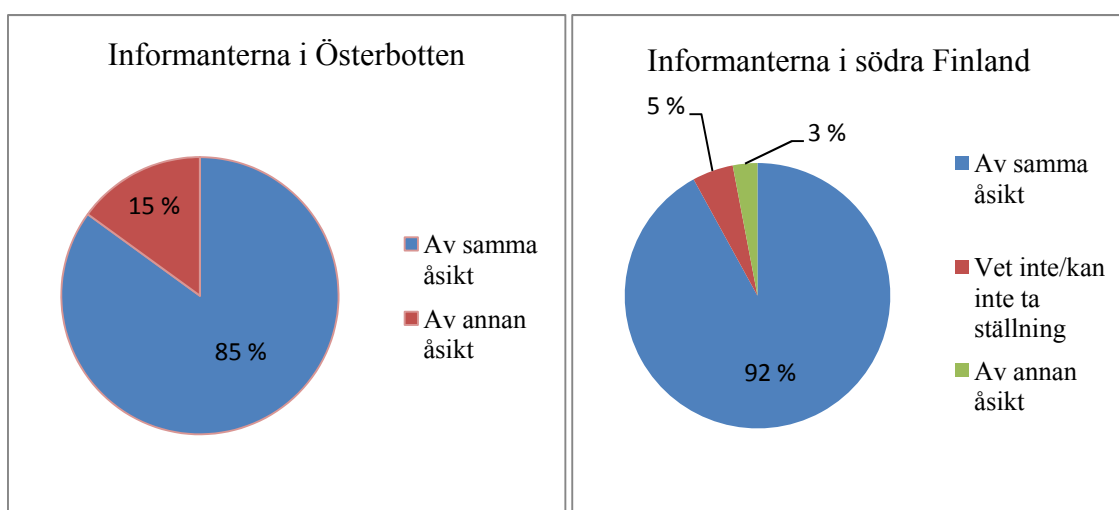
Enligt Alan Davies (1984: 184–186), professor i tillämpad språkvetenskap, uppnås autenticitet i en text när läsaren förstår skribentens avsikt genom hänvisning till ett antal gemensamma överenskommelser. Här ser vi läsarens kreativitet, läsaren måste aktivt omfatta och samarbeta med skribenten och uppnå en förståelse av en text. En författare kan integrera främmande inslag i texten genom att till exempel översätta, parafrasera eller på andra sätt bidra med förklaringar till de främmande elementen i texten.

5 Analys

Huvudspråket i exempelromanerna är svenska men texterna innehåller inslag på finska och för enkäten har valts textavsnitt som representerar olika grader av översättning eller kontextuella ledtrådar för läsarna. Den första texten har jag valt som ett exempel på en svensk text med korta inslag på finska där läsaren får samma information också på svenska. Den andra texten i enkäten slutar med en replik bestående av 14 ord på finska som inte blir översatta i texten men innebörden i repliken beskrivs utan att upprepas med samma innehåll. Den tredje texten innehåller två repliker på finska som inte översätts eller förklaras för läsaren. I den här artikeln har jag valt att fokusera text 1 i enkäten eftersom det är den text som informanterna gett mest kommentarer till. Jag antar att det beror på att det är den första textsnutten i enkäten, längre fram i enkäten har informanterna inte gett så utförliga kommentarer till texterna. Se nedan text 1:

- (1) – No mitä hemmettiä, kakarat! Vad i helvete gör ni här? Har ni inte gjort tillräckligt mycket illa redan!
Han klev fram till oss och tittade först på mig, sedan på Jeppe, böjde sig ner över honom, kände på hans puls och visslade svagt.
– Nyt nopeesti! Ring ambulansen! Har du din telefon?
Jag försökte ta upp den ur fickan, men tappade den i golvet och den ramlade ner i en springa där jag inte kunde hitta den. Pekka svor och slet upp sin egen telefon, slog nödnumret och skrek så att spindelvävarna lossnade från taket.
– Älä liikku! Stanna där! Jag kommer tillbaka! ropade han helt i onödan och rusade ner för trappan. (Luther 2008: 163.)

I enkäten har informanterna efter varje textavsnitt fått ta ställning till fyra påståenden genom att välja det alternativ som bäst stämmer överens med deras egen åsikt. Genom att låta eleverna ta ställning till påståendet ”Jag förstår sammanhanget även om texten innehåller en del finska ord” vill jag veta om informanterna förstår texten som de läst. Resultaten mellan de två grupperna överensstämmer i hög grad (se figur 2).

Figur 2. Informanternas ställningstaganden till påståendet ”Jag förstår sammanhanget även om texten innehåller en del finska ord”.

De flesta informanterna, 85 procent av läsarna i Österbotten och 92 procent av läsarna i södra Finland, förstår sammanhanget fastän texten innehåller också finska ord. Informanterna tycker inte att inslagen på finska i den svenska texten stör kontextförståelsen även om en del ord kan vara främmande. Härefter använder jag i exemplen förkortningen IÖ om informanter från Österbotten och ISF om informanter från södra Finland. Informanternas kommentarer är direkta citat ur enkäterna.

Förståelsen kommenterades så här:

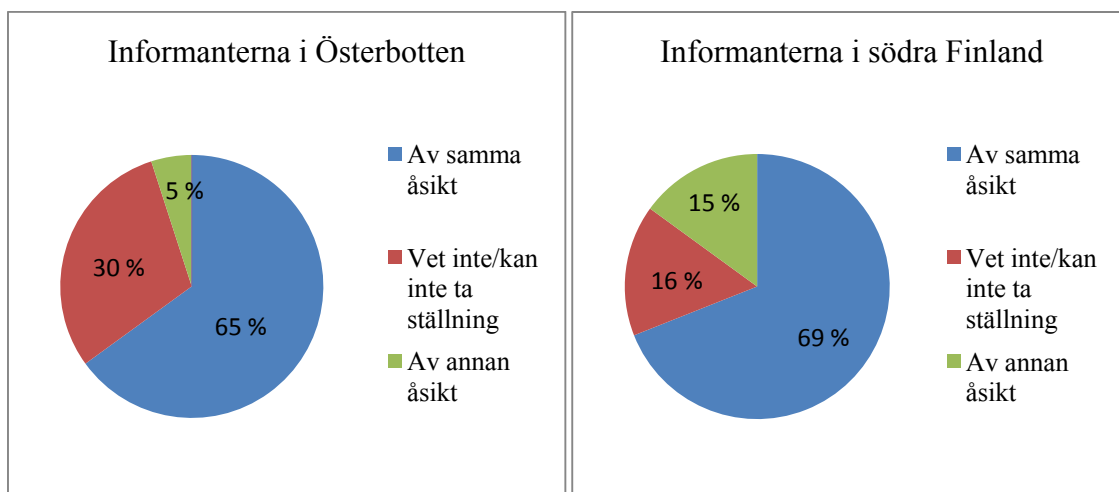
- (2) Ganska lätt att förstå de finska orden. Fast det var enstaka ord som jag inte visste vad betydde. (IÖ25)
- (3) Perus slang. Lätt att förstå. (ISF90)

Den största skillnaden ses i att det bland de österbottniska informanterna är 15 procent som svarar att de helt eller delvis är av annan åsikt, alltså att de inte helt förstår kontexten eftersom texten innehåller en del finska ord. Den motsvarande procenten bland informanterna i skolan i södra Finland är endast 5 procent. Informanternas kommentarer visar att också de som svarat att de inte helt förstått sammanhanget har förklaringar till varför det är så.

- (4) Finska är inte mitt favoritspråk, har ganska svårt med språket. Men förstår nästan hela texten. (IÖ16)
- (5) Jag förstår inte finska. (IÖ24)

En intressant aspekt är hur stor inverkan attityden har på om läsaren förstår eller inte förstår en text. Man kan fråga sig om det är bristande språklig förmåga eller attityden till språket som orsakar bristande förståelse.

En av språkväxlingens funktioner kan sägas vara att hos läsaren skapa en känsla av äkthet, att skriva fram en bild av en flerspråkig omvärld. I enkäten ombads informanterna ta ställning till påståendet ”Text 1 innehåller ord på flera språk och det ger en verklighetstrogen bild av omgivningen”. Av cirkeldiagrammen i figur 3 framgår informanternas åsikter om autenticitet i texten.

Figur 3. Informanternas ställningstagande till påståendet ”Text 1 innehåller ord på flera språk och det ger en verklighetstrogen bild av omgivningen”.

Av respondenterna tycker 65 procent av de österbottniska informanterna och 69 procent av informanterna från södra Finland att texten ger en verklighetstrogen bild av omgivningen. Av annan åsikt, alltså att texten inte ger en verklighetstrogen bild av omgivningen, var 5 procent av de österbottniska informanterna och 15 procent av informanterna från södra Finland. De informanter som efter påståendet velat kommentera och motivera sina åsikter säger bland annat så här:

- (6) Texten är mera verklighetstrogen när man har blandat med finska (ISF99)
- (7) Det bara känns som om det kunde vara på riktigt, verkar inte som något påhittat. En tvåspråkig kan bra tänka på svenska och tala på finska (ISF62)

Informanterna i exempel 6 och 7 ger uttryck för något av det som författaren eftersträvat i sitt författarskap för ungdomar, nämligen att skriva på ett språk som ungdomar känner igen sig i (Pedersen 1999: 3–4). Också mer kritiska åsikter förs fram.

- (8) Lite konstigt med sånadär finska ord. Ibland var det som att det sku ha varit en översättning mer (IÖ32)
- (9) Jag tycker att det är lite konstigt eller verkar lite konstigt när de säger saker både på svenska o finska, känns lite överkligt att de blandar så mycket i en nödsituation (IÖ37)
- (10) Några av de finska orden passade inte alls in. Det var inte nåt som en ungdom sku säga. (ISF71)

Det här resultatet kunde tänkas ge stora skillnader också i hur informanterna upplever svenska texter med inslag på finska. Efter de fyra påståendena fick eleverna berätta med egna ord vad de tycker om språket i texten. De flesta har faktiskt kommenterat, det är bara 11 elever av sammanlagt 94 som har låtit bli att kommentera. Jag har sedan delat in kommentarerna i positiva, neutrala och negativa. Jag förväntade mig att de som hör mera finska i sin vardag skulle förhålla sig positivare till texter med inslag av finska än de som inte har så mycket kontakt med finskan i vardagen. Men det var ungefär lika stor del av informanterna i Österbotten, 42 procent, och i huvudstadsregionen, 38 procent, som var positiva till en text med inslag också på finska. De som hade en negativ inställning till texten var fler i huvudstadsregionen, 44 procent av informanterna i skolan i södra Finland kommenterade texten med en negativ åsikt medan de negativt inställda elevernas andel var 30 procent i den österbottniska skolan.

Många av de informanter som förhöll sig negativa till språket i texterna i enkäten påpekade att texten låter mera som en översättning än ett verklighetstroget språk. En informant uttrycker sig så här när hen uppmanas berätta med egna ord vad hen tycker om språket i texten:

- (11) Helt normalt. Men superstörande att man upprepade samma sak en gång på finska andra gången på svenska. Så gör man helt enkelt inte... (ISF94)

Det var flera informanter som uppmärksammade det svåra i att underlätta förståelsen för läsaren utan att autenticiteten blir lidande. Informanterna i exempel 12 och 13 observerar samma fenomen.

- (12) Helt normi. Fast ingen säger samma sak efter varandra på olika språk. T.ex. Älä liiku, stanna där... (ISF65)
- (13) Ganska underligt att först säga någonting på finska och sedan upprepa nästan samma sak på svenska (ISF101)
- (14) Det kändes mera som en översättning i vissa av texterna än att någon sku kuna säga så (IÖ32)

De flesta läsarna i min studie har inga behov av att få de finska inslagen översatta eller förklarade för sig eftersom de, som noterats i figur 2, inte har några svårigheter att förstå

finskan. Många upplever därför att upprepningen på båda språken minskar upplevelsen av autenticitet.

6 Slutord

Den största skillnaden mellan de båda informantgrupperna ses i svaren på de inledande frågorna som rör informanternas språkbruk utanför skolmiljön. Av informanterna i den österbottniska skolan lever 76 procent av eleverna i en så gott som helt svensk miljö eftersom de både hemma och tillsammans med vänner använder endast svenska när de kommunicerar, medan det är endast 15 procent av eleverna i skolan i huvudstadsregionen som talar svenska med både föräldrar och vänner.

Ett intressant resultat i studien pekar på det receptiva ordförrådets betydelse för språkförståelsen. Endast 7,5 procent av informanterna uppger sig vara helt eller delvis av annan åsikt till påståendet ”Jag förstår sammanhanget även om texten innehåller en del finska ord”, det vill säga det är bara sju informanter som upplever att de inte förstår kontexten på grund av främmande ord i texten. Detta kan anses vidimera det receptiva ordförrådets betydelse för läsförståelsen, de flesta informanterna i studien förstår kontexten fastän siffrorna i figur 1 visar att många av informanterna trots allt lever ett relativt svenskt vardagsliv.

Viljan att uppnå en känsla av autenticitet är kanske den mest uppenbara orsaken till att använda flera språk i samma skönlitterära text. I läsarenkäten som här redogjorts för framkommer både positiva och negativa åsikter till inslag på finska i svenska texter och många av informanterna påpekar att en del ungdomar i deras omgivning talar en svenska med inslag av finska och att texten därför känns verklighetstrogen.

Om man läser skönlitteratur för att stärka sin svenskspråkiga identitet är det förståeligt att språkväxlingen till finska kanske inte upplevs som en odelat positiv faktor men som ett sätt att förstå sin omgivning och samhällets språkliga verklighet kan läsningen skapa en igenkänningsfaktor och stödja läsarens språkliga identitet.

Litteratur

- Adlibris (2015). [Citerat 10.6.2015.] Tillgänglig: <http://www.adlibris.com/fi/sv/>
- Davies, Alan (1984). Simple, simplified and simplification: what is authentic? I: *Reading in a Foreign Language*, 181–198. Red. J. Charles Alderson & A. H. Urquhart. New York: Longman.
- Ekman, Michel (1995). I novembers tröstlösa nätter – om Helsingforsskildringen hos några yngre finlandssvenska prosaister. I: *Rudan, vanten och gangstern. Essäer om samtida finlandssvensk litteratur*, 209–231. Red. Michel Ekman & Peter Mickwitz. Helsingfors: Söderströms.
- European Commission (2012). *Special Eurobarometer 386: Europeans and their Languages*. [Citerat 29.5.2015.] Tillgänglig: http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_386_en.pdf/
- Gorter, Durk (2006). Introduction: The Study of the Linguistic Landscape as a New Approach to Multilingualism. I: *Linguistic Landscape: A New Approach to Multilingualism*, 1–6. Red. Durk Gorter. Clevedon: Multilingual Matters.
- Hirvonen, Vuokko (2011). ”Te opetitte minut kirjoittamaan – kiitoksia!” Valta- ja vähemmistökielen kohtaamisia saamelaiten naiskirjailijoiden tuotannossa. I: *Både och, sekä että. Om flerspråkighet. Monikielisydestä*, 200–222. Red. Heidi Grönstrand & Kristina Malmio. Helsingfors: Schildts.
- Jonsson, Carla (2012). Making Silenced Voices Heard. Code-switching in Multilingual Literary Texts in Sweden. I: *Language Mixing and Code-Switching in Writing. Approaches to Mixed-Language Written Discourse*, 212–232. Red. Mark Sebba, Shahrzad Mahootian & Carla Jonsson. New York: Routledge.
- Landqvist, Hans (2014). ”’Ruottiksi’, translated Paul Muotka patiently. ’Kiitos.’” Mikael Niemi, Meänkieli and Readers Inside and Outside Tornedalen. *Acta Borealia: A Nordic Journal of Circumpolar Societies* 33 (1), 59–82.
- Lilius, Pirkko (1989). Om språkval i den finlandssvenska litteraturen. *Folkmålsstudier* 32, 111–128.
- Lindberg, Inger (2007). Bedömning av skolrelaterat ordförråd. I: *Symposium 2006. Bedömning, flerspråkighet och lärande*, 83–107. Red. Mikael Olofsson. Stockholm: HLS Förlag.
- Luther, Annika (1998). *Gårdshuset*. Helsingfors: Söderströms.
- Luther, Annika (2005). *Ivoria*. Helsingfors: Söderströms.
- Luther, Annika (2008). *Brev till världens ände*. Helsingfors: Söderströms.
- Pedersen, Ulla (1999). *Med rötter i historien*. [Citerat 18.10.2009.] Tillgänglig: <http://www.helsinki.fi/~pedersen/astra.htm/>
- Rantala, Maud (2010). *Språklig kontextualisering i Annika Luthers texter. En deskriptiv analys av svensk-finsk språkkontext i två ungdomsromaner*. Avhandling pro gradu. Vasa universitet.
- Reichenberg, Monica (2008). *Vägar till läsförståelse. Texten, läsaren och samtalet*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Sebba, Mark (2012). Researching and Theorising Multilingual Texts. I: *Language Mixing and Code-Switching in Writing. Approaches to Mixed-Language Written Discourse*, 1–26. Red. Mark Sebba, Shahrzad Mahootian & Carla Jonsson. New York: Routledge.
- Sommer, Doris (2004). *Bilingual Aesthetics. A New Sentimental Education*. Durham/London: Duke University Press.
- Tidigs, Julia (2007). Flerspråkig litteratur: problem eller möjlighet? *Ikaros* 4 (2). [Citerat 25.5.2015.] Tillgänglig: http://www.fbf.fi/ikaros/arkiv/2007-2/flersprakig_litteratur.pdf/
- Tidigs, Julia (2014). *Att skriva sig över språkgränserna. Flerspråkighet i Jac. Ahrenbergs och Elmer Diktonius prosa*. Åbo: Åbo Akademis förlag.
- Utbildningsstyrelsen (2004). Grunderna för läroplanen för den grundläggande utbildningen 2004. [Citerat 19.9.2012.] Tillgänglig: <http://www02.oph.fi/svenska/ops/grundskola/LPgrundl.pdf/>

Översättning av litterär flerspråkighet

Om översättning av svordomar och skällsord med språkväxling i Jens Lapidus romaner *Snabba cash* och *Aldrig fucka upp*

Mona Enell-Nilsson och Minna Hjort

In our study of Swedish crime fiction author Jens Lapidus' two novels, *Snabba cash* from 2006 and *Aldrig fucka upp* from 2008, we investigate multilingual swearwords and insults and their translation into Finnish, German and English. Similar to its spoken counterpart, literary code-switching (or language switching) makes good use of swearwords, insults and other types of affective language and set expressions. Both multilingualism and taboo expressions present translators with very particular challenges as the language milieu changes. In the analysis presented in this article, we are especially interested in whether other-language items and taboo vocabulary are preserved or normalized in the translations, and discuss the translations in relation to the instructions of the author, which exceptionally were also available for this material. The results show that while the translations favour retaining multilingualism and taboo language, the solutions vary according to language and linguistic function.

Nyckelord: Jens Lapidus, skällsord, språkväxling, svordomar, översättning

1 Introduktion

I den här artikeln granskar vi vad som händer med språkmöten i skönlitteratur då ett litterärt verk översätts. Undersökningsmaterialet består av Jens Lapidus romaner *Snabba cash* (2006) och *Aldrig fucka upp* (2008), i fortsättningen förkortade SC och AFU, samt böckernas finska, tyska och engelska översättningar.¹ De två översättningarna till respektive språk har gjorts av en och samma översättare. Romanerna är stora försäljningsframgångar och de har översatts till fler än 20 olika språk. De svenska romanerna innehåller många olika typer av språkmöten. Lapidus blandar för det första olika svenska varieteter såsom standardsvenska, domstolsprotokoll med kanslissvenska, slang och rinkebysvenska. För det andra finns många inslag av främmande språk i romanerna, till exempel engelska, arabiska, spanska och serbiska. Språkmötena är en utmaning för översättarna, vilket Lapidus har varit medveten om. Han har skickat en

¹ Analysen av SC presenteras även i Enell-Nilsson & Hjort (2013).

ordlista till översättarna där han förklarar slanguttryck och främmande ord, och han anger dessutom sina önskemål då det gäller hur ord och uttryck från andra språk ska översättas (Lapidus 2007; Koivunen 2013). Lapidus (2007) konstaterar att då det gäller engelska ord kan översättaren bestämma om de behålls på engelska eller översätts till slanguttryck som passar bättre i målspråket. Däremot anser han att ord på serbiska, spanska och arabiska inte bör översättas. Det här är ett exempel på att en annan aktör än översättaren kan påverka hur en måltext utformas. Andra sådana aktörer som direkt kan influera måltexten är till exempel förlagsredaktörer, medan bland annat feedback från recensenter eller läsare indirekt kan ha en inverkan på hur en senare måltext formuleras. Lapidus formulering är emellertid en rekommendation, han låter översättarna fatta de slutgiltiga besluten.

Av de olika språkmötena i romanerna har vi valt att granska hur svordomar och skällsord med språkväxling översätts till finska, tyska och engelska. Vid sidan av blandningen av varieteter och språk är den rikliga förekomsten av svordomar och skällsord i romanerna något man som läsare lägger märke till. Romanerna innehåller många hundra svordomar och skällsord, varav en del innehåller språkväxling. Ett sådant exempel finns genast i titeln till den andra romanen, *Aldrig fucka upp*. Skällsord och svordomar är typiska talspråksmarkörer och utgör en betydande del av exemplen med språkväxling i romanerna. Detta stöds av Lanttos (2012: 2) konstaterande att svordomar ofta finns med i sekvenser med kodväxling, bland annat på grund av uttryckens affektiva och formelaktiga karaktär. Blandningen av språkväxling och svordomar är intressant att granska i och med att de två fenomenen har gemensamma drag. Båda kan användas för att uttrycka känslor, som stilistiska medel och för att förmedla humor (Lantto 2012: 1, 8). Att analysera användningen av svordomar och skällsord med språkväxling i en skönlitterär kontext skiljer sig från en talspråklig kontext på det sättet att valet och kombinationen av språkväxling och svordomar i en skönlitterär text normalt är ett resultat av en längre process och flera omarbetningar, medan talspråkssituationer kännetecknas av spontanitet (Davies & Bentahila 2008: 3).

I kapitel 2 behandlar vi termen *språkväxling* och vad som avses med den. Därefter går vi i kapitel 3 in på definition och klassifikation av svordomar och skällsord, och ger en

översikt över dem med språkväxling i de svenska källtexterna. Översättningslösningarna i de finska, tyska och engelska romanerna presenteras i kapitel 4. I kapitel 5 sammanfattas slutligen de centrala aspekterna.

2 Språkväxling

För att beteckna språkmötena i romanerna använder vi termen *språkväxling*, som bland annat Eriksson och Haapamäki (2011: 45) har använt då det gäller blandningen av olika språk i litterära texter. *Språkväxling* avgränsar de från *varietetsväxling*, det vill säga språkväxling innebär att olika språk och inte olika varieteter av samma språk blandas. De skiljer på två huvudkategorier: *latent* eller *implicit språkväxling* och *manifest* eller *explicit språkväxling*. Latent språkväxling innebär att ett annat språk än textens huvudspråk är närvarande i texten även om texten genomgående är skriven på ett och samma språk. Manifest språkväxling betecknar att texten innehåller ord eller sekvenser på ett eller flera andra språk än textens huvudspråk. (Eriksson & Haapamäki 2011: 45.) De analyserade romanerna av Lapidus är exempel på litterära texter med manifest språkväxling.

I fråga om termen *språkväxling* konstaterar Eriksson och Haapamäki (2011: 45) vidare att de ”låter denna term täcka både lån och kodväxling i tidigare definitioner” – två termer som ofta används om blandningen av olika språk i talat språk. Kodväxling och lån har i litteraturen bland annat beskrivits som resultat av samma kognitiva process (bl.a. Myers-Scotton 1993: 163), och gränsdragningen mellan kodväxling och lån är i praktiken problematisk. I vårt undersökningsmaterial finns flera exempel som ligger på gränsen mellan lån och kodväxling, och därför fungerar termen *språkväxling* som övergripande term väl också för vår analys. Man kan exempelvis diskutera om *shit* i talad svenska uppfattas som kodväxling eller som lån:

- (1) De fick komma fram till kassan. Tvåhundrafemtio kronor var. Shit, det kostade att ligga på topp. Men det var skit samma nu – de hade blivit insläppta. (AFU: 89.)

Om gränsdragningen sker utgående från hur etablerat ordet är i talad svenska, kan man anse det vara lånord (t.ex. Ljung 2006: 74; Beers Fägersten 2012). Också det faktum att det är fråga om ett enstaka ord och graden av anpassning till svenskan skulle kunna motivera att det kategoriseras som lån. I SC finns exempel 2 där *shit* används i en lindrig svordom. Svordomen har bildats i svenskan och det kunde tolkas som ett tecken på anpassning:

- (2) Han borde kunna kränga tjugo gram. Minst. Han multiplicerade. En natts vinst: tiotusen. Shit pommés frites. (SC: 55.)

I det här sammanhanget går vi inte närmare in på gränsdragningen utan konstaterar att *språkväxling* används som övergripande term. Däremot utesluter vi så kallade betydelselån och utgår i vår analys ifrån att manifest språkväxling innebär att åtminstone ett ord har en form som är kännetecknande för ett annat språk. Följande exempel anser vi därför inte vara en svordom med språkväxling:

- (3) ”Jag är ledsen. Vi tar inga kontantavgifter längre. Det slutade vi med för två år sen. Du kanske borde kontakta ditt socialkontor?” Knulla. (SC: 98.)

I exempel 3 används *knulla* som interjektion, möjligen under påverkan av engelskans *fuck* eller också spanskans *joder* (spansktalande person tänker i SC), men i och med att svordomen till formen är svensk ingår den inte i vår analys.²

3 Svordomar och skällsord med språkväxling i SC och AFU

I exemplen i kapitel 2 ovan finns några svordomar och skällsord med språkväxling som förekommer i de analyserade romanerna. De flesta språkbrukare kan oftast ge en rad med exempel på svordomar och skällsord, men en vetenskaplig definition och gränsdragning är inte helt enkel (Ljung 1983: 278). I vår analys utgår vi från uppfattningen att svordomar är affektiva ord eller uttryck som baserar sig på någon form av tabu. Tabun är kopplade till ordens egentliga eller bokstavliga betydelse, men som

² Intressant är att *knulla* här används som utrop av irritation, en användning som Ljung (2006: 74) diskuterar som ”ett exempel på en verkligt radikal påverkan” och som han konstaterar att han inte fann då han 2005 undersökte svordomar bland ungdomar i Tensta.

svordomar används orden inte i den betydelsen utan vanligtvis för att uttrycka någon slags emotion eller attityd. Om man till exempel använder ordet *skit* i betydelsen 'avföring' är det inte en svordom, men däremot då ordet används som interjektion, *Skit!*, eller i betydelsen 'dålig', som till exempel i *Filmen var skit* (bl.a. Andersson & Trudgill 1992: 53; Hjort 2007, 2014). Till skällsorden räknar vi i det här sammanhanget pejorativa ord och uttryck som innehåller någon typ av tabu. Skällsorden kan vara till exempel rasistiska, sexistiska eller anspela på en sexuell minoritet.

I SC finns sammanlagt 50 svordomar eller skällsord med språkväxling, i AFU är de 89 till antalet. I tabell 1 finns en översikt över de språk som används.

Tabell 1. Svordomar och skällsord enligt språk

Språk	Antal i SC	Antal i AFU
Engelska	35	75
Spanska	13	12
Arabiska	2	1
Polska	0	1
Sammanlagt	50	89

Som det framgår av tabell 1, är det i båda romanerna i en klar majoritet av fallen fråga om språkväxling med engelska. I SC finns det ett antal svordomar och skällsord med spansk språkväxling, eftersom en av huvudpersonerna, Jorge, är barn till chilenska invandrare och talar både svenska och spanska. I AFU finns Jorge med endast som biperson och där finns endast ett exempel på ett spanskt skällsord – *cabrón* – använt av Jorge. I den här romanen talar däremot en av huvudpersonerna, Mahmud, svenska och arabiska, vilket återspeglas i ett antal svordomar och skällsord med arabisk språkväxling.³ I SC används *abbou*⁴ och förutom det förekommer bland annat *sharmuta* i AFU. I AFU finns slutligen ett exempel på ett polskt skällsord, *kurwa*.

³ Vi vill tacka språkexperten och översättaren Norah Alkharashi för hjälpen med det arabiska språket.

Svordomarna och skällsorden används i romanerna i olika språkliga funktioner, och tabell 2 visar fördelningen mellan dessa. Klassifikationen baserar sig på en mera omfattande klassifikation av svordomar och skällsord i finskan (Hjort 2014).

Tabell 2. Svordomar och skällsord enligt språklig funktion

Funktion	Antal i SC	Antal i AFU	Exempel
Interjektion	20	36	<i>Fuck.</i>
Förstärkande uttryck	2	5	<i>Allti-fucking-hop.</i>
Riktade pejorativa uttryck	11	24	<i>Fuck den pajade foten.</i>
Konstruktioner baserade på svordomar	17	24	<i>Men de fuckade upp det.</i>
Sammanlagt	50	89	

Svordomar kan stå självständigt som interjektioner, andra exempel än det i tabell 2 är *shit*, *abbou*, *joder*, *mierda*, eller de kan vara en del av en interjektionskonstruktion, som i *shit pommes frites* (jfr exempel 3). Svordomarna kan vidare förstärka eller ge en tilläggsbetydelse till ett efterföljande substantiv, adjektiv eller adverb. I SC och AFU är *fucking* det vanligaste i den här funktionen och som exemplet i tabell 2 visar kan det också användas som infix. Som riktade pejorativa uttryck klassificerar vi dels skällsord och dels förbannelser som är riktade mot en person eller en sak. Andra exempel än det i tabell 2 är *bitch*, *sharmuta* och *pendejo*. I båda de analyserade romanerna är den vanligaste svordomen med språkväxling engelskans *fuck*. I romanerna finns en rad exempel på konstruktioner som är baserade på svordomen: *fucka*, *fucka upp*, *uppfuckad*, *fuck-up-risk*. Som det framgår av tabell 2 är *fuck* en svordom som kan användas i alla fyra funktionerna. I de svenska romanerna har vi inte hittat andra svordomar med språkväxling som används så mångsidigt.

⁴ I Enell-Nilsson & Hjort (2013) analyserades *abbou* enligt <http://sv-slang.wikidot.com/invandrarsvenska> som en turkisk svordom.

4 Analys av de finska, svenska och tyska översättningarna

Att översätta litterära texter med språkväxling innebär en utmaning för översättaren, eftersom den språkliga situationen i källkulturen är annorlunda än i målkulturen, och skillnaderna i de associationer som användningen av främmande språk väcker kan vara mycket stora (Delabastita & Grutman 2005: 27; Grutman 2006: 18). En extra stor utmaning innebär det för översättaren om källtexten innehåller ord eller sekvenser från språk som är helt okända för de flesta läsarna i målkulturen eller då det språk som används i källtexten är det språk man översätter till (bl.a. Grutman 2006: 22–23; Hermans 2007: 44; Tiittula & Nuolijärvi 2013: 353). Den första utmaningen kan anses gälla till exempel de arabiska elementen i de finska översättningarna och den senare de engelskspråkiga översättningarna i vårt undersökningsmaterial.

En utmaning för översättaren utgör även de olika litterära funktionerna som språkväxlingen kan ha i källtexten. Den kanske vanligaste funktionen är att placera texten i en viss språklig eller kulturell miljö genom att skapa en illusion av en viss persons eller viss grups språkbruk (Tidigs 2007; Eriksson & Haapamäki 2011: 43; Tiittula & Nuolijärvi 2013: 355). Med hjälp av språkväxlingen kan man dessutom skapa olika grupperingar i den värld som texten beskriver och den är till exempel ett sätt att beskriva känslor och förmedla humor (se även Enell-Nilsson & Hjort 2013: 97–98). Språkväxlingen i Lapidus romaner speglar bland annat Stockholms multikulturella och flerspråkiga storstadsmiljö, och det finns många exempel där ord och uttryck från invandrarspråk förekommer i talspråket. Det kan vara ord och uttryck från ett språk som personen i romanen talar eller ord och uttryck från andra språk som är vanliga i svenskt talspråk i den miljö som skildras. Ett exempel i Lapidus romaner är den tidigare nämnda personen Jorge, som har chilenskt påbrå men som förutom spanska ord och uttryck använder engelska och arabiska ord och uttryck. Ett annat exempel är personen Mahmud, som också tidigare nämndes, som vid sidan av arabiska ord och uttryck använder ord och uttryck från engelska och en gång från polska. Att romanerna innehåller så många engelska svordomar och skällsord beror på att dessa har blivit en central del av svenskt talspråk (Beers Fägersten 2012).

4.1 Översättningslösningar

För vår analys har vi inte funnit någon klassifikation då det gäller möjliga översättningslösningar i fråga om skällsord och svordomar med språkväxling. Det finns däremot några klassifikationer då det gäller uttryck med språkväxling i litterära texter och i översättningar (bl.a. Sternberg 1981; Ingo 1990). Den klassifikationsmodell som vi använt här och i Hjort & Enell-Nilsson 2013 (se tabell 3) baserar sig till viss del på Ingos (1990: 92) kategorier, men den är framför allt ett resultat av vår analys av Lapidus romaner. Vi använder termen *översättningslösning* – inte *översättningsstrategi* – för att betona att det handlar om en kategorisering av fenomen som hittas i måltexterna, inte av de beslut som fattas i översättningsprocessen (jfr bl.a. Zabalbeascoa 2000). Detta har vi också försökt beakta i benämningen av kategorierna.

Tabell 3. Översikt över översättningslösningar i undersökningsmaterialet

Svordom/skällsord med språkväxling har	Språkväxling bibehålls (+) bibehålls ej (-)	Tabu bibehålls (+) bibehålls ej (-)	Exempel T = tyska E = engelska F = finska
bevarats	+/-	+	<i>Shit, vad hon var läcker.</i> T: <i>Shit, wie sexy sie aussah.</i> E: <i>Shit, she was fine.</i>
översatts till målspråket	-	+/-	<i>Vilken bullshit.</i> F: <i>Täyttä paskaa.</i> <i>Joder⁵, vad han längtade ut.</i> T: <i>Oh, wie er sich danach sehnte.</i>
bevarats och förklarats	+	+	<i>Chara.</i> T: <i>Khara, Scheiße.</i>
strukits	-	-	<i>Ja just det, Jesus.</i> F: <i>Niinpä.</i>
lagts till	+	+/-	<i>Hur många kamphundar eller tuffa tatueringar han än skaffade: en pussy.</i> T: <i>Wie viele Kampfhunde oder abgefuckte Tattoos er sich auch zulegte: Er war ein Weichei.</i>

Den första översättningslösningen går ut på att källtextens sekvens med språkväxling finns kvar i måltexten i samma form eller i något modifierad form (jfr Ingo 1990: 92). Ett exempel på en modifierad form är då substantiv med språkväxling skrivs med stor bokstav enligt tyskans rättskrivningsregler, som *Bitch* och *Bullshit*. Den här översättningslösningen innebär att ordet som baserar sig på något tabu alltid finns kvar, medan språkväxlingen antingen bibehålls eller försvinner, beroende på vilket målspråk det handlar om. I de finska och tyska översättningarna finns språkväxlingen alltid kvar, men i den engelska översättningen försvinner källtextens språkväxling naturligtvis då det är fråga om engelska skällsord och svordomar.

⁵ En del av skällsorden och svordomarna med språkväxling, som *joder* här, är markerade med kursiv stil i de svenska källtexterna. Kursivering är vanligare i SC än i AFU. Vi går inte närmare in på det här, eftersom en analys av kursiveringarna i SC finns i Enell-Nilsson & Hjort (2013).

Den andra kategorin handlar om att ett målspråkligt ord eller uttryck används i måltexten. Måltextens sekvens kan innehålla ett tabuord eller vara ett ord eller uttryck utan tabu med samma funktion som källtextens ord eller uttryck med språkväxling.

Den tredje kategorin omfattar de fall där källtexten och måltexten innehåller en svordom eller ett skällsord med språkväxling och där det dessutom i måltexten finns en förklaring (jfr Ingo 1990: 92). I vårt undersökningsmaterial är det översättningar till målspråket, men förklaringen kunde också vara en metaspråklig kommentar eller en fotnot.

Den fjärde kategorin innebär att sekvensen med språkväxling i källtexten har strukits i måltexten, men meningen där sekvensen ingår finns kvar i måltexten. I vårt undersökningsmaterial finns det några exempel där en del av källtexten av någon anledning inte finns med i måltexten. Dessa har vi inte (som Ingo 1990: 92) kategoriserat som strykningar, utan vi har uteslutit dem från analysen, eftersom det närmast verkar vara fråga om slumpmässiga bortfall av svordomar eller skällsord med språkväxling och inga egentliga översättningslösningar.

Den femte och sista kategorin gäller sådana fall där ett skällsord eller en svordom med språkväxling lagts till i måltexten på ett sådant ställe där det inte finns ett motsvarande uttryck i källtexten. I och med att källtexterna är utgångspunkten för vår analys har vi i resultaten beaktat endast tillägg om de finns i samma mening där ett skällsord eller en svordom med språkväxling förekommit i källtexten (t.ex. tillägget *abgefuckte* i tabell 3).

4.2 Översättningarna till finska

Resultatet av analysen av de finska översättningarna presenteras i tabell 4. Antalet exempel i AFU⁶ är sammanlagt 88, eftersom en del av källtexten som innehåller en svordom med språkväxling saknas i den finska översättningen.

⁶ I avsnitt 4.2, 4.3 och 4.4 använder vi förkortningarna SC och AFU även då det handlar om den finska, tyska eller engelska översättningen av romanerna.

Tabell 4. Översättningslösningar i de finska texterna

Svordom/skällsord med språkväxling har	Antal / Andel i SC	Antal / Andel i AFU
bevarats	29 st. / 58 %	45 st. / 51,1 %
översatts till målspråket	20 st. / 40 %	38 st. / 43,2 %
strukits	1 st. / 2 %	5 st. / 5,7 %
Summa	50 st. / 100 %	88 st. / 100 %

Det förekommer sammanlagt tre översättningslösningar i båda romanerna och den vanligaste är att svordomen eller skällsordet med språkväxling har bevarats. I några få fall har stavningen anpassats (t.ex. *sharmuta* > *šarmuta*) eller korrigerats (t.ex. *chara* > *khara*). I de finska översättningarna är det också vanligt att svordomen eller skällsordet översätts till finska, i de flesta fall med ett ord eller uttryck som baserar sig på något tabu. I AFU har till exempel i 88,9 procent av fallen ett finskt ord eller uttryck med tabu använts då svordomen eller skällsordet med språkväxling översatts till målspråket. Det verkar alltså som om det har varit viktigt att översätta svordomen eller skällsordet med ett motsvarande uttryck. I AFU har några fler svordomar och skällsord med språkväxling strukits än i SC, men i båda översättningarna är detta en marginell översättningslösning.

De finska översättningarna uppfyller Lapidus önskemål om hur sekvenser med språkväxling ska översättas, men i några fall har författarens val av element med språkväxling ifrågasatts då stavningar korrigerats. Språkväxling med element från andra språk än engelska har bevarats i måltexterna, medan engelska ord och uttryck antingen har bevarats eller översatts beroende på vilken språklig funktion de har. Språkväxlingen med engelska element har dessutom en annan ställning i och med att den är så vanlig i svenskt talspråk, och språkväxlingens funktion i källtexten är därför antagligen inte lika tydlig.

Valet av översättningslösning är kopplat till vilken språklig funktion svordomarna och skällsorden med språkväxling har och till vilka möjligheter målspråket erbjuder då det

gäller att bevara språkväxlingen i den aktuella språkliga funktionen.⁷ Då svordomen fungerar som interjektion och står relativt oberoende i kontexten (t.ex. *Shit man., Fuck, fuck, fuck.*) har språkväxlingen oftast bevarats (i SC i 68,4 % av fallen, i AFU 72,2 %). I SC gäller det också då svordomarna eller skällsorden med språkväxling står som riktade pejorativa uttryck (t.ex. *bitch*), de har bevarats till 80 procent. I AFU däremot har språkväxlingen bevarats i mindre utsträckning (45,8 %) då svordomen eller skällsordet har den här funktionen. Som förstärkande uttryck har svordomarna alltid bevarats i båda översättningarna (t.ex. *hela-fucking-hoito*), men den här funktionen är relativt ovanlig i undersökningsmaterialet (se tabell 2). Konstruktioner baserade på svordomar (t.ex. *fucka upp*) är normalt integrerade i satserna på ett annat sätt än till exempel interjektioner, och de översätts i de flesta fallen till finska i båda romanerna. Deras betydelse kan utgöra en central del av meningarna och i de här fallen kan det därför spela en underordnad roll att bevara språkväxlingen. Dessutom kan det faktum att finskan är ett syntetiskt språk här begränsa möjligheterna till språkväxling och möjligheterna att översätta element med språkväxling.

Tabell 5. Språkväxling och tabu i de finska texterna

	Antal / Andel i SC	Antal / Andel i AFU
Språkväxling+, tabu+	30 st. / 60 %	45 st. / 51,1 %
Språkväxling+, tabu-	0	0
Språkväxling-, tabu+	11 st. / 22 %	33 st. / 27,5 %
Språkväxling-, tabu-	9 st. / 18 %	10 st. / 11,4 %
Summa	50 st. / 100 %	88 st. / 100 %

I tabell 5 sammanfattas slutligen kombinationen av hur språkväxling och tabu bibehålls i de finska översättningarna. Språkväxlingen bibehålls i en knapp majoritet av fallen i AFU, i SC i något högre utsträckning. Då språkväxlingen försvinner är det i båda översättningarna vanligare att ord som baserar sig på något tabu används, men det finns också exempel på att både språkväxling och tabu försvinner.

⁷ Förutom den språkliga funktionen spelar den litterära funktionen säkert också en roll, men det sambandet har inte analyserats närmare.

4.3 Översättningarna till tyska

I den tyska översättningen av AFU finns alla översättningslösningar i vår kategorisering representerade, i översättningen av SC är det däremot tre av dem som förekommer. I tabell 6 presenteras antalen och de procentuella andelarna i respektive översättning.

Tabell 6. Översättningslösningar i de tyska texterna

Svordom/skällsord med språkväxling har	Antal / Andel i SC	Antal / Andel i AFU
bevarats	40 st. / 80 %	65 st. / 73,9 %
översatts till målspråket	8 st. / 16 %	19 st. / 21,6 %
bevarats och förklarats	2 st. / 4 %	1 st. / 1,1 %
strukits	0	3 st. / 3,4 %
lagts till	0	1 st. / 1,1 %
Summa	50 st. / 100 %	89 st. / 100 %

Den klart vanligaste översättningslösningen i båda översättningarna är att svordomen eller skällsordet med språkväxling har bevarats. Den här översättningslösningen används i samtliga språkliga funktioner som presenterades i tabell 2, men vanligast är den då svordomen står som interjektion. Som substantiv har orden med språkväxling anpassats till tyska och skrivs med stor begynnelsebokstav (t.ex. *Bullshit*, *Bitch*). I ett fall i SC, där en avvikande stavning används i källtexten för att visa hur personen uttalar ordet, har stavningen i den tyska översättningen normaliserats, *bea-ches* > *Bitches*. I AFU har stavningen på en arabisk svordom korrigerats (*chara* > *Khara*).

Även översättning med tyska ord och uttryck förekommer som översättningslösning i båda romanerna. I SC handlar det i samtliga fall om att andra ord och uttryck än svordomar och skällsord används i tyskan, i AFU finns det däremot också exempel på att uttrycken med språkväxling översätts med tyska svordomar eller skällsord. Alla funktioner finns representerade i de fall där denna översättningslösning använts. I funktionerna interjektion och förstärkande uttryck är det en ovanlig lösning, det finns ett exempel på en interjektion i SC (*joder* > *oh*) och ett exempel på ett förstärkande uttryck i AFU (*allti-fucking-hop* > *verdammte Scheiße*). I SC finns det inga riktade pejorativa

uttryck som översätts, men i AFU översätts 12 av 24, det vill säga 50 procent, av de pejorativa uttrycken, och här finns bland annat exempel på att *bitch* översätts (*Tussi, Hexe, Hure, Sklave, Braut*). I SC är det vanligast att översättningslösningen används då det handlar om konstruktioner baserade på svordomar, och det hittar man exempel på också i AFU. I båda romanerna översätts till exempel konstruktionen *fucka upp* med det icke-tabubelagda verbet *etw. vermässeln*. I AFU har den dock i många fall bevarats i en form som anpassats till tyskan, *abfucken*. Det enda tillägg som vi konstaterat i den tyska översättningen av AFU är just också en form av *abfucken*, i en mening där ett annat skällsord med språkväxling finns i den svenska källtexten. Exemplet finns i tabell 3.

De tyska översättningarna är de enda i vårt undersökningsmaterial där det finns exempel på svordomar och skällsord med språkväxling som bevarats och förklarats i form av en översättning till målspråket (*Putos. > Putos. Hurensöhne., Joder. > Joder. Ficken., Chara. > Khara. Scheiße.*). Till dessa har vi inte räknat sådana exempel där även källtexten innehåller en förklaring. Det finns några exempel i AFU där arabiska ord har förklarats med en svensk motsvarighet. I den tyska översättningen av SC har inga svordomar eller skällsord med språkväxling lämnats bort. I översättningen av AFU finns det tre sådana exempel.

I tabell 7 sammanfattas hur källtexternas språkväxling och tabu i fråga om svordomar och skällsord bibehålls i översättningarna till tyska.

Tabell 7. Språkväxling och tabu i de tyska texterna

	Antal / Andel i SC	Antal / Andel i AFU
Språkväxling+, tabu+	42 st. / 84 %	67 st. / 75,3 %
Språkväxling+, tabu-	0	0
Språkväxling-, tabu+	0	9 st. / 10,1 %
Språkväxling-, tabu-	8 st. / 16 %	13 st. / 14,6 %
Summa	50 st. / 100 %	89 st. / 100 %

I båda de tyska översättningarna bibehålls både språkväxling och tabu i en majoritet av fallen. I översättningen av SC försvinner i de övriga fallen både språkväxling och tabu. I

översättningen av AFU bibehålls tabun även om språkväxlingen försvinner i cirka 10 procent av de analyserade fallen.

4.4 Översättningarna till engelska

I tabell 8 presenteras de översättningslösningar som finns i de engelska översättningarna samt deras antal och procentuella andel. I SC har en del av källtexten som innehåller en svordom med språkväxling lämnats bort, och därför är det sammanlagda antalet exempel i den engelska översättningen 49.

Tabell 8. Översättningslösningar i de engelska texterna

Svordom/skällsord med språkväxling har	Antal / Andel i SC	Antal / Andel i AFU
bevarats	47 st. / 95,9 %	76 st. / 85,4 %
översatts till målspråket	2 st. / 4,1 %	12 st. / 13,5 %
strukits	0	1 st. / 1,1 %
Summa	49 st. / 100 %	89 st. / 100 %

Även de här översättningarna följer Lapidus rekommendation. Den klart vanligaste översättningslösningen i båda översättningarna är att svordomen eller skällsordet med språkväxling har bevarats, i vissa fall med en liten modifikation (t.ex. *jag blir bara så pissed off* > *I just get so pissed*). Eftersom källtexten innehåller många engelska element, leder detta till att språkväxlingen försvinner i en stor del av fallen. Som det framgår av tabell 9 bibehålls språkväxlingen i AFU i knappt 16 procent av fallen, i SC i drygt 30 procent. Här handlar det ändå inte om någon mekanisk överföring, utan om en översättningsprocess där ett element översätts med samma element (Hermans 2007).⁸

I de engelska översättningarna förekommer dessutom så kallad intralingval översättning då engelska element har översatts med andra engelska element (t.ex. *shit, vad chill* > *damn, it was gonna be sweet*). Här används det engelska ordet *shit* i källtexten på ett sätt som är typiskt för svenskt talspråk, och i den engelska översättningen används en annan

⁸ Eftersom de engelskspråkiga översättningarna är så pass avvikande, har vi inte närmare analyserat sambandet mellan valet av översättningslösning och svordomarnas och skällsordens språkliga funktion.

engelsk svordom som har ansetts vara mer naturlig i den aktuella kontexten. Den här typen av översättningslösning har dock en underordnad betydelse i de engelska översättningarna, i SC förekommer det i 4,1 procent av fallen och i AFU i 13,5 procent. Interlingval översättning förekommer inte i de engelska måltexterna. Vidare har en svordom med engelsk språkväxling strukits i AFU. Förklaringar, som fanns i de tyska översättningarna, finns inte i de engelska översättningarna.

Tillägg finns inte med som kategori i tabell 8 i och med att det inte förekommer några tillägg i de engelska översättningarna i de meningar där ett skällsord eller en svordom med språkväxling förekommit i källtexten. Däremot finns det tillägg med språkväxling på andra ställen i de engelska översättningarna, vilket gör att texterna innehåller mer språkväxling än resultaten i tabell 8 signalerar. Det finns till exempel flera tillägg i SC med spanska element, och i båda översättningarna finns det en del tillägg med svenska element, som skällsordet *blatte*. De svenska elementen knyter översättningen starkare till källtexternas språkliga och kulturella miljö, medan tilläggen med arabiska och spanska element åskådliggör källtexternas språkväxling. För att ge en bild av tilläggen kan vi nämna att det till exempel på de första 100 sidorna i AFU finns 23 tillägg med språkväxling, varav 22 är svordomar och skällsord.

Tabell 9. Språkväxling och tabu i de engelska texterna

	Antal / Andel i SC	Antal / Andel i AFU
Språkväxling+, tabu+	15 st. / 30,6 %	14 st. / ~ 15,7 %
Språkväxling+, tabu-	0	0
Språkväxling-, tabu+	34 st. / 69,4 %	74 st. / ~ 83,1 %
Språkväxling-, tabu-	0	1 st. / ~ 1,1 %
Summa	49 st. / 100 %	89 st. / 100 %

Som resultatet i tabell 9 visar bibehålls tabun i båda romanerna i samtliga fall förutom ett, och tilläggen med språkväxling verkar dessutom i många fall vara slang samt ord och uttryck med tabu. Av de översättningar vi analyserat skiljer sig översättningarna till engelska i vissa avseenden mest från källtexterna, men samtidigt verkar de engelska texterna innehålla fler element som speglar språkbruket i Stockholms undre värld än de finska och tyska översättningarna.

5 Sammanfattning

Att översätta litterära texter med språkväxling är en utmaning för översättaren. Språken som används har olika kopplingar till käll- och målkulturen och utmaningen kan till exempel vara att avgöra hur man hanterar språkväxling med element från det språk som man översätter till. Språkväxlingen har olika litterära funktioner i källtexten och översättaren måste avgöra vad som ska prioriteras i måltexten. Översättaren agerar dessutom i en omgivning där andra aktörer kan påverka slutresultatet, bland annat källtextens författare som likt Lapidus kan ge rekommendationer till översättarna. I vår artikel har vi visat hur svordomar och skällsord med språkväxling i SC och AFU har översatts till finska, tyska och engelska.

Resultatet av vår analys berättar att översättningarna uppvisar stora likheter men även en del skillnader. De liknar varandra i det avseendet att det i samtliga översättningar är vanligast att en svordom eller ett skällsord med språkväxling har bevarats, ibland med en viss modifiering. I samtliga översättningar är den näst vanligaste översättningslösningen att svordomen eller skällsordet med språkväxling översätts till målspråket. Denna översättningslösning är betydligt vanligare i de finska översättningarna än i de tyska och engelska översättningarna. I de engelska översättningarna handlar det i dessa fall alltid om intralingvala översättningar.

Strykningar är ovanliga i alla översättningar, och de tyska översättningarna är de enda där det förekommer några enstaka fall där svordomen eller skällsordet har bevarats och förklarats samt ett fall där ett tillägg har gjorts i samma mening där ett skällsord med språkväxling förekommit i källtexten. De engelska översättningarna uppvisar däremot tillägg med språkväxling från bland annat spanska och svenska på andra ställen i texterna. Tabun har bibehållits i de flesta fall i alla översättningarna. I de engelska översättningarna gäller det i nästan 100 procent, i de tyska i cirka 85 procent och i de finska översättningarna i cirka 80 procent av fallen. Översättningarna följer i huvudsak Lapidus rekommendationer. Det är i de flesta fall engelska ord och uttryck som har översatts till målspråket. Element från andra språk har i allmänhet bevarats.

Slutligen kan konstateras att valet av översättningslösning påverkats av vilken språklig funktion svordomen och skällsordet med språkväxling har. Ord och uttryck som används som interjektioner kan vanligtvis enklare bevaras i målspråket, i och med att de normalt står ensamma eller i början eller slutet av en mening. Däremot innebär konstruktioner baserade på svordomar ofta en utmaning för översättaren, eftersom det inte alltid finns ett motsvarande uttryck i källtexten som omfattar både språkväxling och baserar sig på något tabu.

Litteratur

- Andersson, Lars-Gunnar & Peter Trudgill (1992). *Bad language*. London: Penguin Books.
- Beers Fägersten, Kristy (2012). Fucking svenska! *Språktidningen* 11. [Citerat 28.5.2015]. Tillgänglig: <http://spraktidningen.se/artiklar/2012/09/fucking-svenska/>
- Davies, Eirllys E. & Abdelali Bentahila (2008). Code switching as a poetic device. Examples from rai lyrics. *Language & Communication* 28, 1–20.
- Delabastita, Dirk & Rainier Grutman (2005). Introduction. *Linguistica Antverpiensia, New Series – Themes in Translation Studies* 4, 11–34.
- Enell-Nilsson, Mona & Minna Hjort (2013). ”Fuck sådant.” Snabba cash -romaanin monikielisisistä voima- ja haukkumasanoina sekä niiden suomen-, saksan- ja englanninkielisistä käännöksistä. *MikaEL* 7, 95–110. [Citerat 28.5.2015.] Tillgänglig: https://sktl-fi.directo.fi/@Bin/319340/Enell-Nilsson%20ja%20Hjort_MikaEL_2013.pdf/
- Eriksson, Harriet & Saara Haapamäki (2011). Att analysera litterär flerspråkighet. I: *Svenskan i Finland* 12, 43–52. Red. Sinikka Niemi & Pirjo Söderholm. Joensuu: University of Eastern Finland.
- Grutman, Rainier (2006). Refraction and recognition. Literary multilingualism in translation. *Target* 18 (1), 17–47.
- Hermans, Theo (2007). *The Conference of Tongues*. Manchester: St. Jerome.
- Hjort, Minna (2007) Kirošana vai voimasana ja muita karkeitä terminologisia pohdintoja. I: *Översättningsteori, fackspråk och flerspråkighet. VAKKI-symposium XXVII Vasa 9–10.2.2007*, 74–84. Red. Nina Niemelä & Esa Lehtinen. Vasa: Vasa universitet.
- Hjort, Minna (2014). Perkele – a literary companion. A glimpse at the function and frequency of the Finnish swearword in translated and non-translated contemporary fiction. I: *Swearing in the Nordic Countries. Copenhagen 6 December 2012*, 125–150. Red. Marianne Rathje. Köpenhamn: Dansk Sprognævn.
- Ingo, Rune (1990). *Lähtökielestä kohdekieleen. Johdatusta käännöstieteeseen*. Helsinki: WSOY.
- Koivunen, Anu (2013). Privat e-postkommunikation.
- Lantto, Hanna (2012). Code-switching, swearing and slang: The colloquial register of Basque in Greater Bilbao. *International Journal of Bilingualism* 0 (0), 1–16. [Published online before print.]
- Lapidus, Jens (2006). *Snabba cash*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Lapidus, Jens (2007). Ordlistor skickade till översättarna.
- Lapidus, Jens (2008). *Aldrig fucka upp*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Lapidus, Jens (2010). *Rahalla saa*. Översättning Anu Koivunen. Helsinki: Like.
- Lapidus, Jens (2010). *Siisti kosto*. Översättning Anu Koivunen. Helsinki: Like.
- Lapidus, Jens (2011). *Spür die Angst*. Översättning Antje Rieck-Blankenburg. Frankfurt: Fischer Taschenbuch Verlag.
- Lapidus, Jens (2012). *Easy Money*. Översättning Astri von Arbin Ahlander. Basingstoke/Oxford: Macmillan Publishers.
- Lapidus, Jens (2012). *Mach sie fertig*. Översättning Antje Rieck-Blankenburg. Frankfurt: Fischer Taschenbuch Verlag.

*Om översättning av svordomar och skällsord med språkväxling i
Jens Lapidus romaner Snabba cash och Aldrig fucka upp*

- Lapidus, Jens (2014). *Never screw up*. UK edition. London: Pan Books.
- Ljung, Magnus (1983). Fuck you shithead! Om översättningen av amerikanska svordomar till svenska. I: *Från språk till språk*, 277–295. Red. Gunnel Engwall & Åsa af Geijerstam. Lund: Studentlitteratur.
- Ljung, Magnus (2006). *Svordomsboken. Om svärande och svordomar på 23 andra språk*. Stockholm: Norstedts.
- Myers-Scotton, Carol (1993). *Duelling Languages. Grammatical Structure in Code-Switching*. Oxford: Clarendon.
- Sternberg, Meir (1981). Polylingualism as reality and translation as mimesis. *Poetics Today* 2 (4), 221–229.
- Tidigs, Julia (2007). Flerspråkig litteratur: problem eller möjlighet? *Ikaros* 2/2007. [Citerat 28.5.2015.] Tillgänglig: http://www.kaapeli.fi/~fbf/ikaros/arkiv/2007-2/flersprakig_litteratur.pdf/
- Tiittula, Liisa & Pirkko Nuolijärvi (2013). *Puheen illuusio suomenkielisessä kaunokirjallisuudessa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Zabalbeascoa, Patrick (2000). From techniques to types of solutions. I: *Investigating Translation*, 117–127. Red. Allison Beeby, Doris Ensinger & Marisa Presas. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.

Ekon från medeltiden. Om språkväxling i Eila Pennanens historiska roman *Pyhä Birgitta* och dess svenska översättning *Birgitta sierskan*

Harry Lönnroth

The aim of the article, “Echoes from the Middle Ages. On language-switching in Eila Pennanen’s historical novel *Pyhä Birgitta* and its Swedish translation *Birgitta sierskan*”, is twofold: first, it deals with language-switching in a historical novel published in Finnish in 1954. Second, it deals with the Swedish translation of the novel in 1957. The author Eila Pennanen (1916–1994) uses Latin frequently in the text, but also Swedish and some other languages (e.g. Italian) which the translator Margaretha Holmqvist (b. 1926 in Turku) has translated, or, in line with Lefevere (1992) rewritten, into Swedish. The point of departure of the article is an earlier observation by Ingo (1991) about the use of partial translation in Pennanen’s novel and its translation. The article discusses mainly the use of Latin, the most important foreign language in the text, and Swedish in the source text and the target text, and shows, on the basis of Ingo’s observations, that the languages are used in order to create a feeling of mysticism and local colour in the medieval 14th century context of the novel. The strategy of the translator is literal as far as Latin and Swedish is concerned. The historical novel as a genre in general and in the case of St Birgitta of Sweden (1303–1373) in particular is a rich source for studying multilingualism in fiction. Latin was the *lingua franca* of the Middle Ages, and this is also highly visible in Pennanen’s prose. However, the Swedish reader of the translation misses the fact that the Finnish original, too, contains passages in Swedish.

Nyckelord: Eila Pennanen, historisk roman, litterär flerspråkighet, skönlitterär översättning, språkväxling

1 Inledning

Den finska författaren, översättaren och kritikern Eila Pennanens (1916–1994) historiska roman *Pyhä Birgitta* kom ut år 1954, och den hör till de viktigaste verken i hennes mångsidiga författarskap. Den digra biografromanen om en av den svenska medeltidens mest centrala gestalter Birgitta Birgersdotter (1303–1373), sedermera Heliga Birgitta, översattes också i rask takt till svenska, sannolikt på grund av dess ur ett svenskt perspektiv relevanta tematik och positiva mottagande i Finland (för huvuddrag i Pennanens författarskap se t.ex. Rainio 1969; Manninen 1989; Sala 2006).

Birgitta sierskan kom ut år 1957 i översättning av Margaretha Holmqvist.¹ Romanens huvudperson Heliga Birgitta betraktas i dag som den genom tiderna mest kända svenska kvinnan, inte minst tack vare sina *Revelaciones*, *Uppenbarelser*, som hör till grundvalarna för den svenska (översättnings)litteraturen (se t.ex. Lönnroth & Delblanc 1987; Heliga Birgitta 2004). Hon dikterade sina uppenbarelser på svenska för sina biktfäder som översatte dem till latin, och dessa latinska texter översattes tillbaka till svenska (se t.ex. Andersson 2014). *Birgitta sierskan* är indelad i 11 kronologiska kapitel som behandlar tiden från Birgittas barndom på stormansgården i Uppland till de sista åren i den heliga staden Rom.² Pennanens svenska förlag Gebers marknadsförde den färska översättningen så här: ”Birgitta är den allt dominerande, men hon träder fram i romanen mot en övertygande och färgrikt tecknad bakgrund av sin historiska samtid.” I Finland utgavs romanen på svenska av Söderströms förlag.

Pennanens roman är ett exempel på att det också inom den finska litteraturen finns en hel del romaner där litterär flerspråkighet utnyttjats som litterärt medel (t.ex. hos Marko Hautala 2011).³ Med tanke på att Finlands två språk, finska och svenska, i många sammanhang lever sida vid sida och att en del av den finländska befolkningen är tvåspråkig skulle man i princip även kunna ge ut tvåspråkiga romaner (Ingo 1991: 76). Förekomsten av två eller flera språk i ett och samma verk är därför någonting som även översättaren i sitt konstnärliga arbete konfronteras med, och speciellt krävande blir detta då det handlar om stora avstånd i tid och rum som i fallet Heliga Birgitta. Översättaren bör då kompensera eller synliggöra förekomsten av flera språk i källtexten och förmedla detta till läsaren i måltexten (för kompensation se Outin 1997: 46–47). I fråga om historiska romaner som genre bör man speciellt ta hänsyn till den tidpunkt som den historiska romanen utger sig för att skildra (Tidigs 2014: 49). I det här fallet har vi en historisk roman utgiven på 1950-talet som utspelar sig på 1300-talet, högmedeltiden, vilket gör att det i texten finns många tidsmässiga skikt (för problem förknippade med bilden av medeltiden i litteraturen se Gumbrecht 2012: 23). Både författarens och

¹ Holmqvist är en prisbelönt svensk översättare som huvudsakligen översatt från tyska men också från finska. Hon är född i Åbo år 1926.

² Finstad, Aspanäs, Ulvåsa, Vid konungens hov, Alvastra, Den svarta solen, Korsfararna, Den heliga staden, Fattigdomens år, Köttets uppfyllelse, Påve och kejsare samt Död till liv.

³ Också Eila Pennanens Tammerförstrilogi, utgiven 1971–1973, är givande läsning för alla som är intresserade av flerspråkighet i finsk skönlitteratur i ett kulturhistoriskt perspektiv (Lönnroth 2014: 16).

översättarens uppgift är sålunda krävande, och det hör till översättarens expertis att kunna reflektera över det översatta verket på ett mångsidigt sätt. Som den finlandssvenske översättaren Thomas Warburton (2003: 31) har konstaterat är det viktigt att författaren och översättaren försöker ge en illusion av den språkliga verklighet som präglar den tid som står i fokus:

Ingen i modern tid klarar av att skriva genuint 1600-, 1700- eller ens 1800-talsspråk, åtminstone i längre stycken. Möjligtvis skulle man kunna lura lekmän, men säkert inte filologer. Vad både en författare och en översättare kan göra är att attrappera en annan tids sätt att uttrycka sig, genom ordval, ordföljder och idiom. Men det blir inte heller bra om man strävar till att imitera på varenda punkt, för resultatet blir oundgängligen uppstyltat eller parodiskt om det blir påfallande korrekt. Det bästa receptet är som så ofta att välja någon av de många medelvägarna. Man får nöja sig med att skjuta in tidsbundna språkelement som stil- och tidsmarkörer i texten, och i vilken grad man gör det får bero av textens art och syfte, sammanhangets krav – och inte minst av det konstnärliga omdöme man kan båda upp.

Medeltiden var mångspråkig, och därför vill jag i föreliggande artikel med hjälp av exempel belysa hur en författare av en historisk roman använder sig av flerspråkiga element då hon skriver om denna avlägsna tidsperiod i mänsklighetens historia. Utöver detta vill jag speciellt kasta ljus över de lösningar som en översättare gjort i den kreativa process som skönlitterär översättning alltid i allra högsta grad innebär (för översättning av flerspråkighet i text se t.ex. Pym 2004; Grutman 2006). Denna syn på skönlitterär översättning ligger i linje med André Lefevere (1992) som ser översättningen som omskrivning, *rewriting*, och på så sätt framhäver översättandets skapande aspekt (se även bidragen i Bassnett & Lefevere 1990). Med utgångspunkt i Gideon Tourys (1995) syn på skönlitterär översättning skriver Christina Gullin (2007: 33) att ett översatt verk bör ses ”som både en text i målspråkets litterära system och som en representation av ett annat verk, källtexten, som tillhör ett annat system”. I linje med denna grundsyn på översättningens väsen kan man säga att skönlitterär översättning alltid bör granskas i ett kulturellt, politiskt och historiskt sammanhang (se Gullin 2007: 33–34).

2 Undersökningen

Syftet med denna artikel är att granska språkväxlingen i Eila Pennanens roman *Pyhä Birgitta* och dess svenska översättning *Birgitta sierskan*. Den finska källtexten (666 s.)

kom ut på förlaget WSOY år 1954, och jag anlitar den andra upplagan från samma år. När det gäller den svenska översättningen anlitar jag den första (och enda) upplagan utgiven på Gebers förlag år 1957 (671 s.). Med *språkväxling* avses här att en författare – och följaktligen också en översättare – växlar mellan två eller flera språk i sitt verk eller i översättningen av detta (Lönnroth 2009: 39). Rune Ingo (1991: 77), som tidigare anlagt ett översättningsvetenskapligt perspektiv på Pennanens roman, har konstaterat att romanen och dess översättning ger ”värdefulla bidrag till den teoretiska granskningen av citatlån och partiell översättning”. Även om jag inte använder exakt samma terminologi – jag talar om språkväxling och översättning av den i stället – kan man ändå säga att fenomenet i huvudsak är detsamma (för språkmöten som stilistisk resurs se även Kukkonen 2010).

Den metod som jag tillämpar i analysen av originalet (den finska källtexten) och översättningen (den svenska måltexten) baserar sig på kvalitativ närläsning av det skönlitterära materialet (se Lönnroth 2009: 36–37, 2014; se även Pöysä 2010 som diskuterar närläsningen som vandrande begrepp och interdisciplinär metod). Ingo (1991: 77) har i sin granskning av citatlån konstaterat att översättaren i princip kan gå tillväga på följande sätt då han eller hon översätter citatlån på främmande språk:

1. Översättaren skapar själv citatlån genom att bevara delar av den enspråkiga utgångstexten för att åstadkomma lokalfärg.
2. Översättaren bevarar eller modifierar de i utgångstexten redan existerande citatlånen för att bevara originalets stil.
3. Översättaren stryker citatlån. En sådan strykning kan ske automatiskt om man översätter till det språk som i originalverket använts för citatlånen eller om dessa citatlån är så allmänlån eller genuina ord i målspråket. Andra skäl till strykning kan vara versmått, rytm, citatlånets ljudräkt osv.
4. Översättaren kan, när han anser det nödvändigt, i samband med citatlånet bifoga en översättning till målspråket, antingen inom parentes, som fotnot eller jämsides med originaltextens citatlån. Denna metod bör dock hanteras varsamt, eftersom månet stämningsskapande citatlån blir synnerligen platt och prosaiskt i översättning.

I min granskning tar jag ställning till huruvida den indelning som Ingo presenterar stämmer när det gäller förhållandet mellan *Pyhä Birgitta* och *Birgitta sierskan*. Metodiskt har jag gått tillväga så att jag först excerperat all språkväxling i källtexten varefter jag kollationerat ett urval av de på basis av denna läsning mest representativa beläggen med måltexten. Jag har dock avgränsat genomgången så att jag huvudsakligen

fokuserar latinet (avsnitt 3.1) och svenskan (avsnitt 3.2), medan till exempel italienskan som är ett viktigt språk under Birgittas tid i Rom faller utanför granskningen (se t.ex. Pennanen 1954: 503, 510, 527).⁴ Som komplement till latinet och svenskan presenterar jag dock avslutningsvis ett fall av språkväxling som är ämnat att kasta ljus över det dunkel som fenomenet litterär språkväxling ibland kan innebära för läsaren (avsnitt 3.3).

3 Att återskapa medeltidens språkliga mångfald – resultat och reflektioner

Ingo (1991: 76) förmodar att Pennanen använt sig av latinska och svenska citatlån i två syften, och hans observationer har också påverkat dispositionen av detta kapitel. Det första syftet är enligt honom att skapa en stämning av mystik och det andra att ge texten en äkta lokalfärg (för en diskussion om ”lokalärg”, dvs. illusion av autenticitet, se t.ex. Lönnroth 2009, 2014 med anförd litteratur). I det följande analyserar jag originalet och översättningen utifrån dessa premisser: jag är intresserad av Ingos antaganden och granskar hur fenomenet kommer till uttryck i en skönlitterär översättning. Han har nämligen konstaterat att de citatlån som ”förmedlar katolicismens religiösa atmosfär och mystik är också uppenbarligen ämnade att förbli dunkla till sin betydelse, eftersom de inte förklaras för de finska läsarna” (Ingo 1991: 76). För en läsare av historiska romaner ter sig detta som ett högst relevant antagande: om man utgår ifrån Ingos (1991: 76) analys av citatlånen kan man med tanke på språkväxlingen – något förenklat – konstatera att latinet (avsnitt 3.1) står för mystiken och svenskan (avsnitt 3.2) för lokalärgen, och detta argument har också stöd i det vi vet om medeltidens kulturhistoria i allmänhet (se t.ex. Bergh 2004; Moberg 2004; Wollin 2004). Hans Ulrich Gumbrecht (2012: 14), filolog och litteraturvetare, använder termen *Stimmung*, stämning, och skriver: ”For what affects us in the act of reading involves the present of the past – not a sign of the past or its representation.” I fokus står alltså det förgångna som görs modernt, ”past-made-present” (Gumbrecht 2012: 13), och detta är en grundläggande utmaning inte bara för författare utan också för översättare som försöker göra historien närvarande för läsaren. Ett exempel är den finlandssvenske översättaren Nils-Börje

⁴ Också franskan (se t.ex. Pennanen 1954: 620, 623) och danskan (se Pennanen 1954: 41) kommenteras i texten.

Stormbom som i sin översättning av Väinö Linnas *Okänd soldat* – utgiven på finska samma år som *Pyhä Birgitta* – velat göra ”bokens atmosfär äkta och genuin”, och vissa lösningar har han även gjort ”i äkthetens namn” (se Stormboms förord i Linna 1955: 5; se även Outin 1997: 57).

3.1 Inslag på latin: medeltidens *lingua franca*

Latinet är utan tvekan det viktigaste främmande språket i *Pyhä Birgitta*, och det är också det främmande språk som många säkert inte förstod på 1950-talet och inte heller förstår i dag. En befogad fråga är då hur mycket man som författare och/eller översättare ska ”hjälpa” läsaren, och om man ens bör göra så. Förutom att texten innehåller många latinska ord och uttryck nämns latinet som språk också ofta i texten. Om detta vittnar bland annat exempel 1 och 2:

- (1) [...] Jag var ofta hård mot honom, röt åt honom när han skrev illa, och min frände Andreas skrattade åt sin olärde namnes latin. [...] (Pennanen 1957: 190.)
- (2) [...] Birgitta läste latin, skrev och bläddrade i sin grammatika. [...] (Pennanen 1957: 513.)

I romanen är latinet, medeltidens *lingua franca*, kyrkans och den lärda världens språk, ett språk som är förknippat med makt. Det är *pappien kieli*, ’prästernas språk’ (Pennanen 1954: 473), ett konstaterande som dock av någon anledning saknas i den svenska översättningen (se även Pennanen 1954: 124). Det ymniga bruket av latin kan delvis ses mot bakgrunden av latinets roll som prestigespråk, och inskott av detta slag kan därför betraktas som en ”del av en europeisk bildningstradition medan inslag av dialekt utgör ett brott mot den högsvenska normen” (Tidigs 2014: 54).

Både i källtexten och i måltexten finns inte bara enstaka ord och uttryck utan också längre passager på latin. Först kommenteras de längre passagerna (exempel 3–7) och därefter ett axplock av några idiomatiska uttryck (exempel 8–10). Däremot lämnas de enstaka latinska orden – av typen *credo*, *diabolus*, *discipulus*, *scholaris*, *magister in teologia* – utanför granskningen. I originalet är de oftast återgivna i kursiv, medan översättaren är något sparsammare med kursiven, något som också kan bero på

redaktionella åtgärder.⁵ Ett annat problem är att gränsen mellan ett latinskt ord och ett främmande ord också ställvis kan vara diffus – både på finska och på svenska.

I romanen är latinet huvudsakligen ett skriftspråk, något som framgår av exempel 3 och 4 nedan. Latinet är skriftspråket som även kommenteras i romanen (se Pennanen 1957: 649), medan svenskan är folkets språk, det språk som gemene man talar. Båda exemplen innehåller även översättningar som hjälper läsaren att förstå innehållet i de latinska uttrycken bättre. I det senare fallet (exempel 4) används till och med citattecken som bidrar till känslan av direkt översättning:

- (3) – Se på Vår Frus ansikte. Hon var ren från födelsen. I likhet med Johannes Döparen, Jesu föregångare, var hon obefläckad. Fastän hon födde ett barn, Jesus, blev hon inte oren såsom andra kvinnor, ty ser ni barn, där inträffade ett stort hemlighetsfullt under. Hon var jungfru före födelsen, under den och efteråt; på skriftspråk: *virgo ante partum, virgo in partu* och *virgo post partum*. [...] (Pennanen 1957: 33.)
- (4) [...] Den döende kunde uppfatta den onde andens röst, som sade: ”*Periturus es*”, eller på folkets språk: ”Du är förlorad”. Men ängeln viskade: ”*Numquam desperes*”, eller ”misströsta ej”. (Pennanen 1957: 80.)

Romanen innehåller också två längre indragna passager på latin som presenteras i exempel 5 och 6. Det förra handlar om broder Andreas ord till Birgitta och det senare om mästern Petrus som ibland råkade ”sjunga en världslig visa och spratt till och såg på fru Birgitta, när han hörde sin egen röst” (Pennanen 1957: 566). Det intressanta med exempel 5 är att det enligt broder Andreas är fråga om ”heliga ord” som han ”vände till synd” när han satt mittemot Birgitta, och dessa ord ljöd i hans öron (Pennanen 1957: 119). Exempel 5 är kursiverat i källtexten men inte i måltexten. Tryckfelet *pulchraes* i samma exempel har i översättningen ersatts av det korrekta *pulchra es* (Pennanen 1957: 119).

- (5) Ecce tu pulchra es, amica mea!
ecce tu pulchraes! Oculi tui columbarum.
Ecce tu pulcher es, dilecte mi,
et decorus! Lectulus noster floridus.
Tigna domorum nostrarum cedrina,
laquearia nostra cypressina. (Pennanen 1954: 119, kursiverat i källtexten.)

⁵ I den finska översättningen av Umberto Ecos (2009) historiska roman *Ruusun nimi (Rosens namn)* har översättaren Aira Buffa bifogat en ordlista över ord på främmande språk, men detta är inte fallet med *Birgitta sierskan* (se punkt 4 i Ingos kategorisering ovan).

- (6) Tempore brumali
vir patiens,
animo vernali
lasciviens... (Pennanen 1954: 565, 1957: 566.)

I exempel 7 återges en längre indragen passage på latin som dock i källtexten finns i löptexten (Pennanen 1954: 60).⁶ Översättaren har sannolikt velat framhäva latinets roll ännu mera genom att placera passagen på detta sätt. Det är fråga om prästens ord, vilket återigen kan ses som ett bevis på latinets betydelse inom den kyrkliga domänen (se även exempel 17 som handlar om samma passage):

- (7) ”Pater, dimitte illis; non enim sciunt quid faciunt.”
”Mulier, ecce filius tuus.”
”Ecce mater tua.”
”Sitis.”
”Hodie mecum eris in Paradiso.”
”Eloi, Eloi, lamma sabacthani? – Deus meus, Deus meus, ut quid dereliquisti me?”
”Pater, in manus tuas commendo spiritum meum.”
”Consummatum est.” (Pennanen 1957: 63; kursiverat i käll- och måltextern.)

Till slut anges tre korta exempel på idiomatiska uttryck på latin. De har översatts först till finska av författaren (Pennanen) och sedan till svenska av översättaren (Holmqvist). Att författaren själv fungerar som ett slags översättare i sin egen roman – Pennanen var faktiskt också översättare – är ett rätt frekvent förekommande drag inom litteratur som innehåller flerspråkiga element (se t.ex. Claes Anderssons roman *Ottos liv* från 2011). Också *Pyhä Birgitta* och dess svenska översättning innehåller gott om exempel på denna översättningsstrategi där en rätt ordagrann översättning följer direkt efter det för textens huvudspråk (svenska) främmande språkelementet (latin). Översättaren har sedan översatt författarens ”översättningar” så gott som ordagrant.

- (8) [...] – *Mea culpa*, minun syyni. [...] (Pennanen 1954: 275.)
[...] – *Mea culpa*, mitt fel. [...] (Pennanen 1957: 275.)
- (9) – *Pax huic domui*. Rauha tälle talolle. (Pennanen 1954: 280.)
– *Pax huic domui*. Frid över detta hus. (Pennanen 1957: 281.)
- (10) *Dat Petrus ver cathedratus*. Pietarina talven selkä taittuu. [...] (Pennanen 1954: 395.)
Dat Petrus ver cathedratus. På Petridagen bryts vinterns rygg. [...] (Pennanen 1957: 397.)

⁶ I översättningen används latin dock också i löptexten, och också då i utpräglat religiösa sammanhang. Det finns framför allt två exempel på detta: det första exemplet handlar om högläsning av bönen Fader vår (Pennanen 1957: 25–26) och det andra om en begravningsakt (Pennanen 1957: 331–332).

Utgående från Ingos kategorisering i kapitel 2 kan man säga att översättaren – i fråga om latinet – bevarat eller modifierat de i källtexten redan existerande latinska orden och uttrycken för att bevara originalets stil (punkt 2 i Ingos kategorisering).

3.2 Inslag på svenska: den muntliga traditionen

I *Pyhä Birgitta* finns tre längre indragna passager på svenska, något som är mycket intressant med tanke på den finska läsaren (Pennanen 1954: 44, 101, 215). Utöver dessa finns det även en längre passage på svenska som ”bakats in” i löptexten (Pennanen 1954: 123). Om man jämför användningen av svenska med användningen av latin kan man säga att de enstaka orden på svenska lyser med sin frånvaro i den finska texten, och därför behandlas endast de längre passagerna nedan. Med dessa har författaren med all sannolikhet velat kasta ljus över den omgivning som präglade Birgittas samtid och hennes omvärld. Eftersom romanen utspelar sig i det område som i dag är Sverige är svenskan ett naturligt element i romanen. Men varför har Pennanen använt sig av svenska och hur har översättaren översatt författarens val? Med andra ord: hur har översättaren översatt svenska till svenska, sitt eget modersmål?

Medeltidens muntlighet åskådliggörs i form av en sång som återges på två ställen i romanen (se exempel 11 och 12). Det är fråga om en och samma sång på svenska. Sångens eller snarast dansvisans funktion är påtaglig; den föreställer medeltidens folkliga muntlighet, musik som går i muntlig tradition. Men det här är bara den ena sidan av myntet, den som den finska läsaren möter. I den svenska översättningen har översättaren däremot inte på något sätt markerat att det i den finska texten är fråga om språkväxling (Pennanen 1957: 48, 214):

- (11) – När jag hörde Falkvar Lagmansson
bland andra riddare tinga,
mig tycktes höra den skönaste klocka
man kunde i världen med ringa. (Pennanen 1954: 44.)

- (12) Falkvar han tjänte i konungens gård
både för guld och heder,
fruar och jungfrur unnade honom väl,
allt för hans hövelige seder.
Jag säger eder, Falkvar, I skolen
av länder bortrymme! (Pennanen 1954: 215.)

Att översättaren inte markerat att det rör sig om en i originalet svensk visa är intressant med tanke på den rikssvenska läsare som översättningen i första hand riktats till. Nu går den svenska läsaren miste om det faktum att en finsk författare utnyttjat svenska på originalspråket.

Pennanen använder sig av en visa också i ett annat sammanhang, men även då i ett liknande syfte. I exempel 13 sjunger Jon, en glad gosse, en visa som kringdragande lekare lärt honom. Översättaren har inte heller här kommenterat den indragna passagen på något sätt (se Pennanen 1957: 100).

- (13) Svennen haver en jungfru kär
av hugen och allt sitt sinne,
han tänker på henne både dag och natt,
evarest han henne skall finna.
Där hon ville själv vara min. (Pennanen 1954: 101.)

Utöver de passager som presenterats i exempel 11–13 ovan innehåller den finska texten även en längre passage på svenska i löptexten (på samma sätt som det finns längre passager på latin i löptexten). Det handlar om ett bröllop, speciellt fästmööverlåtelseord eller ”de gamla orden, med vilka redan förfäderna hade överlåtits sina döttrar” (Pennanen 1957: 123). Exempel 14 är hämtat ur källtexten och exempel 15 ur måltexten:

- (14) – Jag gifter dig till heder och husfru, till half säng, till lås och nycklar och till hvar tredje penning I egen och ega fän i lösören, och till all den rätt som Sveriges lag är och den helge konung Erik gaf, i namn Faders, Sons och den Helige Andes. (Pennanen 1954: 123.)
- (15) [...] – Jag gifter dig, min dotter, till heders och till husfru, till halv säng, till lås och nycklar och till var tredje penning I ägen och äga fän i lösören, och till all den rätt som Upplands lag är och den helge Erik gav, i namn Faders, Sons och dess Helga Ande. (Pennanen 1957: 123.)

Här avviker översättarens lösningar något överraskande från författarens. Passagen är också placerad på ett annat sätt i översättningen (med ett eget stycke i den finska texten,

men som en del av det föregående stycket i den svenska). Översättaren har moderniserat ortografin varsamt, en lösning som dock överraskar eftersom det i princip är fråga om ett slags direkt citat. Den något föråldrade ortografin i källtexten signalerar att det är fråga om skriven och formelbunden text, något som inte är fallet i de mer muntliga visorna ovan. Samma effekt finns visserligen i måltexten (jfr *I ägen och äga*). Det är intressant att översättaren i detta sammanhang även gjort några kulturella ingrepp i texten (jfr *Sveriges > Upplands, den helge konung Erik > den helge Erik*).

Översättaren har också ställvis utelämnat information som ur en språklig synvinkel är intressant. Jämför till exempel den finska texten i exempel 16 som är betydligt längre och språkligt mångsidigare än den motsvarande svenska i exempel 17:

- (16) Mutta kukaan ei katsonut kärsimysnäytelmää ja kuunnellut lihavan, tuhman papin sanoja niin ahneesti kuin veli Andreas. Oli kuin kaikki olisi ollut hänelle uutta, vaikka hän oli opetellut ulkoa nuo sanat jo kaukaisessa menneisydessään. Tuo pappi sanoi ne oikein, hän ei sotkenut ja sekoitellut pyhän kielen sanoja kuten kaikkein huonoimmat papit tekivät mutta hän yhdisti niihin toisia sanoja tämän pohjoisen kansan barbaarimaisella kielellä. No, miksei hänelle pitänyt antaa anteeksi. Joka tapauksessa hän sanoi kuuluvalla äänellä ja selvästi Jumalanpojan rakkaat sanat: (Pennanen 1954: 59–60.)
- (17) Men ingen såg passionsspelet eller lyssnade på den tjocke, enfaldige prästen så girigt som broder Andreas. Det var som om allting hade varit nytt för honom, fastän han hade lärt sig orden utantill redan för länge, länge sedan. (Pennanen 1957: 63.)

Ett liknande fall påträffar man även annanstans i romanen där översättaren översatt finskans ”sveanmaan kieltä” (Pennanen 1954: 267) med ”bruten svenska” (Pennanen 1957: 268, se även Pennanen 1957: 22). Eftersom talaren är en gosse som talar långsamt till kungen skulle ett möjligt översättningsalternativ ha varit ”sveamål” (jfr liten bokstav i ”sveanmaan” men stor i ”Svean kansan” nedan). Senare har översättaren översatt ”Minä luen sen siitä Svean kansan kielellä, jota me kaikki ymmärrämme.” (Pennanen 1954: 499) med ”Jag läser på Svea rikes mål, som vi alla förstår.” (Pennanen 1957: 496). (För frågor av dialektal relevans se även Pennanen 1957: 441, 460.)

Utgående från Ingos kategorisering kan man säga att översättaren – i fråga om svenskan i det finska originalet – strukit de i källtexten redan existerande svenska uttrycken. Orsaken är med all sannolikhet den att hon översätter från svenska till svenska, och då har strykningen skett ”automatiskt” (punkt 3 i Ingos kategorisering i kapitel 2).

3.3 Inslag på andra språk

Utöver de två viktigaste från romanens huvudspråk avvikande språken (latin och svenska) finns det även ett frekvent förekommande inslag som kan vara problematiskt för läsaren. Detta är relevant med tanke på diskussionen kring den litterära flerspråkighetens exkluderande kontra inkluderande funktion (se t.ex. Tidigs 2014). Att citatet förekommer så pass ofta kan även ses som ett tecken på att författaren har varit mycket medveten om dess betydelse för handlingen. Det är återigen fråga om en visa vars betydelse dock förblir oklar. Den sjungs för första gången av Birgittas piga Anna. Enligt henne är sången vacker och ”känns så behändig att gnola” (Pennanen 1957: 541), medan den förtörnade prästen konstaterar att ramsan är ”fräck”. ”Den betyder ingenting och melodin är ful, nästan obefintlig, en sådan som folket sjunger.” (Pennanen 1957: 542). Se exempel 18:

- (18) Heere sent Jehan, so so,
vrish int vro, vrish int vro! (Pennanen 1954: 542.)

Det som gör passagen problematisk är att det inte tydligt framgår vilket språk det är fråga om. I romanen kommenteras språket aningen kryptiskt, något som förutsätter förkunskaper av läsaren. Bara en gång i ett senare sammanhang framgår det att det är fråga om *tedesco*, ”ert språk, förbannade utlänningar...” (Pennanen 1957: 543). *Tedesco* är det italienska ordet för ’tyska’, men det här är någonting som läsaren inte får veta. Så här kommer medeltidens och speciellt Hansans språk i Östersjöområdet med in i bilden, men vad denna språkväxling verkligen betyder i romanen förblir oklart, något som också kan vara meningen. Belägget nämns också flera gånger annanstans i texten (Pennanen 1954: 567, 595, 611–612). Ortografin avviker något från fall till fall, vilket också kan ses som ett tecken på att författaren velat framhäva variationen i den muntliga traderingen som i stor utsträckning kännetecknade medeltidens språkliga verklighet. Som i så många fall tidigare följer översättaren författarens val mycket ordagrant.

4 Avslutning

Översättningar som kulturella produkter kan berätta en hel del för oss (se t.ex. Aaltonen & Laukkanen 2015), och de är alltid förknippade med tid och rum (Bassnett 2014: 3–4). Eila Pennanens Birgittaskildring jämte Margaretha Holmqvists översättning, omskrivning, aktualiserar frågan om hur man som författare och översättare kan gå tillväga när man översätter litterär flerspråkighet i tid och rum till ett annat språk och till en annan kultur, i detta fall i språkparet finska–svenska. Utgående från Ingos (1991: 77) kategorisering, som presenterats i kapitel 2 ovan, kan man konstatera att översättaren utnyttjat de medel som nämns i punkterna 2 (översättaren bevarar eller modifierar de i utgångstexten existerande citatlånen för att bevara originalets stil) och 3 (översättaren stryker citatlån) men inte dem i 1 (översättaren skapar citatlån genom att bevara delar av den enspråkiga utgångstexten för att åstadkomma lokalfärg) och 4 (översättaren bifogar i samband med citatlånet en översättning till målspråket, antingen inom parentes, som fotnot eller jämsides med originaltextens citatlån). Artikeln ger också stöd åt Ingos (1991: 76) antagande av att Pennanen använt sig av latin och svenska främst i två syften: att skapa stämning av mystik och ge texten lokalfärg

Artikeln visar att Pennanens roman erbjuder ett utmärkt tillfälle att granska litterär flerspråkighet såväl i original som i översättning, men samtidigt är det skäl att komma ihåg att det här endast rör sig om en roman och en författare. Mera forskning behövs alltså, inte bara när det gäller andra genrer utan också andra författarskap: från Walter Scotts *Ivanhoe* från 1820-talet till Umberto Ecos *Rosens namn* från 1980-talet till Jan Guillous trilogi om tempelriddaren Arn från millennieskiftet. Samtidigt är det också viktigt att analysera översättarens verksamhet utgående från de utgångspunkter som vid utgivningstidpunkten kännetecknade synen på skönlitterär översättning överlag (se t.ex. Chesterman 2007 som redogör för utvecklingen av översättningsvetenskapen som vetenskap).

Till slut kan man översättningskritiskt fråga sig om översättarens lösningar är motiverade. Går något väsentligt förlorat i den svenska översättningen av *Pyhä Birgitta*? Som Ingo (1991: 76) påpekar, har översättaren ”noggrant bevarat originalverkets

citatlån, naturligtvis också de svenska sångerna, som därmed fått samma språkdräkt som den övriga texten”. Min studie bekräftar denna iakttagelse, även om jag också lyft fram några problematiska lösningar i översättningen, främst när det gäller översättningen av de svenska passagerna till svenska. Ingo påpekar ytterligare att det är ”självklart” att de svenska sångerna inte har exakt samma funktion i den finska källtexten och i den svenska måltexten. Någoting försvinner. Den ”exotiska” dimension som eventuellt finns i den finska texten är borta i den svenska texten (jfr Ingo 1991: 76), och att så är fallet är naturligtvis att beklaga ur den språkliga mångfaldens synvinkel.

Litteratur

- Aaltonen, Sirkku & Liisa Laukkanen (2015). Mitä käännökset voivat meille kertoa? I: *Käännetyt maailmat. Johdatus käännösviestintään*, 275–292. Red. Sirkku Aaltonen, Nestori Siponkoski & Kristiina Abdallah. Helsingfors: Gaudeamus.
- Andersson, Claes (2011). *Ottos liv. En samtidsroman*. Helsingfors: Söderströms.
- Andersson, Roger (utg.) (2014). *Heliga Birgittas texter på fornsvenska. Birgittas Uppenbareelser. Bok 1*. Stockholm: Sällskapet Runica et Mediævalia.
- Bassnett, Susan (2014). *Translation*. London/New York: Routledge.
- Bassnett, Susan & André Lefevere (red.) (1990). *Translation, History and Culture*. London/New York: Cassell.
- Bergh, Birger (2004). Latinet i det medeltida Sverige. I: *Signums svenska kulturhistoria. Medeltiden*, 433–441. Red. Jakob Christensson. Lund: Signum.
- Chesterman, Andrew (2007). Käännöstieteen hankala monitieteisyys. *Sphinx. Finska Vetenskaps-Societeten. Årsbok 2006–2007*, 101–109. Tillgänglig: <http://www.helsinki.fi/~chesterm/2007e.monitiet.html/>
- Eco, Umberto (2009). *Ruusun nimi*. Övers. Aira Buffa. 17:e uppl. Helsingfors: WSOY.
- Grutman, Rainier (2006). Refraction and recognition. Literary multilingualism in translation. *Target* 18 (1), 17–47.
- Gullin, Christina (2007). När det främmande blir svenskt. Reflexioner kring Nadine Gordimers romaner *A Sport of Nature* och *The House Gun* på svenska. I: *Gränslösa texter. Perspektiv på översättning*, 32–51. Red. Yvonne Lindqvist. Uppsala: Hallgren & Fallgren.
- Gumbrecht, Hans Ulrich (2012). *Atmosphere, Mood, Stimmung. On a Hidden Potential of Literature*. Translated by Erik Butler. Stanford: Stanford University Press.
- Hautala, Marko (2011). *Torajyvät*. Helsingfors: Tammi.
- Heliga Birgitta (2004). *Uppenbareelser*. I urval och översättning av Alf Härdelin, med kommentarer av Stephan Borgehammar och med inledning av Birgitta Trotzig. Stockholm: Atlantis.
- Ingo, Rune (1991). *Från källspråk till målspråk. Introduktion i översättningsvetenskap*. Lund: Studentlitteratur.
- Kukkonen, Pirjo (2010). *Voces intimae – språkmöten som emfas och emotioner*. I: *Bo65. Festskrift till Bo Ralph*, 418–427. Sammanställd av Kristinn Jóhannesson m.fl. Göteborg: Meijerbergs institut vid Göteborgs universitet.
- Lefevere, André (1992). *Translation, Rewriting, and the Manipulation of Literary Fame*. London/New York: Routledge.
- Linna, Väinö (1955). *Okänd soldat*. Övers. N.-B. Stormbom. Helsingfors: Holger Schildts förlag.
- Lönnroth, Harry (2009). *Svenskt i Tammerfors. Tre undersökningar om språk och samhälle i det inre av Finland*. Tammerfors: Tampere University Press.

*Ekön från medeltiden. Om språkväxling i Eila Pennanens historiska roman
Pyhä Birgitta och dess svenska översättning Birgitta sierskan*

- Lönnroth, Harry (2014). ”Språket gör sitt till” – om tvåspråkighetens dynamik i en (f)inlandssvensk släktkrönika. *Finsk Tidskrift* 1/2014, 7–17.
- Lönnroth, Lars & Sven Delblanc (red.) (1987). *Den svenska litteraturen. Från forntid till frihetstid*. Stockholm: Bonniers.
- Manninen, Kirsti (1989). Rouva Kirjailija – Eila Pennanen. I: ”*Sain roolin johon en mahdu.*” *Suomalaisen naiskirjallisuuden linjoja*, 586–594. Red. Maria-Liisa Nevala. Helsingfors: Otava.
- Moberg, Lena (2004). Det tyska inflytandet på svenskan. I: *Signums svenska kulturhistoria. Medeltiden*, 417–431. Red. Jakob Christensson. Lund: Signum.
- Outin, Jacques (1997). Översättningen som kulturbrygga. I: *Något att orda om. Tankar kring konsten att översätta*, 43–62. Red. Lars-Erik Blomqvist & Mats Löfgren. Stockholm: Norstedts.
- Pennanen, Eila (1954). *Pyhä Birgitta*. 2 uppl. Helsingfors: WSOY.
- Pennanen, Eila (1957). *Birgitta sierskan*. Övers. Margaretha Holmqvist. Stockholm: Gebers.
- Pym, Anthony (2004). On the pragmatics of translating multilingual texts. *JoSTrans – The Journal of Specialised Translation* 1. Tillgänglig: http://www.jostrans.org/issue01/art_pym.php/
- Pöysä, Jyrki (2010). Lähiluku vaeltavana käsitteenä ja tieteidenvälisenä metodina. I: *Vaeltavat metodit*, 331–360. Red. Jyrki Pöysä, Helmi Järviluoma & Sinikka Vakimo. Joensuu: Suomen Kansatietouden Tutkijain Seura.
- Rainio, Ritva (red.) (1969). *Miten kirjani ovat syntyneet 1. Kirjailijoiden studia generalia 1968*. Borgå/Helsingfors/Juva: WSOY.
- Sala, Kaarina (2006). Eila Pennanen. I: *Suomen kansallisbiografia* 7, 618–621. Helsingfors: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Tidigs, Julia (2014). *Att skriva sig över språkgränserna. Flerspråkighet i Jac. Ahrenbergs och Elmer Diktonius prosa*. Åbo: Åbo Akademis förlag.
- Toury, Gideon (1995). *Descriptive Translation Studies and beyond*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Warburton, Thomas (2003). *Efter 30 000 sidor. Från en översättares bord*. Stockholm: Atlantis.
- Wollin, Lars (2004). När svenskan blev ett skriftspråk. I: *Signums svenska kulturhistoria. Medeltiden*, 401–415. Red. Jakob Christensson. Lund: Signum.

Språkväxling i Bengt Pohjanens *Smugglarkungens son* och dess översättning till finska

Sanna Pakarinen

The present study explores literary multilingualism and literary code-switching in the Swedish author Bengt Pohjanen's novel *Smugglarkungens son* ['Son of the Smuggler King'] and its translation into Finnish, *Jopparikuninkaan poika*. The novel is based on Pohjanen's experiences of growing up in the Meänkieli-speaking community in Tornedalen in northern Sweden near the Finnish border which explains the trilingual approach to the storytelling. Over the past decades, a growing number of studies has been conducted within the research field of literary multilingualism. However, there is a lack of studies concentrating on how translators handle literary code-switching between Swedish, Meänkieli and Finnish. In order to analyse literary multilingualism in the novel and its translation the theoretical framework proposed by Eriksson and Haapamäki (2011) is used. The results indicate that the Finnish translation includes more literary multilingualism than the Swedish original. In *Smugglarkungens son*, the literary code-switching occurs mainly between Swedish and Meänkieli. In the Finnish translation, the code-switching is reproduced by using not only Finnish and Meänkieli but also Swedish.

Nyckelord: Bengt Pohjanen, litterär flerspråkighet, meänkieli, språkväxling i litterära verk, översättning

1 Inledning

I denna artikel studerar jag språkväxling i flerspråkig litteratur, nämligen i en roman, *Smugglarkungens son* (2007), av den tornedalske författaren Bengt Pohjanen, och i romanens finska översättning *Jopparikuninkaan poika* (2006).¹ Begreppet flerspråkig litteratur syftar på ”skönlitteratur där det förekommer inslag på andra språk än huvudspråket i det aktuella verket och/eller andra varieteter än standardvarietet av huvudspråket” (Landqvist & Björklund 2014: 122; se även Lönnroth 2009: 30; Eriksson & Haapamäki 2011: 44; Jonsson 2012: 212; Landqvist 2014: 60, 64). I och med att språkvetarna Eriksson och Haapamäki (2011) introducerade en modell för analysering av litterär flerspråkighet har fenomenet diskuterats i anknytning till svensk skönlitteratur i ett flertal publikationer inom både språk- och litteraturvetenskap (se t.ex. Landqvist

¹ Den finska översättningen *Jopparikuninkaan poika* baserar sig på ett manuskript till *Smugglarkungens son* och av den anledningen har översättningen utgivits före den svenska romanen.

2012, 2014; Haagensen 2014; Tidigs 2014). Trots detta intresse finns det fortfarande delområden som behöver närmare granskning. I denna studie lyfter jag fram hur en översättare beaktar språkväxling i ett flerspråkigt verk vid översättning från ett språk till ett annat. Även om översättning av språkväxling har undersökts, i synnerhet i engelskspråkig forskningslitteratur, finns det få studier som uppmärksammar språkväxling mellan svenska, meänkieli och finska. Landqvist (2012: 34–35) redogör kort för ett urval tidigare studier i översättning av språkväxling, och av hans sammanställning framkommer att översättare i allmänhet tenderar att markera språkväxling med olika markörer. Slutsatsen har även stöd i annan forskning där resultaten visar att språkväxlingen i originalet vanligen markeras med kursiv stil i översättningen (Lee 2011: 100).

2 Syfte och material

Syftet med studien är att redogöra för vilka typer av språkväxling som förekommer både i originalet och i den finska översättningen. Därtill redogörs för hur frekvent språkväxlingen är i båda verken. Mina forskningsfrågor är följande: Hur har författaren och framför allt översättaren angett växlingen mellan svenska, finska och meänkieli? Förekommer språkväxlingen lika frekvent i romanerna? Är syftet med språkväxlingen detsamma i originalet och i översättningen? Hurdana funktioner har språkväxlingen?

I studien koncentrerar jag mig enbart på språkväxling mellan svenska, finska och meänkieli och utesluter belägg på andra språk. I fråga om språkväxlingen granskar jag närmare hurdana strategival översättaren har gjort för att överföra språkväxlingen från originalet till den finska översättningen. Genom att jämföra de två verken diskuterar jag om flerspråkigheten förekommer i samma mån i båda romanerna.

Materialet består av den svenska romanen *Smugglarkungens son* (2007) och dess översättning till finska *Jopparikuninkaan poika* (2006) av Jorma Aspegren. Författaren Bengt Pohjanen är flerspråkig: hans modersmål är meänkieli men han skriver också på svenska och finska (Tornio 2015). *Smugglarkungens son* baserar sig på Pohjanens

barndom där miljön är svenska Tornedalen, mer specifikt byn Kassa nära Pajala. Han växte upp i en familj där meänkieli var familjens huvudspråk men på grund av områdets geografiska läge i norra Sverige nära finska gränsen stötte Pohjanen även på svenska och finska under sin uppväxt. (Tornio 2015.)

Det är viktigt att påpeka att den finska översättningen baserar sig på det svenska manuskriptet av *Smugglarkungens son* vilket förklarar innehållsliga skillnader mellan den svenska och finska romanen. Skillnaderna berör avvikelser i verkens struktur; det medför att vissa avsnitt har raderats eller lagts till i respektive verk. Detta innebär att antalet språkväxlingssekvenser kan vara olika i de båda verken. I denna studie redogör jag inte närmare för dessa skillnader utan har behandlat båda verken som egna helheter. Bland annat i fråga om förekomsten av flerspråkiga sekvenser i originalet och översättningen diskuterar jag skillnader och likheter endast sammanfattningsvis på en kvantitativ nivå, det vill säga hur frekvent språkväxlingen uppträder i romanerna.

3 Teoretisk förankring

3.1 Att översätta flerspråkiga texter

Med översättning avses vanligen överföring av ett budskap mellan ett språkpar, det vill säga från *ett* källspråk till *ett* målspråk. Grutman (2006: 17–18) konstaterar att detta synsätt ”admittedly does justice to a majority of translational transfers between literatures”. Han avser att de fall som för närvarande utgör en minoritet kan vålla problem för översättare. I de här fallen innehåller källtexten inslag på mer än ett språk. Men i allt större utsträckning i en allt mer globaliserad värld blir även översättning av flerspråkiga texter ett vardagligare fenomen (se t.ex. Pym 2004; Meylaerts 2010). Med tanke på översättning av (skön)litterära verk kan en översättare utföra sitt arbete med utgångspunkten i att behålla flerspråkigheten också i översättningen. När utgångspunkten är klar krävs därtill en förmåga att kunna fatta beslut om det mest lämpliga sättet att bibehålla flerspråkigheten. Vanligtvis handlar beslutet om ifall

översättningen ska vara originalet trogen eller innehållsmässigt anpassas för den nya målgruppen.

Två strategier har traditionellt ansetts vara användningsbara vid översättning av en flerspråkig text: översättare har antingen strukit eller behållit språkväxling (se t.ex. Grutman 2006: 26). Tidigare forskning visar att strykning, även kallad neutralisering eller homogenisering genom tiderna har förekommit mer vid översättning av litterär flerspråkighet än bibehållen språkväxling (Baker & Saldanha 2009: 184; Lee 2011: 100). En översättare kan välja att stryka litterär flerspråkighet i översättningen i syfte att skapa en läsvänligare eller mer flytande översättning där ord och uttryck på främmande språk inte stör läsningen (Lee 2011: 100; Franco Arcia 2012: 66).

Det finns emellertid förespråkare för andra tillvägagångssätt. För att kunna behålla språkväxling i sin översättning kan en översättare enligt Cincotta (1996: 2–4) välja mellan tre alternativ: att överföra språkväxlingen i originalet som sådan till översättningen, att uttrycka språkväxlingen i originalet med slang eller talspråkliga former av målspråket eller att uttrycka språkväxlingen i originalet genom att använda ett nytt språkpar i översättningen. Cincotta konstaterar att det sista alternativet samtidigt är mest tillfredsställande och svårast att förverkliga. Emellertid är bibehållen språkväxling det tillvägagångssätt som främst respekterar författarens ursprungliga avsikt med användning av flera språk i verket.

I enlighet med Franco Arcia (2012: 71) anser jag att Cincottas (1996: 2–4) första alternativ kan orsaka problem när ett av språken som använts för språkväxling blir översättningens huvudspråk. Att översätta litterär flerspråkighet kan redan i och för sig utmana en översättare beträffande strategival, men utmaningen blir större om språkväxlingen ska anges på ett annat sätt jämfört med originalet. Ifall språkväxlingen på det andra språket stryks i översättningen genom att använda endast ett målspråk neutraliseras den spänning som språkväxlingen har i originalet. Enligt Cincotta (1996: 3) förlorar översättningen således en dimension och enligt Grutman (2006: 22, 24) och Lee (2011: 100) en känsla av främlingskap som uttrycks i sekvenser på främmande språk. Främlingskapet kan hjälpa läsare att få en annan inblick i miljöer och figurer som

skildras i texten i jämförelse med en situation där all beskrivning anges endast på målspråket. I kapitel 4 presenterar jag närmare vilka strategival översättaren har gjort i *Jopparikuninkaan poika* beträffande litterär flerspråkighet.

3.2 Att analysera språkväxling i flerspråkiga texter

I studien utgår jag från Erikssons och Haapamäkis modell (2011) för att analysera språkväxling i det svenska originalet och dess finska översättning. Jag använder mig av analysmodellen i dess ursprungliga form som ett analysverktyg utan att ta ställning till eventuella bearbetningsbehov (se Landqvist & Björklund 2014 för diskussion). Enligt analysmodellen ska tre komponenter beaktas för att analysera språkväxling. Den första utgör den kommunikativa kontexten för verket, den andra formen för språkväxlingen och den tredje språkväxlingens litterära funktioner.

Enligt Eriksson och Haapamäki (2011: 44) omfattar den första komponenten sändare, mottagare och tema i det aktuella verket. Eriksson och Haapamäki konstaterar att det är viktigt att analysera om sändaren, det vill säga författaren, obehindrat kan växla mellan olika språk eftersom detta vanligtvis påverkar användningen av olika språkväxlingsstrategier. Med *mottagare* avses verkets läsare och deras flerspråkighet, med andra ord i vilken mån publiken kan de språk som förekommer i verket. (Eriksson & Haapamäki 2011: 44.) Vid analysen av verkets tema är det viktigt att studera om flerspråkighet är ett centralt eller perifert motiv. Ifall flerspråkigheten är central för verket inverkar den på hur språkväxlingen synliggörs i det aktuella verket, det vill säga hurdana metoder författaren använder för att markera växlingen mellan två eller flera språk. (Eriksson & Haapamäki 2011: 45.)

Den andra komponenten är formen för språkväxlingen. Enligt Eriksson och Haapamäki (2011: 45) kan det förekomma *latent språkväxling*, det vill säga även andra språk än ett huvudspråk aktualiseras indirekt i verket, och *manifest språkväxling*, det vill säga verket innehåller belägg på något annat språk än huvudspråket. Latent språkväxling markeras med metaspråkliga kommentarer eller kontextuella ledtrådar vilket innebär att författaren signalerar att ett annat språk än huvudspråket är närvarande (Eriksson &

Haapamäki 2011: 45–46). Beläggen på manifest språkväxling kan delas in i tre underkategorier vilka beskriver hur frekventa, markerade och integrerade dessa är. I denna studie behandlar jag enbart belägg på manifest språkväxling och dess frekvens och markering. Enligt Eriksson och Haapamäki (2011: 46) kan markeringen vara en översättning, en kommentar eller typografisk markör. Inom översättningsvetenskapen skiljer man mellan en översättning och en in-text-översättning. Avsikten med en in-text-översättning är att hjälpa en enspråkig läsare att förstå innehållet i flerspråkiga texter. (Meylaerts 2010: 277.) I och med att analysmodellen är en utgångspunkt för min studie använder jag mig av Erikssons och Haapamäkis terminologi i denna artikel.

Den tredje och sista komponenten är litterära funktioner för språkväxlingen, det vill säga om språkväxlingen är inkluderande eller exkluderande ur läsarens synvinkel eller om den skapar en illusion av en autentisk språkmiljö. En läsare som inte förstår de(t) språk som förekommer i verket blir inte en del av verkets värld på samma sätt som den som kan de olika språken. (Eriksson & Haapamäki 2011: 49–51.) Enligt Eriksson och Haapamäki (2011: 50) samt Landqvist (2012: 43, fotnot 1) har den litterära språkväxlingen alltid en särskild funktion. Även Gardner-Chloros och Weston (2015: 186) konstaterar att språkväxling kan framhäva skillnader mellan figurer och deras röster i verket samt beteckna varierad språkanvändning i samhället som verket skildrar.

4 Resultat och diskussion

I detta kapitel redogör jag först för vilka val översättaren gjort vid språkväxlingssekvenserna i originaltexten. Därefter diskuterar jag hur de tre komponenterna i Erikssons och Haapamäkis analysmodell har synliggjorts i mitt material. I exemplen hänvisar jag till originalet *Smugglarkungens son* med förkortningen SS och till översättningen *Jopparikuninkaan poika* med JP.

Av materialet framgår att översättaren medvetet har behållit språkväxling mellan svenska, meänkieli och finska i sin översättning. Hans översättningsstrategier beträffande språkväxlingen kan beskrivas som en blandning av Cincottas (1996) första

och tredje alternativ. Detta innebär att i *Jopparikuninkaan poika* har översättaren återgett språkväxlingen delvis såsom den kommer till uttryck i originalet men även använt ett annat språk som verktyg för språkväxlingen, med andra ord svenska som är huvudspråket i originalet.

Främlingskapet uttrycks således på ett annat språk i originalet än i översättningen. För en svenskspråkig läsare kan inslag på meänkieli i originalet kännas främmande eller exotiska medan en finskspråkig läsare lättare kan ta del av stoffet på meänkieli på grund av likheter mellan finskan och meänkieli. Det kan konstateras att användning av svenska inslag i den finska översättningen kan tolkas som ett försök att inkludera samma känsla av främlingskap som finns i originalet. Det förblir dock oklart i vilken mån det svenska manuskriptet som källtext för översättningen har skilt sig från det slutliga svenska verket som jag använt som jämförelsematerial i denna studie (jfr kapitel 2). I följande avsnitt presenterar jag med hjälp av olika exempel kännetecknande drag för språkväxling i originalet och översättningen.

4.1 Kommunikativ kontext

I ett litterärt verk anses författaren vara sändare. Bengt Pohjanen har meänkieli som ett av sina språk och hans produktion innehåller verk skrivna även på svenska och finska (Tornio 2015). Utifrån detta konstaterande kan Pohjanen anses vara en flerspråkig författare som obehindrat växlar mellan svenska, meänkieli och finska, de språk som han använder sig av i romanen *Smugglarkungens son*. Eftersom romanen skildrar händelser i författarens barndom i svenska Tornedalen nära den finska gränsen är det motiverat att konstatera att språkväxlingen mellan svenska, meänkieli och finska är en central faktor i romanen.

Mottagarna, det vill säga den tilltänkta publiken, av verket kan vara mindre flerspråkiga än sändaren. *Smugglarkungens son* skildrar Pohjanens uppväxt i Tornedalen där tre språk är närvarande i samhället. Men eftersom den tilltänkta publiken förmodligen inte enbart består av tornedalska läsare kan språkväxlingen orsaka problem eller exkludera en del läsare. Eriksson och Haapamäki (2011: 44) konstaterar att flerspråkigheten i det

samhälle där verket skrivs och läses är relevant. Utanför Tornedalen kan belägg på meänkieli och finska i *Smugglarkungens son* vara krävande för läsare som inte alls eller endast något känner till dessa språk. Mottagarna av den finska översättningen utgör en annan typ av målgrupp eftersom översättningen innehåller inslag på meänkieli och svenska. Finländare studerar svenska i skolan vilket ger dem kännedom om det svenska språket, och relativt stora likheter mellan finska och meänkieli orsakar antagligen mindre problem för finskspråkiga läsare än för de sverigesvenska läsarna.

Flerspråkigheten är ett centralt tema både i *Smugglarkungens son* och i *Jopparikuninkaan poika*. Verken skildrar det flerspråkiga samhället men också vilken status olika språk har i det. Pohjanen hänvisar flera gånger till det faktum att meänkieli inte betraktades som ett riktigt språk i hans barndom och att han med meänkieli som sitt förstaspråk inte riktigt kunde placera sig i samhället (SS 2007: 34, 88; jfr även Landqvist 2012, 2014 om meänkielis status). I enlighet med Erikssons och Haapamäkis modell inverkar flerspråkighet som tema på markeringen av språkväxlingen, det vill säga manifest språkväxling förekommer såväl i originalet som i översättningen.

4.2 Formen för språkväxling

I detta avsnitt diskuterar jag hur frekvent den manifesta språkväxlingen är i originalet och i översättningen. Därtill presenterar jag hur den manifesta språkväxlingen har markerats i den finska översättningen.

Frekvens

Eriksson och Haapamäki (2011: 46) konstaterar att frekvensen för inslag på annat än huvudspråket i ett verk kan sträcka sig från få förekomster till ett relativt stort antal. Landqvist (2012: 31–32) behandlar frekvensen mer ingående och anger siffror som belyser frekvensen i hans material samt i andra forskares material. Landqvist konstaterar att en jämförelse mellan frekvens i olika flerspråkiga verk är svår eftersom alla forskare inte anger exakta uppgifter om hur frekvensen har räknats.

I min studie har jag räknat beläggen på meänkieli och på finska i *Smugglarkungens son* samt på meänkieli och på svenska i *Jopparikuninkaan poika* med vissa undantag: jag har inte tagit hänsyn till ortnamnen eller namnen på personerna (studien skiljer sig därmed från Landqvists men har liknande utgångspunkter som Jonsson 2012; se Landqvist 2012: 26, fotnot 1). Ett belägg i mitt material kan variera från enstaka ord till längre sekvenser (t.ex. repliker, beskrivningar och lyrik) där ord på något annat än verkets huvudspråk bildar en helhet. Exempelvis en replik som består av flera satser räknas som ett belägg och detsamma gäller lyrik som består av flera verser.

En kvantitativ analys visar att i *Smugglarkungens son* (253 s.) förekommer 200 belägg på språkväxling mellan svenska, meänkieli och finska medan antalet belägg på språkväxling i *Jopparikuninkaan poika* (300 s.) är 320. Detta innebär att originalet innehåller 0,8 belägg per textside och översättningen 1,1 belägg. Den kvantitativa analysen indikerar att båda verken är mycket flerspråkiga men även att översättningen innehåller mer flerspråkigt stoff än originalet. Landqvist (2012, 2014) anger lägre siffror i sina studier av Mikael Niemis och Eija Hetekivi Olssons romaner, detsamma gör Rantala (2010) i fråga om Annika Luther. Det är anmärkningsvärt att översättningen innehåller mer språkväxling än originalet vilket innebär att översättaren medvetet har överfört originalets flerspråkiga karaktär till översättningen. Även om det förekommer mycket språkväxling i båda verken finns det inga oklarheter om romanens huvudspråk, nämligen svenska respektive finska (jfr Eriksson & Haapamäki 2011: 46).

Markering

Med *markering* avser Eriksson och Haapamäki (2011: 46) att en språkväxlingssekvens förekommer ackompanjerad av en markör. Markören kan vara en kommentar eller en översättning men också en typografisk markör såsom kursiv stil. En markör är dock inte ett måste: om språkväxlingssekvensen är inbakad i texten som sådan talas det om omarkerat inslag (Eriksson & Haapamäki 2011: 46).

(1) Hilma [...] sanoi: ”Poika siittä tulee ja pitkähapsinen ko Simson” (JP 2006: 14.)

Antalet ommarkerade språkväxlingar är mycket få i den finska översättningen, och i exempel 1 presenteras en av dem. I det svenska originalet står det ovannämnda inslaget på verkets huvudspråk svenska men översättaren har valt att återge inslaget på meänkieli. Exempel 1 orsakar förmodligen inga större problem för läsarna eftersom belägget liknar finskans dialektala uttryck vilket kan anses vara en motivering till de övriga ommarkerade språkväxlingssekvenserna i den finska översättningen.

Markerade språkväxlingssekvenser kan innehålla markörer som gör sekvensen svagt eller starkt markerad. En svagt markerad sekvens innefattar typografiska markörer som kursiv stil eller citattecken medan en starkt markerad innefattar en kommentar eller översättning. (Eriksson & Haapamäki 2011: 47.) I mitt material finns relativt många svagt markerade språkväxlingssekvenser och den vanligaste markören är kursiv stil.

- (2) Opettajattaren tytär, Mary, tuli iltaisin, kaupusteli lehtiä ja kirjoja ja lässytti lukiessaan paperista: ”Släpp inte taget! Ge fortsatt stöd åt Europahjälpen!” (JP 2006: 43.)

Exempel 2 belyser hur en finskspråkig läsare kan möta sådan språkväxling som stannar upp läsandet för en stund eftersom det svenska belägget står utan översättning till finska. Översättaren har även valt en översättningsstrategi som kallas för exotisering. Detta innebär att en främmande aspekt, till exempel ett kulturbundet ord eller ett inslag på ett främmande språk bevaras i översättningen utan förklaring (se t.ex. Paloposki 2011: 40–42). Ett icke-översatt uttryck kan ge en mer autentisk känsla av språkmiljön som skildras, och därtill för inte innehållet i yttrandet berättelsen vidare på ett sätt som kunde skapa problem i ett senare skede av läsandet.

Om en språkväxlingssekvens är starkt markerad har författaren lagt till en metaspråklig kommentar eller översättning och en typografisk markör anses således inte vara nödvändig (Eriksson & Haapamäki 2011: 47).

- (3) [...] pappi kysyisi totutun kaavan mukaisesti ensi kysymyksenään, että kuka on kastanut lapsen, ja hän vastaisi siihen, että fröökynä, siis opettajatar (JP 2006: 33.)

Starkt markerad språkväxling utan typografiska markörer förekommer ytterst sällan i mitt material. I exempel 3 har översättaren inte markerat belägget på meänkieli, det vill

säga *fröökynä*, med någon typografisk markör utan har endast översatt ordet till finska. Valet kan bero på ordets missvisande form: en finskspråkig som också kan svenska förknippar ordet *fröökynä* med svenskans *fröken* som i sin tur vanligtvis skulle översättas till finska med *neiti*. Att *fröökynä* betyder 'lärarinna' kan vara svårare att förstå utan hjälp av översättningen om läsarna inte känner till att *fröken* används även som synonym till *lärare* i Sverige.

När de olika markörerna för svag och stark markering kombineras leder det till den allra starkaste markeringen. Enligt Eriksson och Haapamäki (2011: 47) innehåller denna typ av språkväxling en typografisk markör samt en metakommentar eller en översättning. Mitt material innehåller mest belägg på denna kategori (jfr t.ex. Landqvist 2012: 36).

- (4) Minä olin saanut uudet golfhousut ja uudet *kräästrympat*, polvisukat, ruudulliset sellaiset (JP 2006: 201.)

I exempel 4 sker språkväxlingen mellan finska och meänkieli. Substantivet *kräästrympat* kan vara obegripligt för en finskspråkig läsare även om kontexten ger ledtrådar. Jämfört med övriga ord på meänkieli i *Jopparikuninkaan poika* påminner *kräästrympat* inte alls om dess finska motsvarighet, *polvisukat*. Översättaren har således valt att också ange det finska ordet.

- (5) Armas huusi Piitimen ruotsiksi: ”Hoir I, alla droppgubbar, preparatfyllerister och tjänstemän på den allra djävligaste nivån!” – että kuulkaattes kaikin tippaukot, korvikejuopot ja pirullisimmalle rajalle päässet herrat! (JP 2006: 12–13.)

Exempel 5 visar en språkväxlingssekvens där översättaren har markerat språkväxlingen med kursiv stil och översatt yttrandet. Därtill har översättaren lagt till en metaspråklig kommentar, det vill säga *Piitimen ruotsiksi* ('på pitemål', ordagrant 'på pitesvenska'). Det är ovanligt att översättaren använder sig av tre markörer, främst håller han sig till högst två.

Vid granskning av den finska översättningen och det svenska originalet framkommer det tydligt att översättningen innehåller fler språkväxlingssekvenser. Detta synliggörs

med översättarens val att ibland ge översättningar på två språk fastän endast den första meningen förekommer i originalet.

- (6) ”Tack!” Sanoin ruotsiksi. Suomeksi se kuuluu *kiitos!* ja meänkielillä *kiitospaljon!* (JP 2006: 42.)

Det framgår av min studie att översättaren troget har överfört innehållet i originalet till den nya målgruppen. Översättaren har respekterat språkväxlingen i originalet och behållit dess form och markering nära originalets. Endast vid få tillfällen har översättaren i *Jopparikuninkaan poika* valt att avvika från originalet vilket betyder att han då och då har tillagt belägg på meänkieli eller svenska i den finska texten även om originalet ger dessa belägg på romanens huvudspråk. Ur ett kvantitativt perspektiv innebär strategivalet att frekvensen för språkväxling är högre i översättningen än i originalet. Utgående från mitt material konstaterar jag att översättaren använder bland annat kursiv stil och översättning som medel för att uppmärksamma läsaren på språkväxlingen.

4.3 Litterär funktion för språkväxling

Språkväxlingen i Pohjanens roman samt i dess översättning har använts medvetet för att fylla särskilda syften. Utgående från Eriksson och Haapamäki (2011: 50) kan två tänkbara funktioner vara att författaren vill ”skapa en äkthetskänsla eller ge en illusion av autentiskt språk och autentiska språkmiljöer”. Båda funktionerna är aktuella i mitt material eftersom författaren som skildrar sin egen barndom vill lyfta fram de olika språk som var närvarande under denna tidsperiod. Även ett försök att skapa en känsla av främlingskap genom språkväxling fyller en funktion i Pohjanens romaner. Som det framgått av tidigare exempel förekommer språkväxlingen i romanerna främst i dialogen eller ställen som härmar muntlig kommunikation. Pohjanen använder sig av språkväxlingen som ett redskap att återge hur människor i hans hemtrakter muntligt kommunicerade med varandra (jfr Gardner-Chloros & Weston 2015: 186). I strävan att bevara originalets så kallade autentiska språkmiljö har översättaren följt Pohjanens mönster i användningen av språkväxling.

- (7) [...] isoäiti selvitti jo lokakuussa, miten usvaa oli Otavan ympärillä ja siitä hän tiesi, oliko tulossa kylmä *poikatalvi* ja mitä *emätalvi* toisi tullessaan. (JP 2006: 149.)

Som exempel 7 belyser är det högst sannolikt att en äldre släkting i Tornedalen använder sig av meänkieli i sitt tal. Översättaren har valt att inte tona ner äkthetskänslan genom att ersätta ord på meänkieli med finska eller med svenska. Den finska översättaren har lyckats överföra dessa funktioner i översättningen och även förstärka känslan av den autentiska språkmiljön i *Jopparikuninkaan poika*. Den litterära funktionen för språkväxlingen i översättningen balanserar på gränsen mellan att inkludera eller exkludera läsare; de läsare som kan både meänkieli och svenska inkluderas väl men de som har bristande kunskaper i svenska kan känna sig något exkluderade.

5 Sammanfattning

I denna artikel har jag redogjort för språkväxling i flerspråkig skönlitteratur, nämligen i Bengt Pohjanens *Smugglarkungens son* (2007) och dess finska översättning *Jopparikuninkaan poika* (2006). Jag har fokuserat på översättningen och särskilt på översättarens val att behålla och återge flerspråkighet då språkväxlingen sker mellan svenska, finska och meänkieli. Genom att granska förekomsten av språkväxlingen i båda verken har jag studerat om språkväxlingen har samma funktion. Vidare har jag analyserat hur frekvent språkväxlingen är och med vilka markörer språkväxlingen synliggörs i översättningen. Jag har utgått från en analysmodell utarbetad av Eriksson och Haapamäki (2011).

Det framgår av min studie att syftet med originalet och översättningen är detsamma, det vill säga att skildra Pohjanens uppväxt i en omgivning där flera språk – främst meänkieli, svenska och finska – är närvarande. Flerspråkigheten lyfts fram som ett centralt tema vilket syns i båda romanerna i form av frekvent språkväxling. Den största skillnaden mellan originalet och översättningen är att översättningen tenderar att innehålla ett lika stort antal belägg på meänkieli respektive svenska medan belägg på

meänkieli dominerar i originalet. Detta innebär att översättningen är mer flerspråkig än originalet, det vill säga den finskspråkiga läsaren får möta flera inslag på språkväxling än den svenskspråkiga läsaren.

Översättaren utnyttjar huvudsakligen två strategier vid överföring av språkväxling från originalet till översättningen. Ofta överför han språkväxlingssekvenser i exakt samma form men ibland har han bytt språkparet som använts i språkväxlingen. Byte av språk innebär att i översättningen har ett antal sekvenser med språkväxling mellan svenska och meänkieli ersatts med språkväxling mellan finska och svenska. Översättaren använder sig av manifest språkväxling för att illustrera mötet mellan huvudspråket finska och de två andra språken meänkieli och svenska. Typografiska markörer som kursiv stil samt metaspråkliga kommentarer och översättningar har använts mest för att markera närvaron av främmande språk. Även om meänkieli och finska är närbesläktade i fråga om skriftformen har översättaren valt att översätta nästan alla belägg på meänkieli. Översättarens val är motiverade med tanke på läsare som är intresserade av meänkieli men behöver stöd för att förstå innehållet i verket.

I *Jopparikuninkaan poika* har översättaren valt att behålla samma funktion som i originalet, det vill säga att skapa en illusion av en så kallad autentisk språkmiljö i svenska Tornedalen. Precis som i originalet störs stundom denna illusion eftersom översättaren har tillagt ett motsvarande finskt ord efter belägg på meänkieli respektive svenska. Illusionen av den autentiska språkmiljön förstärks genom att språkväxlingen främst har använts i dialogen.

Även om det finns tidigare forskning i översättning av litterär flerspråkighet i olika kontexter har tematiken ännu inte undersökts i större utsträckning i fråga om svenskspråkig skönlitteratur. Det finns således behov av ytterligare undersökningar som uppmärksammar översättarens val att ange språkväxling.

Litteratur

- Baker, Mona & Gabriela Saldanha (red.) (2009). *Routledge encyclopedia of translation studies*. London: Routledge.
- Cincotta, Madeleine Strong (1996). *Naturalising linguistic aliens: the translation of code-switching*. Sydney: University of Western Sydney. Tillgänglig: <http://files.eric.ed.gov/fulltext/ED404868.pdf>
- Eriksson, Harriet & Saara Haapamäki (2011). Att analysera litterär flerspråkighet. I: *Svenskan i Finland* 12, 43–52. Red. Sinikka Niemi & Pirjo Söderholm. Joensuu: University of Eastern Finland.
- Franco Arcia, Ulises (2012). Translating multilingual texts: the case of "strictly professional" in *Killing Me Softly. Morir Amando* by Francisco Ibáñez-Carrasco. *Mutatis Mutandis* 5 (1), 65–85. Tillgänglig: <http://dialnet.unirioja.es/descarga/articulo/5012619.pdf>
- Gardner-Chloros, Penelope & Daniel Weston (2015). Code-switching and multilingualism in literature. *Language and Literature* 24 (3), 182–193.
- Grutman, Rainier (2006). Refraction and recognition. Literary multilingualism in translation. *Target* 18 (1), 17–47.
- Haagensen, Bodil (2014). Språkväxling i Vinteräpplen och i Gå inte ensam ut i natten. I: *Svenskans beskrivning* 33, 98–108. Red. Jan Lindström m.fl. Helsingfors: Finska, finskugriska och nordiska institutionen, Helsingfors universitet.
- Jonsson, Carla (2012). Making Silenced Voices Heard. Code-Switching in Multilingual Literary Texts in Sweden. I: *Language Mixing and Code-Switching in Writing. Approaches to Mixed-Language in Written Discourse*, 212–232. Red. Mark Sebba, Shahrzad Mahootian & Carla Jonsson. London: Routledge.
- Landqvist, Hans (2012). *Kuka...puhhuu? stönade Esaiaas. Vem pratar? Litterär flerspråkighet och språkväxling i Mikael Niemis roman Mannen som dog som en lax*. Göteborg: Göteborgs universitet. [Citerat 1.5.2015.] Tillgänglig: <http://gup.ub.gu.se/publication/161016/>
- Landqvist, Hans (2014). "'Ruottiksi', translated Paul Muotka patiently. 'Kiitos.'" Mikael Niemi, Meänkieli and Readers Inside and Outside Tornedalen. *Acta Borealia: A Nordic Journal of Circumpolar Societies* 31 (1), 59–82.
- Landqvist, Hans & Siv Björklund (2014). Att analysera flerspråkighet och språkväxling i skönlitteratur på svenska: förslag till analys av kontextuella komponenter. *VAKKI Publications* 3, 122–133.
- Lee, Tong-King (2011). The crisis of representation in translating bilingual texts: a social semiotic perspective. *Perspectives* 19 (2), 95–108.
- Lönnroth, Harry (2009). *Svenskt i Tammerfors. Tre undersökningar om språk och samhälle i det inre av Finland*, 21–71. Tammerfors: Tampere University Press.
- Meylaerts, Reine (2010). Multilingualism and Translation. I: *Handbook of Translation Studies* 1, 227–230. Red. Yves Gambier & Luc van Doorslaer. Amsterdam: John Benjamins.
- Paloposki, Outi (2011). Domestication and foreignization. I: *Handbook of Translation Studies* 2, 40–42. Red. Yves Gambier & Luc van Doorslaer. Amsterdam: John Benjamins.
- Pohjanen, Bengt (2006). *Jopparikuninkaan poika*. Översättning Jorma Aspegren. Jyväskylä: Minerva kustannus.
- Pohjanen, Bengt (2007). *Smugglarkungens son*. Stockholm: Norstedts.
- Pym, Anthony (2004). On the pragmatics of translating multilingual texts. *The Journal of Specialised Translation* 1. Tillgänglig: http://www.jostrans.org/issue01/art_pym.php/
- Rantala, Maud (2010). *Språklig kontextualisering i Annika Luthers texter. En deskriptiv analys av svensk-finsk språkvariation i två ungdomsromaner*. Avhandling pro gradu. Vasa universitet.
- Tidigs, Julia (2014). *Att skriva sig över språkgränserna. Flerspråkighet i Jac. Ahrenbergs och Elmer Diktonius prosa*. Åbo: Åbo Akademi förlag.
- Tornio (2015). Bengt Pohjanen. [Citerat 1.5.2015.] Tillgänglig: <http://www.tornio.fi/PohjanenBengt/>

Efterord

Lars Sund

Det var en gång för länge sen en finlandssvensk författare som ville skriva en roman.

Han – för det var en manlig författare – tänkte sig en bred samhällsskildring, kanske skulle det rent av bli Den stora finlandssvenska romanen, som kritikerna på den tiden emellanåt efterlyste. Vår författare satte sig vid skrivmaskinen (det *var* verkligen länge sen!) och började arbeta. Tap-tap-tap-tap! lät det. Men ett tu tre tvärtystnade skrivmaskinen. Författaren ville i ett avsnitt skildra en grupp bostadslösa alkoholister – *poligubbar, pultsare, spurgor*, de hade många namn, alkoholisterna. *Poligubbar* i Finland använder i allmänhet finska som arbetspråk. Denna omständighet försatte vår författare i svårt bryderi. Hur skulle han egentligen återge deras finska i sin svenska romantext?

Han grubblade länge på saken – och kom aldrig fram till en tillfredsställande lösning. Av hans storslagna roman blev bara en kort stump som aldrig publicerades utan hamnade i glömska. Eftersom han inte lyckades hitta ett fungerande sätt att återge den flerspråkiga verklighet han ville skildra valde han att ge upp projektet.

Nu törs jag inte gå i god för sanningshalten i min berättelse (även om den utpekade författaren namngavs när jag först hörde den för 35 år sedan). Det spelar heller ingen roll; det viktiga är vad en sådan här anekdot säger om den finlandssvenska litteraturens brister när det har gällt att ta sig an den tvåspråkiga miljö, de språkmöten och -konflikter, som är en realitet i många miljöer där svenska och finska förekommer. Den tvåspråkiga verkligheten var länge mer eller mindre frånvarande i finlandssvensk litteratur, i synnerhet i romanerna. Istället präglades finlandssvensk prosa, som Thomas Warburton påpekar på flera ställen i standardverket *80 år finlandssvensk litteratur* (1984), av försiktighet, språklig blekhet och psykologiserande, medan den breda,

realistiska epiken av det slag som skrevs på finskt håll lyste med sin frånvaro. Finlandssvensk litteratur var ingalunda dålig. Men den självpåtagna försiktigheten, en sorts osäkerhet inför vissa ämnen, inte minst språkfrågan, har nog hämmat finlandssvensk litteratur.

Knappt tio år efter det att *80 år finlandssvensk litteratur* utkommit skulle detta förhållande förändras: en ny generation författare – Warburton nämner några som ”löften” i slutordet till sin bok – satte igång med att omdefiniera den finlandssvenska romanen. Plötsligt skrevs bred epik också på svenska i Finland! Man talade om en ”romanboom” och de finlandssvenska romanerna väckte ett nytt intresse också på finskt håll. Vad som utmärkte dessa författare var inte minst en tidigare sällan skådad språklig säkerhet och ordglädje. För en tvåspråkig, urban författare som Kjell Westö – den utan tvivel främsta finlandssvenska romanförfattaren – hade inte *poligubbarna* i min anekdot utgjort något som helst problem. I hans Helsingsforsromaner är finska inslag en självklarhet, kliven över språkgränsen är legio och alldeles självklara. Westö visar med eftertryck att detta slags ”språkliga orenheter” fungerar alldeles utmärkt. Det som krävs är – ja, det ska jag säga på slutet.

Att behöva tampas med en flerspråkig verklighet är ingenting unikt för finlandssvenska författare. Våra kolleger i Afrika, Indien och Asien skulle genast känna igen det nödvändiga i att på ett samtidigt trovärdigt och fungerande sätt låta olika språk mötas och/eller skava mot varandra i texten om man vill återge verkligheten. Här i Europa, där föreställningen om den enspråkiga nationen uppkom för drygt två hundra år sen, glömmer vi alltför lätt bort att flerspråkigheten är norm i stora delar av världen. Det gäller inte minst i de tidigare europeiska kolonierna, där inhemska språk talas till vardags medan engelska, franska eller portugisiska fungerar som nationellt administrations- och utbildningsspråk. I själva verket behöver man inte ens resa utanför Norden för att uppleva en sådan kolonial tvåspråkighet: på Färöarna och Island är det danska som gäller, vid sidan av färöiska och isländska (fast min egen erfarenhet från båda länderna är att i synnerhet yngre människor numera tenderar att föredra engelska framför danska).

Jag tror faktiskt att den postkoloniala diskursen kan ha haft påverkan på den finlandssvenska ”romanboomen”. Jag kan förstås bara tala för mig själv; när jag läste postkoloniala författare som Gabriel García Márquez, Salman Rushdie och andra fick jag impulser att försöka frigöra mig från både den traditionella episka realismen och den finlandssvenska romanens inåtvändhet och psykologiserande. Jag ville skriva om mitt Österbotten, men på ett annat sätt än man tidigare gjort. Omvägen via Macondo och Rushdies postkoloniala Indien gav mig en ny utsikt över mitt hemlandskap. Det gällde också språket. I svenska Österbotten är dialekten på många håll fortfarande vardagsspråket, högsvenskan tar man till när det blir högtidligt och finska är fortfarande mer eller mindre obegriplig för många. Den här språkgeografen måste alla som vill försöka skildra Österbotten på något sätt förhålla sig till. Dialekt är talat språk. Att få till en fungerande skriftbild som majoriteten av läsarna är villiga att acceptera är ingalunda oproblemiskt.

Nu ska jag avslöja en hemlighet.

Romanförfattare påminner om illusionister, i det att vi sysslar med att förvända synen på vår publik. Även den mest realistiska skönlitterära prosa förmår inte återge världen exakt som den är – och det ska vi nog vara rätt tacksamma för, ty en sådan text skulle nog bli outhärdligt tråkig och fullkomligt oläsbar.

Romanförfattaren fuskar och förenklar; drar ifrån mer än lägger till; tar genvägar och nöjer sig med att belysa enbart vissa händelser, personer och detaljer medan allt övrigt lämnas åt läsaren att själv fylla i. Läsaren är i själva verket medförfattare till varje text han eller hon läser, fast det vet hen oftast inte om.

När jag låtsas återge en replik på dialekt är det i själva verket standardsvenska som styrs ut med typiska dialektala drag: ”he” får ersätta det, skulle blir sku, ett ”full” istället för väl ger ytterligare touch åt det sagda (nu förenklar jag förstås, som den romanförfattare jag är...).

Det behöver inte vara så dramatiskt, detta att ta in dialekt och inslag från andra språk i texten. Många författare har använt sig av ord och fraser hämtade utifrån. I *Krig och fred* återger Lev Tolstoj hela salongskonversationer på franska, det språk den ryska adeln föredrog att tala sinsemellan. Hos engelskspråkiga författare som Graham Greene, Paul Scott, Anthony Burgess och andra med kolonial erfarenhet vimlar det av exotiska språkliga inslag; lingvisten Burgess gick för övrigt snäppet längre än de flesta när han i *A Clockwork Orange* konstruerar en ungdomsslang för det framtida England han skildrar; detta språk baserar han till stora delar på ryska. Jag minns hur jag med avund läste Burgess och försökte lista ut han gott till väga.

Att finlandssvenska författare länge var rädda för att överskrida språkgränsen mot finska kan säkert förklaras med flera faktorer, inte minst av att svenskan var och är ett minoritetsspråk, som givetvis utsätts för ett ständigt tryck från majoriteten. Såväl uttalat som outtalat gällde regeln att hålla svenskan fri från finska influenser, inte ens finlandismer var accepterade i god finlandssvensk prosa. Hugo Bergroths mästrande ande svävade förfarande över modersmålsundervisningen när jag i slutet på 60-talet och början av 70-talet gick i Jakobstads Samlyceum. Det man lär sig i skolan blir i värsta fall ett tungt ankare man måste befria sig från för att kunna komma vidare.

Men nog har finlandssvensk litteratur också tidigare haft sina språkliga upprorsmakare. Jag tänker först och främst på Elmer Diktonius, som i *Janne Kubik* och de bägge novellsamlingarna *Medborgare...* inte drog sig för att tryffera sin annars också egensinniga prosa med allehanda utifrån tagna språkliga inslag. När Diktonius skriver om förre rödgardisten, sprittråkaren, lappomannen, strejkbrytaren m.m. Janne Kubik räds han inte att tryffera texten med finska, tyska, ryska ord och fraser, och slanguttryck och förbrytarspråk. Diktonius prosa kritiseras ofta för att vara ”oren”, grammatikaliskt felaktig, ”finska på svenska”. Men texterna lever.

Av Diktonius exempel kan man lära sig ett par saker:

En bra författare måste ha en säregen sorts språkligt självförtroende – hen vågar lita på sitt språk.

Efterord

En bra författare måste vara fullkomligt skamlös i sitt skrivande. Hen ska utnyttja alla de språkliga verktyg som står till förfogande, och fräckt låna från främmande verktyglådor när det behövs. Då kan det bli riktigt bra.

I boken medverkar

Siv Björklund, FD, professor i svenska språket vid Vasa universitet, strävar i samarbete med forskare inom projektet *Språk, samhälle och skönlitteratur* (SSoS) vid Göteborgs universitet efter att modifiera och utveckla teorier för att analysera två- och flerspråkighet i skönlitterära verk. Med hjälp av aktuella teorier i fråga om flerspråkighet och kodväxling är målet att skapa teoretiska verktyg för litterär analys av hur författare visar två eller flera språks samexistens i litterära verk samt hur en två- eller flerspråkig verklighet återspeglas i sådana verk.

Mona Enell-Nilsson är forskardoktor vid Enheten för tyska språket och litteraturen vid Vasa universitet. I sin forskning koncentrerar hon sig på flerspråkighet i olika sammanhang. Ett forskningsområde är översättning av flerspråkiga skönlitterära texter, ett annat är olika lexikala fenomen i en flerspråkig kontext. Ett lexikalt fenomen som Enell-Nilsson har studerat är svordomar och hon har bland annat analyserat hur svordomar i filmatiseringen av Stieg Larssons Millennietrilogi översatts till finska och tyska. Även flerspråkighet inom språkinläring och språkundervisning hör till hennes forskningsintressen.

Bodil Haagenen, FD, universitetslektor i svenska språket vid Vasa universitet, koncentrerar sig i sin forskning på språklig variation i Kjell Westös Helsingforsskildringar *Gå inte ensam ut i natten* och *Hägring 38*. Westös skildring av det flerspråkiga Helsingfors jämförs med den sverigesvenska författaren Josefine Sundströms beskrivning av de språkliga förhållandena i den österbottniska småstaden Kaskö i romanen *Vinteräpplen*. I studier av språklig variation kombineras ett språkvetenskapligt och litteraturvetenskapligt perspektiv.

Minna Hjort arbetar som översättare och är doktorand vid Institutionen för moderna språk vid Helsingfors universitet. I sitt avhandlingsprojekt undersöker hon översättning av svordomar. Hon koncentrerar sig framför allt på svordomars funktion i skönlitterära verk och på särdrag i det språk som översättande resulterar i. Hjort är vidare intresserad av flerspråkighet i skönlitteratur, användningen av svordomar i mediespråk och

reaktioner som den orsakar, metaspråk gällande svordomar och svärande samt språkbrukarnas attityder till svärande.

Maria Kvist, FM, doktorand i svenska språket vid Vasa universitet, studerar hur språklig mångfald kommer till uttryck i text och bild i den moderna barnboken. Materialet består av ett urval finlandssvenska och sverigesvenska barnböcker utgivna på 2000-talet. Barnböckerna analyseras utgående från ett språkvetenskapligt perspektiv, främst genom att analysera resultaten i ljuset av olika teorier om två- och flerspråkighet, samt från litteraturvetenskapliga och sociologiska teorier.

Hans Landqvist, FD, är universitetslektor i svenska språket vid Göteborgs universitet samt docent i svenska språket vid Vasa universitet och docent i nordiska språk vid Göteborgs universitet. Hans forskning i anknytning till projektet ägnas dels utveckling av teorier för att analysera två- och flerspråkighet i skönlitterära verk, dels empiriska studier av sådana verk utgivna i Sverige. Hittills har Landqvist främst studerat Mikael Niemis roman *Mannen som dog som en lax* (2006), där finska, meänkieli och andra språk används i den svenska huvudtexten, och Eija Hetekivi Olssons roman *Ingenbarnsland* (2011) med bland annat finska inslag.

Harry Lönnroth, FD, professor i svenska språket vid Vasa universitet, har i sin tidigare forskning fokuserat på språkväxlingen i den finlandssvenska författaren Carola Sandbackas Tammerforstrilogi: *Ellen Llewellyn* (1995), *Släkt och vänner* (2004) och *Under kriget* (2010). Sandbackas författarskap erbjuder en unik möjlighet att diskutera gränsen mellan fakta och fiktion i ett historiskt och modernt perspektiv när det gäller det svenska i en urban finskdominerad inlandskontext. Utöver språkets/textens tidsdimension är Lönnroth för närvarande intresserad av bland annat översättningsfrågor.

Sanna Pakarinen, FM, doktorand i tillämpad språkvetenskap vid Vasa universitet, intresserar sig för hur översättare beaktar språkväxling vid översättning av flerspråkiga skönlitterära verk och hurdana strategier vederbörande använder sig av. För närvarande undersöker Pakarinen svenskspråkiga romaner skrivna av den tornedalske

författaren Bengt Pohjanen och deras översättningar till finska. I Pohjanens produktion lyfts språken svenska, meänkieli och finska fram.

Maud Rantala, FM, doktorand i svenska språket vid Vasa universitet, undersöker i sitt avhandlingsprojekt språklig variation i ungdomslitteratur. I studien undersöks förekomsten av flera språk i den finlandssvenska författaren Annika Luthers ungdomsromaner genom en språkvetenskaplig analys som tar hänsyn till lingvistiska, litterära och samhällsliga aspekter. Syftet är att söka svar på hur omgivningens språkliga mångfald synliggörs i texterna och hur läsarnas textförståelse påverkas av inslag på flera språk.

Lars Sund är finlandssvensk författare, bosatt i Uppsala, och har till dags dato skrivit åtta romaner. Debuterade 1975 med en diktsamling. Romanen *Colorado Avenue*, första delen i en trilogi om den fiktiva sydösterbottniska socknen Siklax, har blivit både teater och film. Den avslutande delen, *Eriks bok*, nominerades för såväl Finlandiapriset som Nordiska rådets litteraturpris. För närvarande skriver Sund på en ny trilogi, vars första del, *Tre systrar och en berättare*, utkom 2014. De flesta av Lars Sunds romaner utspelas i Österbotten, och dialekten och finlandssvenskt språk överhuvudtaget är viktiga inslag i hans skrivande.

Julia Tidigs, FD, är forskardoktor inom projektet *Senmodern spatialitet i finlandssvensk prosa 1990–2010* vid nordisk litteratur, Helsingfors universitet. Tidigs disputerade 2014 inom ämnet litteraturvetenskap vid Åbo Akademi med avhandlingen *Att skriva sig över språkgränserna. Flerspråkighet i Jac. Ahrenbergs och Elmer Diktonius prosa*. I sin postdok-forskning undersöker hon språkvariation och rumslighet i nutida finlandssvensk litteratur, och hon är även medlem i projektgruppen *Litteraturens flerspråkighet i dagens Finland* (Åbo universitet).

Sofia Tingsell är doktor i nordiska språk och verksam som lektor i svenska som andraspråk vid Göteborgs universitet. Tingsell har tidigare intresserat sig för heritage languageforskning bland svensktalande i USA. Inom projektet *Språk, samhälle och*

skönlitteratur bidrar hon särskilt i fråga om teoretiska perspektiv från forskning om heritage languages och flerspråkighet.